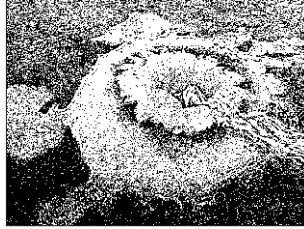

forrás

36. ÉVFOLYAM 2004. 6. szám

Fekete J. József	3	Karámban
Hózsza Éva	10	Irodalmunk elnyelő és összecsúszó zajtalansága
<i>b papp endre</i>	14	reductio ad impossibile; deus ex machina <i>(versek)</i>
Sáfrány Attila	16	A posztmodern kísérlet kudarca
Mészáros Zoltán	24	Képek
Bogdán József	27	Lenni szárnyatlan; Délelőtt, délután, este <i>(versek)</i>
Bence Erika	29	A hagyományteremtés alternatívái <i>(Az Új Symposion első nemzedéke és Domonkos István költészete)</i>
Vasagyi Mária	34	Cifra ház bőségszarúval
Tóth Béla	37	Mert kutyaéletünk van; 1987; HOLnap <i>(versek)</i>
Danyi Zoltán	39	Mindenhol ugyanaz; Az érthetetlenről szól; Mint az áramütés

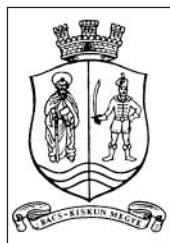
Nagy Farkas Dudás Erika Gobby Fehér Gyula	46	Fruzsina
	55	A pogányok öröksége; Kicsoda lakozik sátorodban; Féltné látom egeidet; A haszontalan venyige
Silling István	65	„Engedje az Isten” (A mindennapok vallásossága a bácskai Kupuszinán)
Csáky S. Piroška	70	Alkotás és könyvkiadás
Mirnic Károly	76	Ámítás és hiszékenységünk (Gyorsjelentés a délvidéki magyar népességi helyzetről)
Toldi Éva	81	Hol lakik a fájdalom?
Kovács András Ferenc	86	Kavafisz-átiratok (versciklus)
Ryszard Kapuściński	90	Egy riporter önarcképe (IV. rész, fordította: Szenyán Erzsébet)
Buda Ferenc	96	Rendkeresés (Jegyzetlapjaimból)
Szombathy Bálint		Ex patriae libris, 2003

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Bács-Kiskun

Megyei Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata • Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Forrás Kiadója. Felelős kiadó: Füzi László • A kiadóhivatal címe: Kecskemét, Katona József tér 8. Telefonszám: 76/480-824 • Internet-cím: <http://forras.rkk.hu/> • forras@mail.datanet.hu • Szedte és tördelte: VideoPix Bt. Tel.: 76/508-160, videopix@fibermail.hu • Nyomdai kivitelezés: Szilády Nyomda Kft., Kecskemét, Mindszenti krt. 63. Felelős vezető: Boros Gábor ügyvezető igazgató

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Pintér Lajos**, **Szekér Endre** (főszerkesztő-helyettes) **Gáspár Kata** (szerkesztési titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila**. • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. Telefonszámok: 76/504-204 (főszerkesztő), 76/504-202 (szerkesztő), (telefon, fax). Levélcím: Kecskemét, Postafiók 69. 6001. Szerkesztőség: Kecskemét, Katona József tér 8. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! • Terjeszti a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóság, és a regionális részvénytársaságok • Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezenkívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapelőfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban. Előfizetési díj egy évre 1650,- Ft. • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Fekete J. József

Karámban

(1.)

A nyelv képtelen leírni a valóságot.¹ Az irodalomnak a nyelv eme fogyatékoságából eredően nincs stabil, állandó és megbízható viszonyítási pontja, s ha mindezt továbbgondoljuk, beláthatjuk, az irodalomnak nincs valódi értelme. Eből kifolyóan, vagyis hogy az irodalom értelme mindmáig rejtett dolog, az égvilágon az egyik legmerészebb, legkockázatosabb és leginkább kudarcra ítélt vállalkozás az irodalom tanítása. Irodalmat nem lehet tanítani, hiszen a stabil viszonyítási alapok híján mindegyik olvasó mindegyik értelmezése egyformán érvényes, és mint ilyen, fontosabb a szerző szándékánál. Az irodalomban egyetlen műnek sincs tényleges minősége²; csakis az elismertsége adja a pillanatnyi helyi értékét; minden pofára és hovatarozásra megy; ne reménykedjen senki posztumusz igazságszolgáltatásban; amin egyszer átlépett az idő, az a kukában marad. Szkepticizmusunkat, mármint hogy valójában az életben semminek sincs értelme, olyan elődök nyomán hizlaljuk, mint Bölcs Salamon, vagy a depressziósan pesszimista Albert Caraco. A valóság tapasztalata szubjektív, ennél fogva szubjektív az értékek és szubjektív az igazság is: az élet egyfajta illúzió. Az irodalom pedig végső lényegében szellemi művészet.³ A mű az alkotóban megfogant vízióval kezdődik, és utolsó pillanata is vízió, amikor látomássá válik a műélvezőben. A valódi művészet célja, hogy felkavarjon, zavarba ejtsen, hogy elegend legyen a világból és aláássa valóságérzetet.⁴ Mindezt csupán azért, hogy rákényszerítsen a világról vélt tudásunk teljes újragondolására. A művészet éppen e tulajdonsága miatt nem tanítható. A legvalódibb művészet darabokra tör, intellektuálisan tönkretesz, fizikailag beteggé tesz és gyűlölettel tölt el azon kulturális hagyományok iránt, amelyek gúzsba kötnék bennünket és lenyomnak, megnyomorítanak és belefojtanak a hétköznapiság tengerébe. A művészet a kreatív intellektus kísérlete arra, hogy olyan kiadványokat töltsön meg művekkel, amely hiányok a belehelyezett művektől válnak igazán feltűnőkké.⁵ Napjaink

¹ Az axiómát a továbbiakban Dean. R. Koontz nyomán fejti ki a dolgozat.

² Kontra Ferenc

³ Vajda Endre

⁴ Vissza Dean R. Koontzhoz.

⁵ Balla D. Károly

egyik üres terének gondolom a kultúra, a művelődés, a művészetek világát.⁶ Egyre üresebbek köröttünk a terek, és nagy az átláthatatlanság. Egyre üresebbek körülöttünk a terek, egyre nagyobb a helyszíneiken a nyüzsgés.⁷ Az, hogy minden kör, minden társaság kialakította a maga kultúra-képét, kultúra-eszményét, áttekinthetetlené teszi a kultúra, művelődés és nyelvhasználat köznapi-artistikus elkülönülésének terepét. A kritika joggal észrevételezte, hogy a magyar köznyelv és közgondolkodás átalakult. Megdurvult, megújult, visszafejlődött, félrefejlődött.⁸ Sőt, tegyük hozzá, egyre gyakrabban jelennek meg önmagukat irodalomként definiáló szövegek, amelyek azonban végső soron csupán az írásbeliség dokumentumának tekinthetők. Ez azonban nem önmagában járó probléma, vagy mondjuk megértőbben, jelenség, mert tulajdonképpen az irodalomban a mérték is változik, nem csak a mérnivaló.⁹ Az irodalomban tehát végső soron nincs igazság. A modern irodalom a gyanakvással kezdődik¹⁰, a mindentudó elbeszélő trónfosztásával, és mindenben kételkedni tanít. Az olvasó e készteztéstől vezérelve kezd kételkedni az emberben, a világban, a formában, és végső soron magában az irodalomban is. Ez a nyughatatlan gyanakvás adja a pótolhatatlanságát, a kétely a művészet magja és fő princípiuma, és ezáltal lehet a művészet az emberi szellem utolsó menedéke.

(2.)

A zárt régióban az élet lefojtott volt. A nyitott világ örvénylő. Megszámlálhatatlan részszintér alakul az átlátható színhely-egész után. És a lokális mozgásokba betörnek a távolabbi örvénylések hatásai.¹¹ Minden tartósan elnyomott csoport gondolkodása sérült. A sorozatos tragédiák egy idő után bénítólag kezdenek hatni a nemzetre, elgyengítik életerejét.¹² Ennek a lélektani axiómának a fényében szemlélve az irodalom és a kultúra kisebbségi körülmények közepette való fejlődését, az előzőket szem előtt tartva, eleve megkérdőjelezhetővé válik, mennyire releváns a kisebbséghez tartozók belső fölmérése, értékelése, helyes-e az a mód, ahogy önnön irodalmuk esztétikai értékeiről és etikai vonatkozásairól tárgyalnak. Nem sérült-e az a kánonképzés, amely a kisebbségi létkörülmények között születő irodalmi alkotásokat a centrum és a periféria viszonylatában kettős megítélésben látatja? Ebben a viszonylatban, a központ és a peremvidék irodalmát megkülönböztető látásmódban milyen értékkategóriák jutnak döntő szerephez? Erkölcsi-etikai, etikai-szociális vagy esztétikai-retorikai ismérvek alapján ítélnék egyfelől azok, akik a vakondtúrást bérces vonulatnak látják, illetve fordítva, akiknek szigora a periférián sarjadó alkotásokat eleve vadhajtaszként élék meg? A délvidéki magyar kultúra és iro-

⁶ Füzi László

⁷ Sándor Iván

⁸ Kemény István

⁹ Gál Sándor

¹⁰ Írja Radics Viktória a Danilo Kišről készített monográfiájában.

¹¹ Sándor Iván

¹² Gazda József

dalom tekintetében¹³ az ezredforduló táján számos szociológiai-pszichológiai tanulmány és gondolkodói obszerváció látott napvilágot vajdasági szerzők toblából, amelyek kritikus érvekkel taglalják témájukat, feltárják a tartósan elnyomott csoport, vagyis a kisebbségi sorsba szakadt magyarság gondolkodásának sérültségét, a nemzettudat hézagosságát, a kulturális igénytelenség megnyilvánulását, az anyaországi és -nemzeti kötődések föllazulását, mindazt, ami oda vezet, hogy ennek a sajátos világnak, amit kisebbségi létmódnak nevezünk, a belső törvényszerűségei jelentős eltérést mutatnak a centrumban érvényes norma-rendszerhez képest. A nemzet mibenlétének megfogalmazására az etnikumra vagy antropológiai állandókra való hivatkozás helyett esetünkben Szegedy-Maszák Mihály értelmezése látszik alkalmasabbnak, aki a közös nyelvet használók közösségeként értelmezi a nemzetet, Wilhelm von Humboldt és Kosztolányi elgondolását folytatván, miszerint a nyelvek sokféleségéből származik a művelődések (kulturák) sokfélesége.¹⁴

A kortárs poétikai gondolkodás az utóbbi időben hajlik egy úgynevezett világpoétika¹⁵ kialakítására, amelynek során megfeleléseket keres a különböző szövegek, eltérő szellemi vonulatok és egymásra nem hasonlító kulturák interferáló beszédmódjai között. Ez a planetáris kultúra jelenséggént megszámlálhatatlanul sok perspektíva lehetőségét nyitja meg. A vizsgált interferencia azonban nem csupán az egybehangzások, a szólamok egybecsengése miatt érdekes, hanem a beszédmódok divergenciája, a műfaji, tárgyi és stílusos szétszalazódás miatt is. Még akkor is, ha a központ szempontjából periférikusnak tekintett területeken ez a szétszalazódás az ezredfordulón már a kisebbségi (kulturális) nemzethalál vízióját gerjeszti.

Az emberi léptékkal mérve aggastyánkorba lépett, nyolcvan évét meghaladó vajdasági (korábban jugoszláviainak, legújabban szerbiainak nevezett) magyar irodalom kényszerből született, s koloniális fejlődésének vonalát „sok szép nagy hiába” (Gulyás József) koszorúzta. Külön sorsnak külön irodalom kell – szögezte le Németh László¹⁶ az egyik pillanatról a másikkra nemzetiségivé, illetve kisebbségivé minősült magyar irodalmakról. Ehhez azonban azt is hozzá kell szá-

¹³ A délvidéki magyar kultúra és irodalom említésével jeleztem állásfoglalásom: ez a sajátos entitású kultúra és irodalom létezik, természetesen a maga elhatárolódásaival és kapcsolódásaival egyetemben.

¹⁴ „A nemzet az irodalmár szemszögéből nézve szövegközöttség, sokféle nyelvi megnyilatkozás összhatása. A sokrétegű nyelv a nemzetnek megteremtője, az irodalom pedig a nemzet önértelmezése. A nyelv ismerettár, amennyiben közös emlékezet és közlés (kommunikáció), amely képzeletbeli közösséget teremt.” Szegedy-Maszák Mihály: *Nemzeti irodalom az egységesülő világban*. Élet és Irodalom. 2002. augusztus 23.

¹⁵ vö. Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok*. Forum Könyvkiadó. Újvidék. 2001. 44. o.

¹⁶ „Németh László egész életművét a nemzet minőségelvű felemelésének, felegyenesedésének szolgálatába vonta. A magyar szétszóródással a példanemzet ideálját állította szembe. Azt vallotta, hogy az elszakított magyarságnak is akkor adjuk a legnagyobb erőt és kedvet önmaga megőrzéséhez, ha a minőség révén visszaszerezük az élet bizodalját, ha olyan minőségű nemzeté emeljük a magyarságot, amelyikhez érdemes tartozni. Az eszményi minőség megvalósításának nehézségeivel regények és drámák sorában vetett számot. Kritikai igényű társadalomrajzot társított a lélektani elemzéssel, a magyar élet enciklopédikus gazdagságú raja fölé egyetemes emberi távlatot és mértéket állított.” Görömbei András: *Irodalom és nemzeti önismeret*. Hittel, 2002/ augusztus

molni, hogy irodalom kritika nélkül¹⁷ nem létezhet. Illetve, ha igen, akkor esetleg vadhajtásként, az irodalmon élősködő munkák, dolgozatok összességéként. Tovább haladván az önmagába záruló vonal mentén, az is tény, hogy a kritika nem működhet a nemzeti irodalom egészére kivetülő horizont nélkül, abbéli gátoltatottságában, hogy rálátása legyen az irodalmi élet egészére, belássa és igyekezzen megérteni azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyek a világ- és a nemzeti irodalom berkeiben megjelennek, működnek; hogy ezekből az általánoságokat és az egyedi jellegzetességeket leszűrve építse, igazítsa, módosítsa kritikai szempontjait, hogy végül megértő bírálója és elbírálója lehessen a műveknek.

Aggasztóak Mirnics Károly szociológiai tanulmányainak és Hódi Sándor szociológiai-pszichológiai vizsgálatainak következtetései. Ez utóbbi Gereben Ferenc felmérése¹⁸ kapcsán, miszerint a történelem nagyjai közül az 562 megkérdezett vajdasági felnőtt magyar nemzetiségű személy közül legtöbben Tito marsallt nevezték meg, egyebek között a következőket szögezte le: „A felmérési adatok tükrében a vajdasági magyarság mintapéldánya lehetne a kilúgozott agyú népeknek. Ilyen mérvű értékzavar kizárólag olyan népek esetében fordul elő, amelyet szinte teljes egészében megfosztottak történelmi múltjától, önbecslésétől és nemzettudatától. [...] Hogyan lehetne a vajdasági magyarság büszke nemzeti nagyjaira, amikor azok nevét hosszú évtizedeken át ki sem volt szabad ejteni, és a félelemtől görcsbe rándult a gyomra, valahányszor magyarsága szóba került? [...] A közösséggé szerveződésnek jól ismert gazdasági és politikai akadályai voltak. Nemcsak törvények tiltották, amit főben járó bűn volt megszegni, hanem a magyarsághoz való tartozás az elmúlt nyolcvan esztendő során kizárólag hátrányt jelentett az emberek egyéni boldogulása szempontjából. Előny kizárólag abból származott valaki számára, ha hátat fordított nemzettársainak, még inkább, ha elárulta őket.”¹⁹ Hódi más helyen azt fejtegette, hogy a vajdasági magyarság az egyéni lelki beágyazódás, a keresztény értékrend és a nemzeti öntudat hiányában nemcsak rossz közérzetével kénytelen megküzdeni, hanem olyan lelki sérülésektől szenved, amelyek pusztító és önpusztító magatartásban tárgyiasulnak.

Badarságnak tűnik a huszadik század vezető irodalomelméleteinek fényében közösség irodalmáról, sőt a közösség szociológiájáról és pszichológiájáról beszélni²⁰,

¹⁷ Herceg János 1951. június 22-én a *Magyar Szóban* megjelent cikkében (*Irodalmi helyzetünkről*) úgy válaszolt arra az egyre nagyobb teret nyerő propagandára, hogy a Vajdaságban szabadságban alkotó írónak köszönhetően ez az irodalom kilombosodott, és kiállja a versenyt a többi magyar nyelvterület irodalmával, hogy mivel ma sokkal több magyar lap közül irodalmat, a kézírathíányt elosztják a dilettánsok. Soha annyi dilettáns nem jutott szóhoz a vajdasági irodalom mozgalmában, mint napjainkban. [...] ... a vajdasági magyar irodalmi mozgalom nemcsak hogy nem fejlődik, hanem egyre mélyebbre süllyed a dilettantizmus mocsarában. Egy hónappal később, a *Híd* 1951. júliusi számában (*Cél és vallomás*) egyértelmű kishitűséggel kérdezte: Mi az, hogy vajdasági irodalom? Van ilyen? Vagy csak azért van, hogy neve legyen?

¹⁸ Gereben Ferenc: *A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása*. Elhangzott az MTA Kisebbségkutató Intézetének a 2001. május 30–31-én megrendezett *Kisebbségi magyarság: nemzetiségi lét, identitás és önszerveződés városi környezetben és falun* témájú konferenciáján.

¹⁹ Hódi Sándor: *Zavarodott nemzettudat*. Aracs. 2001/1

²⁰ Noha eddig bizonyosak voltunk, hogy minden esztétikai ítéletalkotás rászorul a közösségi legitimitációra, és a recepció-kanonizáció-cenzúra hármasságában ez a közösségi olvasat érvényesül.

amikor ezek az elméletek kiemelték a művészetet, s vele együtt az irodalmat is a közösségi cselekvési formák közül, lehámozták róla a külső meghatározóit – a politikai, szociális, nemzeti, földrajzi-regionális összefüggéseit –, elszakították a szerzőtől, és önelvű nyelvi önmozgásként értelmezték, amelynek egyetlen és kizárólagos játéktere az olvasó, és amelyek szerint az irodalom szakadatlan szövegelés, egyedüli fétise a nyelv, célja az önreflexió, és semmi köze a nyelven kívüli világhoz, így személyhez, éthoszhoz, nemzethez, történelemhez, végső soron emberhez, vagy ha igen, akkor az is az olvasó intellektuális játékának tárgya. Amennyiben ezen elméletek bármelyike is egyeduralkodóvá válna a már említett (feltételezett) világoptikában, szükségtelenné tenné az irodalomtörténet-írást. Nélküle azonban az elmélet is feleslegessé nyilvánítaná önmagát, hiszen elveszítené vizsgálódásának folyamatosságát, tárgyát egyedi, előzmények és következmények nélküli jelenségként vizsgálhatná, nem képezhetne kánont, értékmérőket, és értékmérő eszközei se lennének. Innen az, hogy a harmadik évezred elején is viszonylag békésen megférnek egymás mellett a különböző elvekre esküvő irodalomkutatási iskolák és az eltérő szempontokat érvényesítő irodalomtörténet-írások.

(3.)

A centrum és periféria kérdésében ma is a sztereotípiák érvényesülnek. Végel László írta egy vagy tíz évvel ezelőtti esszéjében, hogy ha Újvidékről Budapestre utazik, akkor mindenki a vajdasági magyarság sorsáról faggatja, de senkit se érdekel, hogy például mi a véleménye a posztmodernről. Ennek kapcsán állapította meg Kibédi Varga Áron, hogy: *„A Magyarországon kívül, de a Kárpát-medencén belül élő magyar értelmiséggel és íróval szemben az az elvárás, hogy szomorkodjék, hogy panaszkodjék, másról mint a kisebbségi élet nyomoráról ne beszéljen és főleg pozitívumot ne mondjon, az már kimondottan botrány lenne.”*²¹ Érdemes tovább is idézni a szerzőt: *„A magyarországi elvárásokat ezenkívül a központ-periféria szociológiailag rendkívül érdekes problémája is jellemzi, egyrészt kulturális, másrészt társadalmi szinten. A központ dönt, a periféria pedig úgy érzi, hogy ezekbe a döntésekbe nem szólhat bele. Kulturális vonalon a magyar helyzet ebből a szempontból hasonlít a francia helyzetre. A francia kulturális élet Párizs-, a magyar Budapest-központú. Mindkét fővárosban úgy gondolják a kulturális vezetők, értelmiségiek és kritikusok, hogy az ő ízlésük mérvadó. Általában ők tudják a legjobban, hogy ki jelentős író, függetlenül attól, hogy az író milyen illetékességű, és hogy a magyarországi, a vajdasági, a szlovákiai vagy az erdélyi valóságot ábrázolja-e. Ami nem felel meg a párizsi, illetve a budapesti mércének és elképzeléseknek, az provinciális, másodrangú. A provincia beletörődik ebbe a helyzetbe, hatásos tiltakozásra nincs lehetősége. – Ez a központ-periféria probléma politikai-társadalmi vonalon is jelentkezik. Budapesten kialakultak bizonyos elvárások, és a határon kívülieknek meg kell felelni ezeknek az elvárásoknak. Budapesten tudják igazán, hogy ki a jó, rendes, hazafias magyar, ott tudják tehát azt is a legjobban, hogy mi kell a kisebbségben élő magyarnak. Itt nem a francia, hanem egy*

²¹ Kibédi Varga Áron: *Magyar–magyar kapcsolatok és az irodalom*. Mikes International 2001–2002. II. évfolyam, 2. szám. 8. o.

*másik párhuzam merül fel: azokra a nyugati vezetőkre és vállalatokra gondolok, amelyek 1989 óta a közép-kelet-európai országoknak vállveregetve és atyáskodva magyaráz-
ták, hogy mi a demokrácia és mi a kapitalizmus.*²²

Fogadjuk el, hogy ez így természetes, talán így működik minden irodalomban. Am nem ez a lényegi kérdés a centrum–periféria viszonylatában, hiszen az anyaország nem is egy csatornán anyagilag támogatja a kisebbségben élő magyarok könyvkiadását, inkább a hatásukat kellene felmérni ezeknek a könyveknek az immár vízumköteles anyairodalmon belül. Itt az első nagy bökkenő: a támogatott kiadványok is leginkább csak köteles példányként jutnak el Magyarországra, de mindegyikkel még a könyvvásárokon se találkozhat a magyarországi olvasó, hiszen még a támogatott könyvek közül is kevés jut el egy-egy kiállításra és vásárra. Itt kezdődik a gubanc és itt emelkedik a fal: amennyiben valaki valamiért vagy valamire pénzt ad, eufemikusabban fogalmazva: támogat valamit, akkor miért nem kíváncsi rá, hogy mit is pártfogolt? Esetünkben: dilettáns költők vasárnapi szenvelgéseinek megjelentetését tette lehetővé, vagy valóban kiemelkedő minőséget felmutató, támogatásra méltó szerzői törekvést patronált? Mit mutat a vajdasági szerzők magyarországi recepciója? Milyen befogadásra találtak a centrumban a periféria irodalmi díjaival jutalmazott alkotások és alkotók? Hány előtt nyílt meg a magyarországi publikáció lehetősége? Hány áttelepült és hány itthon maradt szerző munkája került antológiába? Melyik határon túli szerző könyvét nem értette még félre a magyarországi kritika, és egyáltalán az össztermésből hány könyvünkkel foglalkozott? Ennek eldöntésére csupán egyetlen lehetőség áll rendelkezésre: mérettessen meg minden mű az összmezőnyben! Kerüljön be bár minden támogatott kötet az anyaországi vérkeringésbe, bírálja el a kritika, tegye helyére az irodalomtörténet-írás. Derüljön ki, hogy melyik esetben van szó pusztá papírpoecékolásról, és melyikben ráfigyelésre méltó alkotói koncepció megvalósulásáról. Többet jelentene az ilyen megkülönböztető odafigyelés a vaktában adott vagy elorzott támogatásnál, s bizonyára hatása is kimutathatóbb lenne: egy könyv ugyanis nem attól kel életre, hogy megjelenését jegyzi a statisztika, hanem attól, hogy olvassák. Határon innen és határon onnan. Hiszen nem is kerül különösebb erőfeszítésbe: magyarul írták.

(4.)

Persze nem feledhetjük Arany János figyelmeztető verssorát: „Ocsmány ökölharc az irodalom!”²³, s ha így van, akkor az írónak, ha távol áll a szorítótól, még hasmánt se sikerül felkúsznia a Parnasszusra, amit egyelőre csak jelöljünk meg a magyarországi megjelentetés lehetőségeként.

A vajdasági magyar irodalom sorsa egyenes arányban áll a vajdasági magyarság sorsával. Tehát az lesz vele, ami velünk. Nem vagyok túl optimista, ugyanis a demográfiai jelek és a politikai konstellációk arra utalnak, hogy mértani haladványban kifejezhető sebességgel veszünk ki erről a vidékről, még csak nem

22 uo. 9. o.

23 *Írjak? ne írjak?*, 1856

is annak az árán, hogy áttelepülések nyomán beolvadunk az anyaországi nemzettestbe, hanem egyszerűen fizikailag megsemmisülünk itt, és ugyanez lesz a sorsa a vajdasági magyar irodalomnak is, aminek immár emberöltőt meghaladó múltja van, s ami belátható időn belül regionális magyar irodalomként a lexikonokba kerül majd. De a hátralevő ki tudja hány évtizedet azért – nem tudom mennyire futja időnkéből és energiánkból – alkotó emberek munkái jelzik majd, tehát irodalmunk nem veszik el, szemmel láthatóan nincs lehetősége beolvadni az egyetemes és általános magyar irodalomba, megmarad egy különleges produktumnak, ami magán viseli a regionalitás jellemzőit, megőrzi kapcsolatát az itteni más nyelvű irodalmakkal, kapcsolatát természetesen az anyaországi irodalommal, az emigrációs magyar irodalommal, amit most már szebben szórványirodalomnak neveznek, és kapcsolatát a világirodalommal. S miként eddig is, a továbbiakban is ezeket a kapcsolatokat a szervilizmus, az alárendeltség folyamatosan ható tudata határozza meg. A hátralevő idő felbecsléséhez nem árt tudni, hogy a szórványokban a felezési idő 12–13 év. Ahol ma százan élnek, 12 év múlva 50-en, 25 év múlva 25-en, 38 év múlva 12–13-an lesznek. Aztán hatan, hárman. S ami a szórvány sorsa, az a sors vár a ma még tömbmagyarságra is.²⁴

Óhajaink szerint az itteni alkotóknak be kell kerülniük az egyenmű magyar irodalmi vérkeringésbe, ugyanis anélkül, hogy a „nagy piacon” megmérettetnénk magunkat, nem tudjuk felmérni, mennyit is érünk tulajdonképpen, hogy mely jelenségek adódnak az irodalom fogalmának átminősüléséből, melyek a dilettantizmusból és provincializmusból táplálkozó vadhajtások, és melyek az idő mércéjét is kiálló alkotások. Ám ez nemcsak a vajdasági magyar irodalomra, hanem a magyar nyelven írt irodalom egészére is vonatkozik. Az a trend, amely évtizede folyamatban van, hosszú távon oda vezethet, hogy a magyar irodalom a belterjesség és a sznobizmus közt hánykolódva fokozatosan provinciálizálódik, visszafejlődik.²⁵ Ez azonban már a globalizáció és a nemzeti irodalom viszonyrendszerének nem csupán sajnálatos, hanem tragikus következménye.

Vállalván, hogy az eddig leírtak csak egy a lehető megközelítések közül, itt talán álljunk meg, várjunk türelmesen, és jegyezzük meg, bizonyára nem jut mindenkinek vízum, aminek hiánya még az egymás mellett történő elbeszélést is lehetetlenné teszi, meghagy bennünket a magunk bércei és lapályai között.

24 Gazda József

25 Pécsi Györgyi

Hózsá Éva

Irodalmunk elnyelő és összeecsúszó zajtalansága

Az 1968-as és 1969-es *Új Symposion*okat olvasom újra, a nagy (irodalmi) vitákat a mesterséges kategorizálásról (lásd Podolszki József), a jugoszláviai magyar irodalom jellemrajzáról (lásd Hornyik Miklós), a kritikáról és az akcióban levő szóról (lásd Gerold László, Bányai János, Végel László, Bori Imre, Bosnyák István, Bálint István, Vajda Gábor, Burány Nándor stb.), könyvkiadásunkról (lásd Utsi Csaba), szellemi életünkéről (lásd Sinkovits Péter), a regénypályázatokról (lásd.....) stb.

Azt olvasom, ami *zajos* volt.

Irodalmi helyzet nyilvánvalóan most is van. Elég válságos, szakadatlan sopánkodásra okot adó, irodalmi zajtalanságra ítelt(etett) helyzet, amely időnként azért hangot ad. A szó most az aggodalmaskodás akcióját éli, a szálak és az időrétegek alaposan összegabalyodtak benne. De igazán nem is látható át minden, mert a horizontok valamiképpen egymásra csúsztak, és nem könnyű bármilyen helyzetről, kategorizálásról vagy távlatról beszélni, legfeljebb az elmúlás helyzetéről vagy bizonyos törésvonalakról beszél(get)ünk mostanában. Valami névtelenség is adott, meg persze a babitsi értelemben vett magányosok helyzete, azoké az alkotóké, akik többnyire ellenállnának a „kornak”. Itt tehát újra a nézőpont jut szerephez, manapság pedig a válságnézőpont vírusszerűen terjed. Az olvasó néha rácsodálkozik egy-egy kiemelkedő, csendesen akcióba lépő írói szólamra.

Három évvel ezelőtt a világ irodalmárait az ezredforduló foglalkoztatta, aztán megálapodtak abban, hogy a század-, illetve ezredforduló nem okvetlenül korszakhatár, noha valami kifáradásszerű közérzet és az ehhez kapcsolódó várakozó attitűd természetesen mindig jelen van. Ezt azonban már Nemes Nagy Ágnes kifejtette Csokonai magánya kapcsán, meg Kosztolányi is a Pacsirta epizódfiguráinak szemszögéből, meg Günter Grass az ő évszázada vonatkozásában.

A válsághangulat, a jövő század regényének megkérdőjelezése fokozottan érintette a mi régióinkat, ahol a háború következtében az írók ÉS AZ OLVASÓK egy része életteret cserélt, migránsná/emigránsná vált. Amikor tehát a Közép-Európa-kutatás átalakulóban van, és a migráns átváltozásáról, az Európa-áruház turkálóiról, az élősködő kultúráról, a globalizáció folyamatáról és a továbblépésről tanulmányok vagy esszék születnek, akkor a mi régióink újra az emigráns magyar írók helyzetét, ambivalens státusát vitatja. Ez azonban elsősorban az irodalomtörténészek és a megmaradt kritikusok dilemmája, akik a behelyezés hagyományos kánoni gondjaival foglalkoznak. Az olvasó tudatában könnyebben megy végbe az integrálódás (főként, ha olyan szerencsés helyzetben van, hogy olvashat, illetve hogy hozzájuthat a könyvekhez), egyébként a magyar könyvkiadás átjárhatósága is nyilvánvalóvá vált. Ma már az itt élő író is gyakran publikál Magyarországon. A mi mai emigráns íróink első-

sorban az anyanyelvi közegbe emigrált, pozíciója tehát eltér a Márai- vagy Kundera-féle klasszikus emigránsétól, viszont a regionális/LOKÁLIS tudat és EMLÉKEZET, a sziget-perspektíva továbbra is meghatározza munkásságát. A szülőföld jelenVALÓSÁGÁBÓL, spektrumából (ennek tanúi vagyunk most!) az anyaországba vagy más térbe költöző alkotó lassan, fokozatosan eltávolodik az ITT-től, és a szülőföld, valamint a magánmitológia sajátos módon széttagolt változatait, sokszor a referencialitás illúzióját már az OTT-ba integrálja, vagy éppen a történelmi téma/regény, esetleg az emlékező attitűd felé fordul, ahogy ezt például Gion Nándor tette. A hazatapogatózók nézőpontja semmiképpen sem elhanyagolható nézőpont. Az írói vándorlás, a társadalmi mobilitás és az integrálódás kérdéseivel számolnia kell a mai magyar irodalomtudománynak, sőt az elvándorolt írók szociológiai, szociográfiai szempontú kutatása is hasznos lehet. Ma már ez a vita is elcsitulóban van, az elmenők státusának és emlékező beszédmódjának kérdése egyre inkább háttérbe szorul, egyre kevésbé foglalkoztatja az itthon maradó irodalmárokat/olvasókat/irodalombúvárokat. Némely elkerült írónk más jellegű írásokat közöl a magyarországi folyóiratokban, mint itthon, és ez is természetes, mert az olvasó megszólítására törekszik.

A jelenleg konstatált válság a rendkívül lassú társadalmi-kulturális átalakulás válsága. Intézményeink, folyóirataink, sokszor olvasói elvárásaink sem eléggé mobilis jellegűek, gyakran elavultak, izoláltak, *zajtalanok*, vagyis átváltozásra szorulnak, sőt a regionális kanonizációs törekvés szűk teret kínálhat az irodalmi gondolkodás mobilitásának. A fiatal irodalmárok, kísérletező művészek, próbálkozók, egyetemi hallgatók többnyire nem is kívánnak élni az irányított lehetőségek polarizált változataival, nem kívánnak eleget tenni az „elvárásoknak”, inkább az egyéni kivonulás, a szétszórt, kis, elhatárolt közösségekben való odú-tevékenység vagy a hrabali zajos magány mellett döntenek, sokszor még arra sem tartanak igényt, hogy tágabb körben megmutatkozzanak. Kánontöréssel, intézményesítéssel, tradicionális vitakérdésekkel nem foglalkoznak. Pedig szigetjelenségként léteznek ezek a szórványos, próbálkozó, önmegértésre törekvő, nem túl gyakran radikális, időnként ki-kifulladás, értékükben különböző, lokális dimenzióban vizsgálható aktivitások. A kommunikációs szakadék nagyobb, mint bármikor. Nem egyszerű nemzedéki ellentét ez, hanem kommunikációhiány, az alkotó (barkácsoló? a David Riesman-i értelemben is azok!) fiatalok többségét már egyre inkább hasonló lét- és megélhetési, túlélési, kitörési vagy elméleti kérdések foglalkoztatják, amelyek a nyugat-európai vagy az átalakulóban lévő kelet-közép-európai társadalmak ifjúságát. Leomlott a fal az ún. magas és populáris irodalom között, a világháló lerombolta a hagyományos szöveghierarchiát és a linearitás elvét, új mércéket teremtett, a mai fiatalság irodalmi optikája eltávolodott a hagyományos értelemben vett regionális szemponttól, a tradíció által irányított egyén világméretűtől, messze került az iskolai irodalomtanítástól (itt most nem csak az elavult és ideológiával terhelt tantervekre gondolok), az irodalmi gondolkodás kritériumaitól, egyáltalán a konvencionális életviteltől. A média és a világháló által az irodalmi integrálódás, az interdiszciplinaritás, a hipertext jelentősége ugyanis vitathatatlan. Mindez bírálható, lehet vele vitatkozni, lehet szabályokat és olvasmányokat kötelezővé tenni, lehet az élőködő kultúráról és a nevelés csődjéről elméleteket gyártani, de a kitágított, nyitó, más szempontú kommunikáció elengedhetetlen. Ennek meglétéhez két pólus szükséges: nálunk pedig a szakadék mélyül. A kommunikáció elmozdulása sem elhanyagolható szempont, a kódrendszer ennél fogva elkülönöződött.

Én nem látom esélytelennek az ifjúság tevékenységét, sem a velük folytatott kommunikációt, amelyet a fiatal író, olvasó a legtöbb esetben igényelne is. Túlzottan sok a múlttal és a múlttól folytatott dialógus, jöllehet át kell értékelnünk sok mindent, ám szabad tér, továbblépő tér alig marad. Mindez nem zárja ki a lokalitás jelentőségét, amely persze sokféleképpen interpretálható.

A dilettantizmus és a provincializmus veszélye (főként a jelenlegi átmeneti állapotban) a fiatalok megszólalása esetében is fennáll, de arra tekintettel kell lennie mindenkinek, hogy a kategóriák ártértékelődnek. Minden új, egyéni hangra, szabad szólamra reflektálni kellene. Csak a polifóniából, a szabad térből, tág horizontból alakulhat ki távlatos, új érték, amely valószínűleg eltér a konvencionális elvárásoktól. Ma nem lehet oly módon beszélni a helyi színekről vagy a falufóniáról, ahogy Szenteleky idején vagy a hatvanas, hetvenes években tették. A mozgóképkultúrán felnevelkedő új nemzedéket közel lehet hozni az irodalomhoz, sőt a regionális keretekhez is, itt a dialóguson alapuló színvonalas oktatásnak, az interaktív egyetemi képzésnek, illetve a vitára is lehetőséget adó, sőt sarkalló folyóiratoknak, igényes kritikai megnyilatkozásoknak lehetne nagy szerepük. A polarizált irodalmi nézőpontok ugyan mostanában is működnek, mert a székértábor-törödékek és a magányos vitázók léteznek, de igazi dialógusakció ritkán alakul ki, legfeljebb személyes vagy néha személyeskedő monológ. Kritikai életéről sem igazán beszélhetünk (ilyen szempontból különösen aktuális az említett *Új Symposion*-számok újraolvasása), inkább elemző recenziókról vagy irodalmi tanulmányokról, néha újszerűen ható esszéisztikus megközelítésekről, amelyeket viszont csak a szűk szakma követ. Kultúra és irodalom kapcsolatának megítélése szintén fogas kérdés, a fiatal alkotók szempontjából többnyire összefonódik a kettő. Ők tudatosan futnak ki a szövegkeretből, az interdiszciplináris tendencia erősödik. A kultúrával kapcsolatban igazat adhatunk Camus-nek, valóban a véletlen attribútuma fűződik hozzá, jó és rossz egyaránt fogyasztható. Az igényes kínálat és a mércfelállítás azonban pillanatnyilag még zajtalanabb, mint a háborús, nacionalista mítoszt gyártó állam időszakában, illetve ennek elmúltakor, amikor aktív sziget-tettek valósultak meg.

De mi is jellemzi az elmúlt évek itteni irodalmát? A veszélyhelyzet, a mulandóság megerősítette a régióhoz való ragaszkodást, helyi és magánmítosz, valamint regionalitás összefüggését. Nem véletlen például a néprajztudomány felfejlődése, a helytörténeti szövegek, az emlékiratok, naplók elszaporodása. Az elmúlt évben sokat foglalkoztam a szociográfiai szempont és a mitológia egybefonódásával. A költő- és író-szociográfusok legtöbbször egyértelműen a merőleges mozgáspályát választották, a mitológiai és vallási mozzanatok felerősödtek, az ima, a fohász műfajként is jelen van a szülőföld vonatkozásában, sőt Németh István *Biztató* című versszövege a ráolvasásszerű biztatót alkalmi műfajjá emeli. A mítoszból való kiszakadás általában mítoszkeresést eredményez, a mítoszból kiszakadó egyén mítoszt teremt. Az írók többnyire az emlékek, a szülőföldhöz és a családi mikroközösségekhez fonódó emléktörödékek között bolyongnak, amelyek a jelenvalót és a nagy álmokat is összeroppantathatják. Az idő szinte térré változik át, illetve sűrűsödik össze, csak az nyújthat valamiféle megváltást, ami a szenvedés kiindulópontja is. Ez pedig a szülőföld és a magyarság maradásának helyzetfeltárása. Folytatódik tehát a vita az irodalom, illetve a szerzői magatartás funkciójáról, az itt élő íróval kapcsolatos erkölcsi és egyéb elvárásokról, illetve tevékenységének tér- és időbeli távlatból való megítéléséről. A válságtudat és a mulandóság közérzete erősebb a pezsdülésképzetnél. A letűnt, pontosabban letűnőben lévő ideológia ugyancsak jelentős mozzanat. Érdekes, hogy a közelmúltban éppen a lokális lírai versek, illetve az epikus mozzanatokot tartalmazó lokális versek szaporodtak meg. A szűk tér a lírai én vonatkozásában a legbiztonságosabb táptalaj, ugyanakkor az anyaországi lírára is olyannyira jellemző parodisztikus hozzáállást, nyelvjátékot is többen képviselik, noha a szövegköziség és az írónia a lokális lírai versek dimenziójában is erős. A változás(tudat) beszéde az epikával áll kapcsolatban, ezért emelhető ki az újabb lírai versekben egyre gyakoribb, egyre erősödő epikus mozzanat. Az esszé, az esszéisztikus tanulmány ugyancsak egyéni, dinamikus nézőpontú beszédmód.

Az európaiság és az info-telematikus társadalom korában még nem tűnik el a nemzeti és a lokális hagyomány/ emlékezet szerepe, ám az igaz, hogy a kategóriák átértékelődnek, viszont a művészetekben jelen van, jelen is lesz a nemzeti/megtartó hagyománnyal folytatott dialógus. A hagyományhoz való viszony a regionális nyitással természetesen átértékelődik, de ez nem jelenti a vele való szakítást. Hasonló folyamat játszódik le, mint a mai európai építészetben, amely a modernitás nézőpontjából menti át az egyedit, a regionális értéket.

Hogy milyen lesz a jövő vajdasági irodalma, az attól is függ, hogy lesznek-e, maradnak-e itt *rábeszélő* írók (lásd Márai Sándor), akik az irodalomtól már-már elfordulni akaró vagy elfordult olvasót is rábeszélnek az odafigyelésre. Mert a fogékony, az író t írásra rábeszélő publikum, a szépirodalmat befogadó olvasó is hiányzik, aki igényelné a felpesz-dülést, a saját létével, identitásának megértésével összefüggő elmélyült odafigyelést, a Szirmai-féle *lombbeszédet*. Az irodalmi beszédtek ösztönzésére, az új, esszészerű véleménykifejtésre, a nyitásra, a szabad térre pedig szükség van, mert egyébként féltő, hogy a lassan átalakulható irodalmi-szellemi-kulturális élet és az újabb szenzibilitás távlata megkérdőjelezhető. Olyan lehetne ez, mint Tóth Árpád Ara-Szir királyának esete, tudniillik a király kigyógyult királyi betegségéből, de megszűnt király lenni, és rövidesen őt taposták agyon a mongol kán modern felszerelésű harci elefántjai. Én bízom a több szempontú, a modern felszerelést is igénybe vevő gyógyulásban, noha pillanatnyilag nehéz a távlatlátás... Nehéz azért is, mert a kommunikáció változásai, az interdiszciplináris, átjárható vonatkozások már az irodalom kategóriáját is tágítják. Aki rajong a zenéért vagy az olvasásért, azt izgatják a biológia eredményei is, és a Heidegger-kutató a számítógépes programozóval együtt új eredményeket hozhat létre. Egyértelmű, hogy másként látja a világot, aki gyermekkorától beszél idegen nyelveket, mint aki csak felnőttként tud gagyogni, ki- és betekinteni stb. Mindez az irodalom jövőjével függ össze. A szétdarabolt-ságot követően a tudományban is az integráltság van jelen.

Nálunk, a mi irodalmi gondolkodásunkban megvan a polarizáció, valamint az egy-másra csúszás is. Ugyanakkor a nyitás, a kilátás vágya, igénye, „az órák házána” újra-értelmezése, valamint az író/olvasó/kutató erkölcsi aggodalma, imája a szülőföldön maradókért nem zárják ki egymást, nem is szabad mesterségesen szétválasztani. Azt a kérdést pedig, hogy van-e egyáltalán (és mennyiben) vajdasági/délvidéki irodalom, nem választhatjuk el attól az állandó önmarcangoló dilemmától, hogy van-e a vajdasági irodalomnak olvasója, mert sajnos a mi New Hon(t)unkban az érték(elhetőség) esetében is elég harsány a hallgatás.

Hivatkozások:

- A Híd 1968-as, 1999-es, 2000-es és 2003-as évfolyama
Az Új Symposion 1967-es, 1968-as és 1969-es évfolyama
Digitale A.: *Autor – Werk – Medien. Symposion der Deutschen Literaturkonferenz.* Leipzig, 9. Juni, 2001. ndl, September/Október 2001, 124–183.
Idegen haza. Kafka. Közép-európai folyóirat. 2001/2.
Luchmann, Niklas: *Látom azt, amit te nem látsz.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 32–59.
Magyar szárnyvonalak. Határon túli prózairók antológiája. Present, Budapest, 1999
Németh István: *Ima Tündérlakért.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000
Sebők Zoltán: *Élősködő kultúra.* Kalligram, Pozsony, 2003

b. papp endre

reductio ad impossibile

*a bőréből kibújik a kígyó
ha kinőtte s nem tudja hogy így jobb
noha más a szó és más a titok
mit bibliából olvasnak ki most*

*még sincs ok kicsikarni szemekből
a könnyet s kár keresni szavakat
arra amiért egy próféta halt*

*szorult helyzetben nem fakad egy hős
dalra bár szomjazik diadalra*

a harc után ha árnyékban pihen

*nem akkor ver gyorsabban a szíved
vagy sebén a vér miközben alvad
s van ki gyepesítve agyad hogy most
elíziumi mezőkre gondolj*

deus ex machina

bizalmat haza másban gerjesszen

*fáradtan állnék már küszöbödön
hol a nagy dolog hallgatni volna
háttérben hogyha történne csoda
utat beragyogva melyen jövök*

nem kell hogy élém virága hulljon
kinek szüksége van tanmesékre
meszeltetném magam falfehérre
s lennék kőből csodálni mit untok

tetten tudom majd álmodban érlek
mint jászolban hol a remény érlel
bennem a lélek nagy nulla mért lett
vezérlő csillag helyett míg délnek

gépek s nyomukban darvak vonulnak

SZIVÁRVÁNY KÖNYVEK 18

SZÜGYI ZOLTÁN
ÉLET ÉS LÉLEK

Sombathy Bálintnak,
megújuló élelkel-lelelkel,
és szerezkel

Bp. '93. június

S. L. L.
7

Sáfrány Attila

A posztmodern kísérlet kudarca

A gondolat

Természetesen én sem tudom megmondani, hogy mi lesz ennek az újból és újból elsirotott irodalomnak a sorsa, aminek lassan már a nevében sem lehetünk bizonyosak: jugoszláviai, vajdasági vagy délvidéki magyar, s van-e még, vagy már csupán visszaemlékezés valami régen voltra? Egy dologról azonban teljesen meg vagyok győződve: mese-szöveg, romantikus miszticizálás (a pótolhatatlanságról és a zsenialitásról) úgy beállítani a 90-es évek elejének nagy értelmiségi menekülthullámát, mint ami végleges csapást mért erre az irodalomra. Senki sem pótolhatatlan, és a magyar észpotenciál sem tűnt el erről a tájról egyik napról a másikra. (A kirajzás legfőljebb színvonalését eredményezhetett, de nem egy apokaliptikus végidőt.) A vajdasági magyarság Trianontól kezdődő története során előzőleg már kétszer is elszenvedett egy hasonló mértékű emberveszteséget. Mindkét esetben képes volt szellemileg talpra állni. A háborús időszak ellenére, mivel (a hidak kivételével!) a térséget közvetlenül mégsem érintette a pusztítás, a szellemi megújulás lehetősége mindvégig benne volt a 90-es években is. Az ígéretes próbálkozások ellenére, irodalmi téren legalábbis, az évtized mégis a megújulás kudarc történetévé lett. Ennek okát viszont nem elsősorban a menekülthullámban kell keresnünk. Egy ehhez kapcsolódó, velünk megeseett történetet szeretnék elmesélni, ami remélhetőleg némiképp rávilágít a többi okra is.

A történet

A történet természetesen az én történetem lesz.

A szabadságérzettel kezdődött minden. Nélküle nem lehetne posztmodern kísérletről beszélni. A szabadság a posztmodern éltető levegője.

1995 vége táján, a háborús zaj lecsillapodtával eluralkodott szabadságérzet légkörében hoztuk létre a *Táltost*, amely már csak nevében és alapgondolatában volt azonos 91-es ősével. Az alapgondolat az egységes kiindulás szétsugárzó tárgyasulásáról szólt. Ennek jegyében a lap az irodalmi mellett vallási, őstörténeti és humorrovatot tartott fenn állandó jelleggel, megpróbálkozott az építészeti témákkal is foglalkozni, riportokat közölni, egy kultúrfigyelő rovatot bevezetésével is kísérletezett a vége felé. Természetesen a vállalkozás monumentalitása messze meghaladta fiatal szerkesztőinek a tudás- és kapcsolati tőkét, nem is beszélve a lap anyagi feltételeiről, ennek ellenére az említett állandósult rovatokkal nagyon gyorsan sikerült egy elfogadható színvonalat elérni.

Így látatlanul is egybefogó koncepció nélkülinek tűnik az eltérő tárgyköröknek ez a kavalkádja. Ám, amint már mondtam, pontosan ez a (határoeltság nélküli) egységes alapelvől szétsugárzó sok-ság volt a rendkívül határozott alapkonceptiója a lapnak. Ez a szerkezet tette (a saját fölfogásom) szerint posztmodernné. Nem láthatok a lelkekbe,

¹ Ezt akár metaforikusan is érthetnénk, de akkor ismét a valósággal ellentétet állítanánk.

mégis aligha tévedek, amikor azt mondom, hogy a többség nem az általam fölfogott posztmodern szemüvegén keresztül ítélte meg a próbálkozást. A lap szerkesztői szemléletében is békés egymás melletti életet folytatott a modern és ez a posztmodern (amit ekkor a szakma részéről posztmodernként elismerttel való szembenállása miatt még nem így neveztem). S ez így is van rendjén².

A szabadság a lap döntésmechanizmusát is áthatotta. Szerkesztői gyűléseink kompromisszumot kereső, hosszúra nyúlt tanácskozások voltak, ahol mindenki egyenlő hatalmi súllyal vett részt. Jogi értelemben előbb Mirnics J., majd én lettem a főszerkesztő. Ezalatt a pozíció alatt a lap szellemiségének a megfogalmazóját értettem. Ebben a vonatkozásban mindenki főszerkesztő lehetett a szerkesztési elv demokratizmusa miatt, s az is volt. Különbség csak a tekintetben lehetett köztünk, hogy ki jutott el az értelmezésben messzebbre és magasabbra, s ki volt elég bátor a nyilvánosság előtt is kimondani azt, amit gondolt.

Papp pének kezdetben volt egy olyan kósza ötlete, hogy a globális falu jegyében (vagy irodalompolitikai megfontolásból, mármint félúton a két kanonizációs központ között?) Újvidékről Hegyesre költöztesse a *Symposiont*. Ebből semmi sem lett, a globális falu inverze valamiképp mégis létrejött: körünkben ekkoriban nem a világ lett kisebb az ötödik generációs technikai eszközöknek köszönhetően, hanem egy hosszú pillanatig úgy érezhettük, mintha a „világ költözött volna Hegyesre”. Az írással foglalkozóknak soha nem látott koncentrációja alakult ki falunkban, emellett az időszak talán két legígéretesebb fiatalokat tömörítő lapjának, a *Symposionnak* és a *Táltosnak* a vezéregyéniségei is kivétel nélkül hegyesiek voltak. Az viszont kétségtelen, hogy a sympósok nem tekintettek bennünket velük egyenrangúnak, hanem inkább egy olyan eltaposni valónak, akire fölállva ők maguk magasabbnak látszhatnak. (Ezt nem fizikai értelemben gondoltam, én sem tartozok a magas emberek közé.)

Ezelőtt a *Symposion* jelentős változásokon ment át: elhagyták Papp pé és mások is. Az új vezéregyéniségek, Virág és Horváth lettek.

Ők ketten éles kritikával illették a *Táltost*. Bíralták demokratikus szerkesztéspolitikánkat, a lap rovatait, minőségét, hirdettett elvszerűségünket, a szellemiségre való hivatkozásunkat, nyilván messianizmust és egy ideológiai őskövületet látva abban. Őszintén mondom: hálával tartozunk nekik ezért. Ezeknek a részben találó bírálatoknak köszönhetően a lap színvonalán folyamatosan javítani tudtunk. (A felsőbbégség elzárkózó hallgatása a rossz kritika: mindkét értelemben.) A bírálatok lényegi üzenetével kapcsolatban azonban ma is az a véleményem, mint akkor volt: a *Táltos* szabadságelvének, szellemiségnek elnevezett alapkoncepciójának, az egységes alapelvből való szétsugárzás szerkezetének a megsejtéséig sem jutottak el.

Az éles kritika ellenére közöltek a *Táltosban*. Fordított irányban a közlés már nem igazán működött. Ebben nem a tolerancia hiányát látom részükről, hanem minőségi és szerkesztői kritériumainak az alkalmazását, ami közel sem volt olyan szabadelvű, mint a *Táltosé*. E tekintetben úgy vélem, hogy Papp pé kezdeti elképzelései és az ő gyakorlatuk között nagy volt az eltérés.

A *Symposion* jól futott a mezőnyben. (Igaz, a versenybírák a fiatalok közül mást nem is engedtek a pályára.) Némi pályázati pénzhez is hozzájutott, elismerésben is részesült: a szerzői egymás után kapták meg a hagyományosan fiatal tehetségeket megillető Sinkó-díjat. Kialakult ugyan bizonyos feszültség köztük és az irodalmi élgárda között, ami jórészt Szerbhorváth konfliktusszociológiájának a „bűne” volt, de ezt még rá lehetett írni a generációs különbség számlájára. (Annak idején az első *Symposion*-generáció is az „öregekkel” való éles szembenállással kezdte.)

² Lásd Vay Tamás: *A posztmodern Amerikában*. A Civilizátum című fejezet

Itt egy kis kitérőt kell tennem, hogy jobban érthetővé váljanak az előbbi bekezdésben kifejtettek. A vajdasági magyar irodalom a harmincas években, Szenteleky vezérlete alatt született meg. A háború után a szocializmusnak elnevezett modernizmus a saját medrébe terelte a kibontakozó irodalmat, de nem okozott abban lényegi változásokat. (Az ötvenes évek nemzedéke a hiteles irodalmat hozta létre az új beszédhelyzetben, de nem eredményezett korszakváltást.) A váltásra a hatvanas évekig kellett várni. Az ekkor színre lépő szimpozionista nemzedék egy éles cezúrát húzott a vajdasági magyar irodalmon belül. Teljesen új írói és kritikusi attitűdöt termelt ki a folyóirat: egy egészében véve működőképes irodalmat, amely elvileg a régi mellett párhuzamosan működhetett volna. A szocializmusnak nevezett modernizmus azonban semmitől sem félt jobban, mint a pluralizmustól, ezért gyorsan megtalálta a módját, hogy miként lehetne egységesíteni ezt a rémisztő megosztottságot. A generációs elkülönítéssel oldotta meg a vágyott egységesítést. A *Symposion*t a fiatal irodalmárok lapjává alakította fokozatosan. A *Hidat* a kanonizációban már szilárdan álló, elfogadott irodalmárok, a „nagyok” folyóiratává. Ebbe a fősztásba már csak a *Képes Ifjúság* tudott betagozódni, amely az irodalmi zsenéket karolhatta föl. Emellett létrehozta a Forumot, e lapok kiadóját, ahol a kanonizáltak és a kanonizáció útjára lépők megjelentethették a műveiket. A Magyar Tanszék megalapításával pedig, ahol a szakmai élgárda csoportosult, biztosította az egységes kritikai hangot. Az említett intézményeknek és lapoknak a tartományi fővárosban, Újvidéken volt a székhelyük. A rendszer tökéletesen egységes volt. Pontosan olyan, amilyenről a szocializmusnak nevezett modernizmus mindig is álmodott. Az egyszerű struktúra jól áttekinthető, és a politikai garnitúra erőszakmentesnek tűnő elvárásaival, esetleges odaszólásaival könnyen irányítható volt. Csupán a továbbra is renitenskedő szimpozionistáknak kellett időnként az orrára koppintan³.

Az irodalmi folyóiratok generációs fősztásában az *Új Symposion* világos feladatkört kapott: a vajdasági magyar irodalom kanonizáló folyóiratává lett. Ezentúl a *Symposion*on keresztül vezetett az út a recepció befogadása felé. A kanonizációs rendszerhez az említett intézmények is becsatlakoztak: a Forum a Gemma-könyvek sorozattal, amelyben az elsőkötetes alkotások jelentek meg, a recepció pedig a Sinkó-díj odaítélésével, amivel a figyelemre érdemesnek tartott elsőkötetesek kanonizációját hagyta jóvá. Újvidék kanonizációs monopóliuma ellen volt ugyan egy lázadás Szabadka részéről, ahol létrehozták az *Üzenet* című folyóiratot és az *Életjel* nevű kiadót, azonban az itteni „íróvá avatás” sohasem emelkedett az újvidéki rangjára, s politikailag sem tűnt a pluralizáció veszedelmének, mert belefért a jugoszláv öngazgatói szocializmus regionalista elvének a modelljébe. (A központi elvek iránt kinyilvánított hűségnyilatkozattal regionálisan megengedett volt osztódni, igazából csak az „elvtársi közösség” szétszakadásában láttak fenyegetést.)

A monolitikusság negatívuma ellenére világos, hogy ennek az olajozottan működő irodalmi struktúrának nagyon sokat köszönhetünk. Nélküle ma nem beszélhetnénk vajdasági magyar irodalomról. A „rendszerváltással” viszont ennek az egyetlen láncrea fűzött rendszernek is pluralizálódnia kellett volna. Ez azonban, éppúgy, ahogy a jugoszláviai politikai változásokban történt, eleinte mindössze a szavak, a deklarált szándék szintjén „valósult meg”, s a mai napig nem ment végbe teljesen. Miközben az új idők szele szerint minden mérvadó szereplő a pluralizmusról kezdett el prédikálni, továbbra is makacsul a régi monolitikus struktúrában gondolkodott. A pluralizmus tavaszi zsendüléséhez illően a *Symposion* mellett több fiatalokat tömörítő irodalmi próbálkozás is jelentkezett a kilencvenes években. Több támogatás hiányában általában kérészerűen vagy hosz-

³ Lásd Csorba Béla – Vékás János: *a kultúrtantá visszaavág: A Symposion-mozgalom krónikája 1954–1993*. Újvidék, 1994

szű kihagyásokkal megjelenő, s így szellemi kontinuitás nélküli folyóirat létesült: a *Másik*, az *Újvidéki Műhely*, az *Ambrosia*, a *Táltos*, az *Orbis*. Több irodalmi csoportosulás és fanzin jelent meg, ennek ellenére a vajdasági recepció, ha a fiatalokról volt szó, régi szocialista hagyományait ápolva, mintha továbbra is csak arról lett volna hajlandó tudomást venni, ami a *Symposion* berkeiben történt. Pedig a *Symposion* ekkorra már csupán egy volt a sok közül, és nem az egyetlen (amiről a versenybírák koncepciózus döntése szólt). Ez a menthetetlen, modernista konzervativizmus, a múlt anakronisztikus erőltetése katasztrofálisnak bizonyult, aminek gyümölcseit most aratjuk a semmivé foszló utánpótlás sivatagát bámulva (miután az egyetlen édesgyermek, a *Symposion* irodalomteremtő kísérlete is kudarcba fulladt).

A *Symposion*nak megadatott a lehetőség, azonban annak sem minden fenntartás nélkül. Ennek okát a nemzedékváltásban kereshetjük, amely természetesen szembeállítja a régit és az újat. A harmincas évektől a hatvanas évekig eltelt harminc év egy bibliai nemzedéknek felel meg. Ezt az elvet alkalmazva a következő nemzedéknek a kilencvenes években kellett volna jelentkeznie. Nem a bibliai nemzedékelméletre szeretném alapozni az állításaimat. Mind a harmincas, mind a hatvanas években világszerte olyan társadalmi mozgások indultak el, amire az irodalomnak, vele együtt minden szellemi irányzatnak, elkerülhetetlenül reagálnia kellett. Ha a 30-as és a 60-as évek társadalmi változásai kiváltotta szellemi hiányérzet kiáltott az adekvát válaszáért, akkor a 90-es évek velük szemben eget rengető változásai torkuk szakadtából tették ezt⁴. Nálunk azonban ez pusztában visszhangzó „kiáltás” maradt. A 80-as évek végén, pontosan a kellő időben, jelentkezett ugyan néhány fiatal, akik csoportosulva nemzedéki jellemvonásokkal kezdtek helyet követelni maguknak. Az *Új Symposion* 1988/6. számának ezeknek a lázadkozásuk miatt előbb ifjú titánoknak, később fiatal nemzedéknek elkeresztelt társaságnak a bemutatása volt a célja. Nem lett belőlük azonban nemzedék, de pszeudonemzedék sem voltak, mint gondolja róluk Szerbhóváth⁵. A lehető legkedvezőtlenebb időpontra tehető a föllépésük: előbb tapasztalatlan fiatalokként belekeveredtek a leváltott Sziveri-szerkesztőség és az akkori szerkesztőség közti vitába (még afirmációjuk előtt), 91-ben pedig jött a háború a nagy értelmiségi menekülthullámmal. Mondhatni, a körülmények miatt esélyük sem volt nemzedékké válni. Esetükben a háború tényleg perdöntőnek bizonyult. De amint a bevezetésben utaltam rá, senki sem pótolhatatlan: még a fiatalok sem azok (©). Legközelebb a Horváth–Virág vezette *Symposion*-szerkesztőség előtt nyílt lehetőség a nemzedékalapításra. A támogatás sem maradt el teljesen. Az viszont, ami ebből a végén kisült, egyszerre nevetséges és siralmas. Sem posztmodern irodalom nem született, sem új nemzedék. A történet vége, hogy ők kettedmaguk maradtak a szerkesztőségben, majd időlegesen a lap is megszűnt megjeleni. Néhány kiváló irodalmi szöveg, a Dombosi történetek a szerzőhármastól és Szerbhóváth szociológiai színezetű esszéje a vajdasági ma-

⁴ Két okból tartom eget rengetőnek az előbbiekkal összevetve a 80-as, 90-es évek fordulóján végbe ment változásokat. A világ volt modernista kétpólusúságát, Fukuyama naiv modernista ábrándjával ellentétben, a kétpólusúság egy teljesen új, posztmodern formája váltotta fel úgy, mint (a monolitikusan egységesült) Nyugat és a kultúrkörökre oszló Kelet (pluralista egységének a) szembenállása. A huntingtoni jóslat a civilizációk harcáról ma már élő valóság, aminek a filmhíradók révén mindannyian szemtanúi lehetünk. A másik rendkívül fontos változás a 90-es években az Internet világméretű elterjedése. Az Internet a világtörténelem első olyan gondolatkövetítő médiuma, amivel a szabadságfosztó orgánumok, az egyházi és az állami befolyásolás vagy az elit kritikai szerv és a pénzelési politika célzatossága, legalábbis a mai napig, nem igazán tud mit kezdeni. Az Internet ezért jelen pillanatban az egyetlen igazán szabad szellemű, valóban posztmodern gondolatkövetítő médium a kulcspozícióit szilárdan tartó, szabadságfosztásra épülő modernista világban.

⁵ Szerbhóváth György: *Vajdasági magyar bölcsök protocollumai*. *Symposion*, 1998. szeptember-október. 27. o.

gyar kultúra helyzetéről: ennyi az összproduktum. A szegényes teljesítmény okairól ők hivatottak beszámolni.

A színvonallesés okairól

Szerbhorváth említett esszéje tudtommal az egyedüli módszeres próbálkozás arra, hogy a végére járjon a kulturális színvonallesés okainak, amely az általánosnak mondható vélekedés szerint mindenekelőtt az irodalmi teljesítményre érvényes. Fő konklúzióját azonban elnagyoltnak és emiatt tévesnek tartom. Ő sem a menekülthullámban látja az okot, hanem a Sziveri-szerkesztőségben kibontakozó kritikai szellemiség hatalmi szóval történő elhallgattatásában⁶. A túldimenzionálásnak ugyanazt a hibáját követi itt el, mint amit szövegében többször is joggal gúnyol ki: épp ahogy a vajdasági magyarság megmaradásának sem lehet a garanciája a kultúra, ugyanúgy nem lehet az a kritikai szellemiség sem a vajdasági magyar kultúra megőrzésének. Ez csupán a sok közül az egyik tényező lehet. Persze, mindenki magából indul ki, abból, ami számára a legfontosabb. Ez alapján én is mondhatnám, hogy a lepusztulásnak az igazi oka a felülemelkedésre való képtelenség, az emberi kicsinyességekben való megragadás: a provincialista tekintélyelvűség, a pozícióféltés, a rangkórság, a gög, a gátlástalan törtetés, a sértődékenység, a lenézés, az együttműködésre való alkalmatlanság stb., magyarul az ego azon tulajdonságai, amelyeket a modernitás legalább még megkísérelt elrejtetni, a posztmodernitás viszont már leplezetlenül föltár. Ebben az értelemben a vajdasági magyar kultúrmező nagyon, de nagyon posztmodernné vált, ám sajnos csak ebben az értelemben. Az okoknak ez is csak az egyike.

A kritikus vélemények között két jól elkülöníthető nézetet lehet megkülönböztetni. Vajda Gábor szerint mindennek az oka a magyartalan újvidéki kanonizációs tekintély, az Újvidéki Magyar Tanszék hatalmi túlsúlya. Nyilvánvalóan Vajda Gábor is magából, a saját pozíciójából indul ki, amikor ezt állítja⁷. A tanszéki élgárda véleményét nem könnyű kihámozni, mert tanárai a bölcs hallgatás, a kivárási stratégiáját választották most is (amennyiben irodalmi szárnybontogatásról van szó). Munkáik úgyszólván csak a kanonizáltság biztos pozícióján álló alkotók műveiről szólnak, mindenekelőtt a magyarországiakról. Ezt az elszigetelődő hozzáállást – abban a kritikus helyzetben, amikor új szereplők bevonásával biztosítani kellene a vajdasági magyar irodalom folytonosságát – természetesen senki és semmi sem vitathatja el tőlük⁸, csupán az etikai érzék. (Talán nagyobb felelősséget kellene egy ilyen válsághelyzetben éreznük az iránt az irodalom iránt, ami szellemi rangjukat és egzisztenciájukat biztosította). Természetesen itt sem szabad általánosítanunk, épp az utóbbi időben jelent meg két nagyszabású munka, amely e felelősség-érzet mellett tett hitet: Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténete és Gerold László jugoszláviai magyar irodalmi lexikona. Gerold László lexikona azonban, értéksemleges volta miatt, a jövőre nézve nem szolgálhat üzenettel. Bori Imre legújabb irodalomtörténetében beszél a fiatalokról is, akikre szerinte érdemes odafigyelni, s egy irodalomtörténettől ettől több nem is igazán várható el⁹. Gerold László és Bányai János némely megnyilatkozásából sokkal borúlátóbb kép olvasható ki: a vég apokaliptikus víziója. Az

⁶ Uo. 26. o.

⁷ Vajda Gábor: *Visszaidegenedés*. Püski, Bp., 2000

⁸ Vajda arisztokratizmusnak, Szerbhorváth elitizmusnak nevezi, jómagam provincialista tekintélyelvűségnek vagy urbánus provincializmusnak nevezném el ezt az attitűdöt.

⁹ Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Forum, 1999. 263–268. o.

okokkal kapcsolatban mintha azt akarnák mondani, Gerold nyíltan, Bányai óvatosan megfogalmazva, hogy a végpusztulásnak az oka a rusztikus, népies provincializmus eluralkodása, s hogy itt értékeset már csupán ők, irodalomtudósok és kritikusok alkotnak. Ez is kiolvasható Bányai homályos gondolatából, miszerint a vajdasági magyar irodalom „olvasói irodalomá” alakult át az ezredvégen¹⁰. Az önmagából való kiindulás ebben az esetben sem hagy maga után semmi kétséget. Amikor pedig Fenyvesi Ottó arról beszél, hogy távoztuk után itt már csak a Milosevics-rendszer okozta kulturális sivatag maradt hátra, akkor sincs, véleményem szerint, másról szó, mint az önmagából kiindulás túldimenzionálásáról¹¹. (A saját szempont felnagyításának kivétel nélkül a szubjektív nézőpont a nevetséges oka¹².) Mindegyik nézet hordoz magában egy kis igazságmagvat, a teljes kép azonban csak a mozaik összeállításával alakítható ki. Az elmondottakon kívül a továbbiakban még néhány szempont tudatosítására teszek kísérletet.

A Pareto-szabály és az irodalompolitika

A legújabb szellemi reakciót szakmai körökben posztmodernnek nevezték el. Első nyomait a hatvanas évektől, vagy még előbből datálják, a 90-es években már új életérzésként, elsőpörhetetlen erővel jelentkezett a posztmodern a magyar kultúrtérben. A *Symposion* első nemzedéke, teljesen szinkronban a korabeli változásokkal, válaszolt is az „idők szavára”. Ezt még Magyarországon is elismerik. A 90-es években azonban nagyon felemásan sikerült ez az irodalmi reakció. E tekintetben én Papp pé Tibor 95-től körvonalozódni látszó elképzeléseiben sokkal többet láttam, mint ami a későbbi Virág–Horváth szerkesztette *Symposionban* megvalósult. Az utóbbit modernista visszatáncnak tartom. (Nem az irodalmi szövegekre gondolok, hanem a koncepcióra.)

A kilencvenes évek gazdasági válsága és a „rendszerváltás” következményeként nálunk is teljesen megváltozott az irodalom finanszírozási stratégiája. A lapok és az egyéb kiadványok pályázati, jórészt Magyarországról érkező pénzekből tudtak csak megjelenni. Ez pedig az anyagi alapoknak egy keskeny csatornáját jelentette. Ebből a tényből kiindulva jogosnak tűnik az ellenvetés, hogy a szűkös forrásokból nem lehetett volna minden új lapot támogatni, s ezért ki kellett választani közülük azt a néhányat, amelynek az anyagi feltételeit a lehetőségek biztosítani tudták. A kiválasztás mércejeként kézenfekvő volt a bejáródott, már névvel rendelkező folyóiratokat előnyben részesíteni. Eddig tökéletesen rendjén is van az érvelés, csakhogy ezek után az előnyben részesített lapoknak teljes mértékben figyelembe kellett volna venniük a rendszerváltás után nálunk is kibontakozó irodalmi pluralizálódást, és semmiképp sem szabadott volna ideologikusan kizárólagos szerkesztéspolitikát folytatniuk. Ezt kívánta meg az erkölcsi érzék. (Ebben a helyzetben nem lehet a versenyszellemre hivatkozni, hiszen az említett alapállás épp abból indul ki, hogy a versenyt, a régi tekintélyek fennmaradása érdekében, ne az esélyegyenlőség szintjén alkalmazza, vagy eleve kizárja.) A koncepciózus, kizárólagos szerkesztéspolitika, ami a *Symposiont* a 90-es évek közepétől meghatározta, hatványozottan volt káros, hiszen a monolitikus struktúra erőltetett fenntartásával továbbra is a folyóirat feladatköre maradt a fiatalok egybegyűjtése. Ki tudná megmondani, hogy hányan tűntek el a potenciális fiatal szereplők közül mindörökké a süllyesztőben, akkor, amikor már teljesen nyilvánvaló volt, hogy nem mindenki tud azonosulni a folyóirat kétségtelenül érték-

¹⁰ Bányai János: *Mit viszünk magunkkal?* Forum, 2000. 10 o.

¹¹ Fosszília 2000/3–4. 67. o.

¹² Nevetségessé, önmaguk karikatúrájává akkor válnak ezek a vélemények, hogy ha a tudomány örve alatt objektív színben szeretnék feltüntetni a nyilvánvalóan túldimenzionált, szubjektív nézőpontot.

kelendő, de már csak a sok közül az egyikké váló irodalmi alapelveivel (egy-két szerkesztő szubjektív értékítéletével)? Ezen az úton a szocializmusnak nevezett modernizmus ki zárólagosságát örökítették tovább (az ideológiai-személyi felsőbbséget személyi-„ideológiai” felsőbbéssé átfordítva). A Pareto-szabály alkalmazása ez a szövegekre és szerzőkre, úgy, ahogy sokkal előbb a talentumokkal való példázatban az evangéliumok megfogalmazták azt: akinek van, annak adunk, hogy még több legyen neki, akinek viszont nincs, attól azt is elveszjük, ami van neki. (Itt a van, vagyis a talentumok száma alatt egyértelműen a tekintély, a kanonizáltság bizonyos szintjét kell értenünk.) A lapokra is ugyanígy érvényes volt ez a szabály, bár a támogatottak nyilvánvalóan a saját érdemüknek (a versenyszellem érvényesülésének, ott, ahol az nem működik) tudták be a kivételezettséget, s azt, amit ennek köszönhetően ajándékba kaptak. (Emberi hiúság vagy a tények előtt szemet hunyás?) Na persze, mire való erkölcsi elvárásokra hivatkozni a mai, elvtelenné váló posztmodern korban? Mégis mindenki azokra hivatkozik, amikor ez megfelelő a számára.

A *Táltos* szerkesztéspolitikája annak idején fölmutatott egy olyan működőképes modellt, amely egyetlen lapon belül a legszélesebb spektrumban tudta volna bemutatni a kibontakozó szellemi pluralitást. Ez a modell azonban visszhang nélkül maradt, s valószínűleg félreértés áldozata volt.

A Pareto-szabály szélsőséges érvényesítése nem csupán a szerzőket és a szövegeket érintette, hanem a lapokat is. Amikor megkérdeztem a helyi illetékest, hogy miért nem kapott a *Táltos* pályázati pénzt (Illyés Alapítvány), akkor azt a választ kaptam, hogy a szűkös források miatt a már névvel rendelkező, bejáródott lapokat kellett előnyben részesíteniük. Nos, pontosan erről beszélek. A szabály az irodalmi könyvkiadást sem kíméli. Kuratóriumok döntenek ugyanis a kiadandó művekről, azok viszont tekintélyi elvek alapján szerveződnek meg, a már megalkotott kiadói vagy szerzői-kultúrservezői név a bejutás föltétele. S ha nem kergetünk naiv ábrándokat az önfeláldozó idealizmusról, akkor világos, hogy az érdekvérvényesítés ebben az esetben is a Pareto-szabályt kezdi el működtetni.

Aki a pénzt adja, azt semmi sem kötelezi, hogy a helyi autoritások véleményét kikérje a támogatni valóról, ez volna erre az egyik megoldás, a másik a nehezebben kivitelezhető, de méltányosabbnak tűnő, hogy a finanszírozó számot vet ugyan az itteniek véleményével, de a külhoni magyarok kuratóriumai létrehozásakor nem az autoritáselvet alkalmazza, hanem egy sokkal demokratikusabb rendszert, amely a legszélesebb spektrumban képes hangot adni az itteni érdekeknek, a kezdőktől a befutottakig. Egy ezeken kívül eső választási lehetőség tűnik számomra a legszimpatikusabbnak és a legproblémamentesebbnek: a fiatal szerzőknek meg kellene találniuk a módját, hogy a kuratóriumokat megkerülve adhassák ki a műveiket. Ha a NKÖM által támogatott könyvek listáját megnézzük, s a szűkebb értelemben vett irodalom szemszögéből vizsgáljuk azt, kivéve abból a torzító tényezőt, a helytörténeti és egyéb monográfiákat, akkor megláthatjuk, hogy a deklarált szándékkal ellentétben mennyire ijesztően kevés az elsőkötetes szerzők száma. Irodalmi téren a Pareto-szabály szélsőséges formája működteti a támogatási rendszert.

Már csak egyetlen elmondandóval maradtam adós: az általunk szerkesztett *Táltos* megszűnésének az okaival. Ezt is a *Symposion*nal párhuzamot vonva lehetne a legszabatosabban megvilágítani. A szakmai posztmodern képviselőre tett próbálkozás őket is egy ismeretlen terepre kényszerítette, viszont a külhonból jövő elméleti megalapozás bőségében pontos térképpel, iránytűvel és a megélhetés minden kellékével felszerelve vághattak neki az ismeretlennek. A *Táltos* más-posztmodernje mindezek hiányában, üres kézzel, elméleti támasz nélkül indult útnak. Nem idegen ez a vakmerőség a vajdasági magyar telepes mentalitástól. (Vajdaság a török háborúk pusztítása miatt teljes mértékben telepes területnek számít, amit csak kétszáz pár évvel ezelőtt kezdtek el újra betele-

píteni, tehát később, mint Amerikát.) Az ismeretlenbe nekivágásnak ez a merészsége azonban teljesen ellentétes értelmezést kapott. Hatalmas tévedésben vagytok – üzente nekünk ez a fogadtatás –, ti nem azoknak a prémvadászoknak az utódai vagytok, akik egyetlen puskával fölszerelve nekivágtak a vadonnak, hanem a vadonnak a vad indiánjai, a régmúlt idők élő őskövületei, akiket hamarosan el fog söpörni az idők szele. Az allegóriához visszatérve: az indiánok földjét el kell venni, őket magukat pedig rezervátumba kell zárni. Az allegóriából kilépve: az anyagi és a szellemi támogatás hiánya elszigeteli a próbálkozást. Nem mondható meg, hogy mi történt volna akkor, ha a kellő anyagi és szellemi támogatást megkapta volna a lap. Vajon egyben tudott volna-e maradni, vagy idővel őt is szétzilálták volna a kikristályosodó elvi ellentétek? Nem is érdemes erről elmélkedni, a tény arról szól, hogy anyagi és szellemi támogatás nélkül egyetlen non-profit folyóirattól sem várható el, hogy három évnél tovább fennálljon. Az allegóriához visszatérve: és az indián előállt, és beszélt. Uff.

Az indián szava

Nem csak az előbbi allegória miatt neveztem magam indiánnak. Allegorikus értelemben azzá tesz a vajdasági magyar irodalmi mezőben elfoglalt helyzetem is, s ezenkívül még egy szempont: azzá tesz, a szabadsághoz való ragaszkodásom is. Nincsenek illúzióim az írás hatását illetően, személyemet illetően pedig a veszélyességét is átlátom. Pragmatikusan nézve tehát semmi értelme sem volt a véleményem őszinte kimondásának, öncenzúrát mégsem alkalmaztam magammal szemben, mert mivé lett volna akkor a szabadságra való hivatkozásom hitelessége?

Összegezzük a végén ezen mosolygós¹³ indián szavait. A szövegelés célja a vajdasági magyar irodalom diagnózisa volt, úgy, ahogy azt az indián látja, különös tekintettel annak jövőjére. Ha már a jövőről volt szó, akkor elsősorban a fiatalok, az utánpótlás érvényesülési és szerveződési esélyei érdekelték. Mint a 90-es évek reprezentánsaival foglalkozott a két fiatalokat tömörítő lap, a *Symposion* és a *Táltos* sorsával. A két kísérlet ígéretessége miatt érdekes, s nem a felmutatott irodalmi értékeik miatt, amelyek mindkettőnél csekélynek és szórványosnak mondhatóak. (Előtte sem volt ez másként.) Ezenkívül azokat a megállapításokat tette ez a mosolygós indián, hogy az irodalmi agóniát nem lehet egyetlen okra visszavezetni. Az okok szerteágazóak, mégis szinte mindenki csak a saját szempontjait hangsúlyozza. Ezeket összerakva lehetne összeállítani egy teljesebb helyzetképet, melyben a menekülthullám mellett az okok között szerepelne a szocializmus monolitikus irodalmi struktúrájához való makacs ragaszkodás, a pluralitás elutasítása, a kizárólagos szerkesztéspolitikai, a kritikus szellemiség elfojtása, az emberi kicsinyességek, a kanonizációs problémák, a fölüeny elzárkózás, a Pareto-szabályt működésbe léptető irodalompolitika, a befogadásra való készség hiánya és sorolhatnánk. Ha ezeken nem változtatunk legalább részben, akkor a jövőről sem álmodozhatunk. Amennyiben érdemes még a jövőt megálmodni, hiszen ki tudja megmondani minden kétséget kizáró biztonsággal, hogy a jövőben szükség lesz-e vajdasági magyar irodalomra? Ma csak a vak nem látja, hogy a jelen helyzet fennmaradásával a vajdasági magyarság hosszú távú létezése igencsak kétségesnek mondható. E bizonytalanságban osztóván mi vajdasági magyarok mindannyian indiánok vagyunk. Talán épp az utolsó mohikánok nemzedéke?

13 Hogy a mosolyra mindezek ellenére mi oka van, az egy ontológiai talány. Mert tisztázzuk: nem egy kárörvendező vagy diadalmos mosoly ez.

Mészáros Zoltán

Képek

Van egy 1989-ben írott szám a The Cure zenekartól, amely kb. így szól:

*„Sokáig néztem a képeket rólad
és már kezdtem elhinni, hogy elevenek.
Oly sokáig éltem együtt a képeiddel,
hogy majdnem elhittem:
érezni is csak képekben tudok...”*

Nemcsak ez a dal inspirált, hogy írjak, hanem természetesen egy kép is.

A The Cure zenekar szövege nem csak költői szójáték. Ismertek azok a fajta emlékek – azt hiszem, mindenkinek van ilyen –, amikor valami régi dologra úgy emlékszünk, mintha kívülről látnánk magunkat. Különböző pszichológiai folyamatok idézik elő ezt, hiszen az emlékezet nem olyan, mint egy CD, sok függ attól is, mi következett az esemény előtt, után, sok függ a személyiségünktől is, és maga az emlékezés folyamata is olyan, hogy alkalmazza a sűrítést, a racionalizációt stb.

Szemtanúi vagyunk annak, amint a képes információk kiszorítanak minden mást. Ma már a dalok elképzelhetetlenek videoklipek nélkül. Beethovent is kiadták CD-romon. Az oktatásmélet is azt ajánlja, hogy kapcsoljunk – ha lehet – minden érzékszervet össze, azaz a tudást minden érzékszerv bevonásával közöljük. Hatásos ez a dolog, bizonyítottan. A képeknek különben is nagy a hatása, hisz az emberek legnagyobb többsége vizuális típus. Egyesek ezt a törzsfajlódással magyarázzák, hiszen olyan nyilvánvaló az ember „képfüggősége”. Ha ez a kép még mozog is, akkor a képfüggőség elvezetheti az embereket az általános közbutaságig, a funkcionális analfabetizmusig. Ennek az abszolutizálása, ha már eljutottunk a funkcionalitásban addig, hogy sosem olvasunk. Nincs más hátra, mint nézni a képeket. Mégsem a tévé romboló hatásáról akarok most írni. Egy olyan kép „ihletett” meg, amelyet minden általános iskolát befejező fiatal láthatott a kilencvenes évek Jugoszláviájában.

Szinte érthetetlen, miért tiltják a képi ábrázolást bizonyos vallások, illetve vallási irányzatok. A képek kérdése háborút is kiváltott már, igaz elég régen volt (a 8. században Kis-Ázsiában), de a tény, az tény. Ha valaki azt gondolná, hogy biztos valami egzotikus dologról van szó, az téved, mert a keresztények ölték egymást, és rombolták egymás építményeit, így is előkészítve a talajt azok számára, akik igazán üldöztek minden képi ábrázolást. A muzulmán törököknél akkoriban nem lehetett portrékat, állatokat ábrázolni. Semmi olyat, amit Isten teremtett, és magát az Istent sem. Csak a művészettörténészek ismernek kivételeket ez alól a muzulmán világban. A másik patinás kultúrája a képi ábrázolás tiltásának a judaizmus. Félreérthetetlenül kimondja a Biblia, hogy „Ne

csinálj magadnak faragott képeket, és semmi hasonlót azokhoz, a melyek fenn az égben, vagy a melyek alant a földön, vagy a melyek vizekben a föld alatt vannak” (2Móz 20:4). És valóban, egy zsinagógában sem található ilyen ábrázolás. Másrészt pedig a képeket alkalmazzák a tanításhoz. Ilyen például a haggáda, amely egy kis képeskönyv, és a zsidók kivonulását ábrázolja Egyiptomból. De az sem igaz, hogy csak a múltban forrtak e körül indulatok. Aki némely arab légitársaság gépén utazik, nem talál olyan térképet, amin rajta van Izrael, és ez csak egy példa. Tanítási célból nálunk is mutatnak képeket, egy ilyen kép miatt írok.

A nyolcadikos történelemkönyvben van egy kép, a legnagyobb az egész könyvben (a 1993-as kiadás 121. oldalán). Egy rakás hulla a képen. Mire tanít ez a kép?

Ha az ember végignézi a régi haggádákat, láthatja, hogy a kivonulás ábrázolásában soha nem arra van kihegyezve, hogy gyilkolás és hullák vannak, nem hogy naturalista borzadályt láthassunk. Ha az ember végigolvassa a középkor irodalmát vagy a Bibliát, még naturalista kifejezéseket sem talál, nem hogy leírásokat. Ha a régi néprajzi gyűjteményeket elolvassa, ott is láthatja, hogy nem szokták néven nevezni a dolgot. Az irodalomban ezt a jelenséget eufemizmusnak nevezik. Magyarul, megszépítik a dolgokat. Inkább így használják – az, izé stb. –, inkább körülírják a dolgot (pl. Dán. 5:6 „...és derekának inai megoldódnának...” – a bevizel helyett), nem azért használják ezt így, mert feltétlenül el akartak titkolni valamit. Néven szoktak nevezni mindent, ha kell, de ha nem kell, soha! Mindezt – úgy érzem – azért használják így, hogy ne sértsék senki lelki világát. Viszont, ha az ember meglát egy naturalista képet, sérül, vérző karcolások esnek a lelkén. Van, aki elkapja tekintetét, van, akit gyötörnek az ilyen képek, aki egy kicsit is bele tudja élni magát a helyzetbe, azt biztosan fájdalmasan érinti. Az ilyen és ehhez hasonló képek belesütik jelüket az ember agyába, lelkébe, gondolataiba. Mire tanít hát ez a kép?

Félni? Igen, ha belegondol az ember abba, hogy az, amit lát, nem csak történelem, az a valami, amit lát, az azoknak az embereknek az élete volt. Ahogyan őket szétzúzták, mindenkit szétzúzhattak. Mindenki szétzúzható, kinyírható.... Már csak egy lépés és a félelem ott van a szívünkben.

Megszokni? Igen. A pszichológia feljegyzi azokat az eseteket, amikor valaki azért lett lelki beteg, mert olyasmit látott, amit nem láthatott volna. A halál látványa nem normális látvány, beteggé teheti az embert. A gyógyítás ilyen esetekben igen nehéz. Ezért alakult ki a társadalmakban a haláleset kezelése, a ravatal, a temetés rítusa, mind azt is hivatott elérni, hogy az ember képes lehessen szembenézni a megérthetetlenel. Emellett létezik egy olyan módszer is, amit szukcesszív aproximációnak neveznek. Főbiák esetében alkalmazzák. Lényege az, hogy valamilyen formában mégis szembesítik az embert félelmének tárgyával. Pl. ha a békától fél, akkor először megtanulhat valamilyen mesét a béka főhőssel, vagy egy versikét, majd kaphat egy plüssbrekit, majd egy rajtot egy valódi békáról, egy fényképet, majd azzal, akit szeret, megnéz egy valódit tisztes távolságról, majd egyre közelebről, és végül kézbe is veheti. De az embereket ezzel a módszerrel gyakoroltathatják arra is, hogy könnyen viseljék el a halál látványát. Megszokhat az ember minden borzalmat. És pont az a szörnyű, ha megszokja. Ezt szolgálja az, amikor kijelentik, leírják, 20 millió, egymillió-hétszáz ezer. Az ember megszokja, hogy itt vagy ott „ennyi meg ennyi”, még néha méltatlankodik is, hogy – teszem azt – két ember miatt jelentenek valami „jelentéktelent”. Azok a katonák a filmekben lehet, hogy csak egy fikció szüleményei, ha játékfilmről van szó, és az épeszű emberek nem veszik tragikusan, ha egy akciófilmben ötezen meghalnak. Azonban ez csak a „kondíció” gyűjtése. A halált nézni lehet kondíció kérdése is. Ezután már nyugodt lélekkel nézhetjük a dokumentumfilmeket, nem gondolva arra, hogy ami nekünk itt „mozi”, az az ő életük. Jó úton vagyunk tehát, hogy megszokjuk.

Sokkolnak ezek a képek? Igen. Meghűlhet az emberben a vér már akkor is, ha egy csirkének vágják el a nyakát, de ha bevezetik egy kínzókamrába... Ha látja a kampókat, fogókat, ha látja a dokumentumfelvételeket, amelyeket a különböző propagandacélokra használtak, sőt talán készítettek is. Ezek mind elvetik az emberben a sokk magvát. Kialakítanak benne egy olyan feltételes reflexet, amely hatására bizonyos helyzetekben nem gondolkodik – reflexszerűen cselekszik. Ha a sokkolás tárgyát összekötik valamivel – mondjuk –, egy névvel, akkor elég csak a nevet kiejteni, az ember úgy cselekszik, mintha sokkolták volna. Így működik ez, mint a reklám. Ha Denim Fire, akkor egy rámenős nő, ha Coca-Cola, akkor felszabadult szórakozás, ha Milky Way, akkor nincs több nyaggatás. Ha Jasenovac, akkor ölni vagy halni kell.

Mágikus az ereje a képnek, látszik ez a természeti népek viselkedésében. Az indiánok nem engedték, hogy fényképezzék őket, nehogy elvegyék a lelküket, a maják csak stilizált embereket rajzoltak, az egyiptomiak is, az asszírok is, még a vérengző aztékok sem ábrázolták a vérengző aktusaikat.

Mire valók a képek? Arra, hogy féljünk, megszokjuk, netalán ötleteket adjanak? Kinek jó az, ha félünk, ha lelkiileg sérülünk? Arra, hogy a világ olyan legyen, mint a képek? Ezt szolgálhatják az ilyen képek. Vajon mit szolgált az 1993-as jugoszláviai tankönyv 121. oldala?

Bálintnak
 Kordai
 Székely
 Mészáros
 1990. ÁPRILIS 4-ÉN

maurits ferenc piros frankenstein

Bogdán József

Lenni szárnytalan

Domonkos Istvánnak

*én lenni pap misézni sok falu
imázsamolyt oltárt enni a szű
én lenni nőtlen nem férfiatlan
vágyni mennyország jó meleg katlan
mindig szót fogadni hierarchia
nem menni night club inni jó pia
tisztelni dogma dogma jó dolog
állami fogda a föld nem forog
én enni ostya ostyahulladék
vörösrongy rázni habzó szájú ég
nézni néhanap az örgébicsek
repülnék isten mért nem érti meg
ikarusz szárnyak gyöngé ragasztó
megbuggyant immár minden földi jó
szentlélek billeg tört szárnyú galamb
nézni jobbra balra akár a rab
siratni halott drága koporsó
kisbaba prüszköl ízeleli a só
lenni keresztény kozmopolita
enni svédasztal kozmás a liba
és fogyni fogyni fogyni szüntelen
lehet-e élni bűnben büntelen*

Délelőtt, délután, este

Romos parókiám ablaka előtt
Pörén serénykedik a délelőtt.
Kelleti magát, mintha csak száanna.
Narancs-melleket pingál az ágyra.

Kérdésekkel zaklat a délután.
Ki kopog: Lehet, hogy a szél csupán,
vagy a sekrestyében a misekönyv
díszes fedelén viháncol a csönd.

Most ülök a kátrányszagú csendben.
A vacsorám javát már megettem,
A kántor üzent – holnap temetés.
Az ég alja nagy vörös nevetés.

Seonbarby Bálintmal

a régi barátsággal:

Juhász Ersi

Ujvidék,
1996. apr. 27.

Juhász Erzsébet

Állomáskeresésben

Bence Erika

A hagyományteremtés alternatívái

Az Új Symposion első nemzedéke és Domonkos István költészete

1963-ban jelent meg a Forum Könyvkiadó újonnan indított Symposion Könyvek című sorozatában Domonkos István *Rátka* és Tolnai Ottó *Homorú versek* című kötete. A két könyv jelentette új lírai hangvétel és versbeszéd a jugoszláviai (ma már inkább: vajdasági) magyar irodalom aktuális korszakváltó tendenciáit jelezte. Domonkos és Tolnai költői pályájának egészen a közös kötet (*Valóban mi lesz velünk*, 1969) megjelenéséig terjedő együttthatása, párhuzamossága, majd pedig a kialakított irodalmi hagyománytól való különböző módú elmozdulása a hatvanas években kibontakozó új irodalom alakulásának (a régítől való elkülönítő eljárásainak, értékváltó törekvéseinek, hagyományt lebontó-építő tájékozódásainak) mozzanatait, szakaszait és irányultságait jelzi.

E dolgozat a vajdasági magyar irodalmi reprezentáció e meghatározó jelentőségű korszakát Domonkos István költészetének szempontjából vizsgálja. Domonkos rövid röptű költői pályájának alakulástendenciái ugyanis tükörképként idomulnak az *Új Symposion* képviselte paradigmaváltó irodalmi mozgalomhoz, indulása a folyóirat kiváltotta polémia konstituálódásával, elhallgatása az első nemzedék törekvéseinek kimerülésével esik egybe. Ugyanakkor Domonkos költészete csak mennyiségi értelemben kis terjedelmű. A hatvanas-hetvenes évek fordulópontján érkezik „nullpontjához”, azaz „eltűnési, megsemmisülési »bejáratához«”, miként Végel László nevezi egy 1973-as tanulmányában¹ a Domonkos-líra egzisztenciális válságát a nyelvi megújulás-lehetőségek kimerülésével azonos „csonka pillanat”-ot, még nem ismerve fel benne a véglegesség stádiumát. Az elhallgatás felé terelődés indukáló motívumai között nincsenek esztétikai értékproblémák: a lebontottság, a megsemmisülés képeit és képzeiteit demonstratív érvényesítő *Áthúzott versek* (1971), „a nullponton formálódó konkrét költői nyelv” (Danyi Magdolna²), sem szemléleti értelemben, sem a lírai beszédmódok tekintetében nem jelent visszafordulást vagy leértékelődést, sokkalta inkább a meglévő eljárások lebontása révén alakuló új líra-nyelv létrejöttét.

Az *Új Symposion* első száma 1965 januárjában jelent meg. Megjelenése a vajdasági magyar irodalmi diskurzusnak a régítől (a hatvanas évek előtt ható szemléleti, versnyelvi, prózapoétikai meggyőződésektől) mindenekelőtt értéktendenciáiban erőteljesen elkülönülő fordulatát jelöli: hagyománytörténeti újraértelmezéseket indukáló korszakküszöbként identifikálódik. Bori Imre³ az ötvenes évek végének-hatvanas évek elejének korszakváltó szerepét „tízestendős szakaszokat” megkülönböztető irodalmunk története egyik természetszerű, a fejlődés logikájából következő fejleményének tekinti, ugyanakkor kiemeli formabontó radikalizmusának jelentőségét: „Irodalmunk történetében tízestendős

szakaszokat különböztetünk meg. Így beszélünk az ötvenes évekről, amelyeknek vége egyúttal korszakhatár is. Ezt jelzi az új írónemzedék fellépte s az irodalmi, kulturális közízlésnek és szemléletnek újabb, az ötvenes évek elején tapasztalt változásoknál is gyökeresebb átalakulása, kulturális életünk, irodalmunk szervezeti formáinak kialakulása, a Forum Könyvkiadó megalapítása és tevékenységének kilombosodása, majd az *Új Symposion* című folyóirat megindulása. A jugoszláviai magyar irodalom nagy fellendülését vezetik be ezek a változások: a művészetek modern szemlélete ekkor aratja döntő sikereit, s vele a kritikai szemlélet lesz úrrá.”⁴

Miként a Symposion-könyvsorozat mutatja, a folyóirat szellemi terében artikulálódó új beszédmódok nem voltak előzmény nélküliek: egy, az *Iffjúság* című hetilap – mellékleté, majd az önálló folyóirattá kinövő – irodalmi rovatában 1961-től négy éven át érlelődő folyamat kiteljesedéséről, műhelyé (egyesek szerint: iskolává) történő intézményesüléséről van szó. A folyóirat lapjain formálódott új vajdasági magyar (szép)irodalmat kiterjedt, ún. „egykorú”⁵ recepció, elméleti-kritikai háló vonja körül, míg az újvidéki Magyar Tanácsok néhány éve indított újraolvasó konferenciáin a „jelenkorú” recepció értelmezési stratégiái szerint értékelődött újjá e paradigmaticus jelentőségű korszak. *Diszkontinuitás és versbeszéd (Az Új Symposion homályos útja az avantgárdtól a neoavantgárd és a posztmodern felé)* című tanulmányában Bányai János⁶ a folyóirat indulásának polémikus jellegére, az általa képviselt, leginkább avantgárdnak⁷ (a jelenkorú irodalomértés tapasztalatai szerint ez nem egészen esik egybe az avantgárd hagyományos jelentéseivel) nevezett irodalom „szitokszó”-vá való minősítésére hívja fel a figyelmet: „A modern és az avantgárd a hatvanas években a vajdasági magyar irodalomban, de a párizsi *Magyar Műhely* körét kivéve a teljes magyar irodalomban szitokszónak számított...”⁸ Hogy a hatvanas évek legjelentősebb vajdasági magyar irodalmi műhelye kiváltotta ellenérzés még ma sem halványult el, s hogy a polémia intenzitása nem csökkent, több újabb nyilatkozat, reagálás mutatja. Bosnyák István *Egy jugoszláviai magyar ellenzéki nemzedék ellenzéki közírása*⁹ című tanulmánya válasz az adott korszakra vonatkozó 1992-es reflexióra. E nyilatkozat inkriminált részletei: „Volt egy korszak a délvidéki magyar irodalomnak, az *Új Symposion* című folyóirat nevével fémjelzett avantgárd korszak, amelyet mostanra mindenképpen ellentmondásoktól terhesnek kell említenünk. A hatvanas években induló Symposion-nemzedéket nagy rokonszenvvel fogadta az anyaországi íróársadalom jelentős része, az otthoni olvasótábor viszont majdnem ugyanekkora visszatetszéssel és elutasítással. (...) támadtak minden hagyományt, nekiugrottak majd minden elődjüknek. Az avantgárd zászlajára esküdtek föl mindannyian, szinte kizárólag a nyugati és a jugoszláv irodalmi és szellemi központokban zajló eseményekre figyeltek, úgy tettek, mintha a magyarsághoz semmi közük nem lenne...”¹⁰ Fehér Ferenc fiatalkori alkotásainak, ún. zsengeinek könyv alakban történő megjelentetése pedig a kötet egyik jegyzetírójának¹¹ adott alkalmat arra, hogy vádjait megfogalmazza: a költő Fehért az „avantgárd blöffölők” körébe tartozó íróársak tántorították el szándékától, hogy a délvidéki magyarság ’44-es tragédiájának adjon hangot költészetében.

Domonkos István harmadik verseskötete (*Áthúzott versek*) 1971-ben jelent meg, épp abban az évben, amikor az *Új Symposion* két számát is betiltották, alkotóit és szerkesztőit felelősségre vonták, az „eszmei-politikai radikalizmussal” összefonódó „neoavantgárd esztétikai radikalizmus”-át megtörték. 1974-ben a Symposion-mozgalom első nemzedékét „újabb irodalmi korosztály” váltotta fel a folyóirat élén, amely „bizonyos szakmai hermetizmusba”¹² kényszerült. Domonkos lírája is e harmadik, 1971-es kötetel érkezik „eltűnési, megsemmisülési »bejáratához«”¹³. Az 1976-os *Tessék engem megdicsérni*¹⁴ című, gyermekirodalmunk szempontjából új gyermeki világképet és költői hangot érvényesítő kötete már utolsó utáni pillanat, lezárás utáni zárópont, túl van a

Kormányeltörésben-en, az utolsó lírikusi megszólalásokat jelentő *Der springt noch auf!* (1972) és *Kuplé* (1975) című költeményeken. A hozzáfűzött politikai jelentések mellőzése mellett érdemes vizsgálat alá vetni a *Symposion* első nemzedéke teremtette szellemi-irodalmi mozgalom hagyománykeresésének módszereit és eredményeit, leginkább azt a formát, ahogy ez a folyamat Domonkos István költészetében lecsapódik, annál is inkább, mivel az indulásakor vele együtt ható Tolnai Ottó 1969-es verseskönete ugyan-csak a költészettel való szembefordulás demonstratív megnyilatkozása: *Agyonvert csipke*. Feltételezhetjük ugyanis, hogy az *Új Symposion* első nemzedéke teremtette paradigmaváltó irodalmi mozgalom bizonyos törekvéseinek „nullpontja” is hozzájárulhatott – a tényszerű diktatorikus közbeavatkozás hatása mellett – a hagyománylebontás-építés-elfogadás-elutasítás fogalmai által meghatározott irodalomalkotás és -értés *Symposion* megjelölte útjának végéhez. Domonkos esetében épp ezen út „hagyományfüggő” momentumai azok, amelyek e költészetet az elhallgatás, az eltűnési-megsemmisülési „nullpontig” való kiterjedés felé vezetik.

A folyóirat szellemi aurájában, illetve lapjain artikulálódó új irodalmi beszédmódok többféle, egymásnak ellentmondó, ugyanakkor egymást feltételező irányultságokat mutatnak. A hagyományos műfajalkotó tendenciákat (pl. a regény műfaji mibenlétét, a tanulmány, az esszé, a kritika szerepét és nem utolsósorban a lírai megszólalásmódokat – mindenekelőtt Tolnai Ottó és Végel László regényírása; Bányai János, Gerold László, Utasi Csaba és Végel László értekező prózája; Tolnai Ottó és Domonkos István költészete) átértékelő-megújító magatartás, a kritikai szempontok revíziója, egy hagyománylebontó-tagadó attitűd ismervei közé tartoznak. Ugyanakkor új irodalomtörténeti feladatok s megújított olvasási-interpretációs stratégiák mutatnak a hagyományteremtés, a folyóirat képviselte irodalom „történetét” megalkotó szintézisalkotói törekvésekre. Ezek az aktuális irodalmi beszédmódokat és viszonyokat megújító törekvések a – hagyományként felfedezett – történeti avantgárdra reflektáló neoavantgárd és posztmodern irodalmi tájékozódás előidézői és megteremtői voltak. Az irodalmi beszédmódok tekintetében a folyóirat elsősorban a provincializmus jelenségeivel számol le, másrészt pedig rálatál a történeti avantgárdra (a Kassák-örökségre) mint formabontó nyelvi lehetőségre. A szitokként, vádként hangoztatott avantgárd valójában ezt, az anakronisztikussá vált régít tagadó, de a termékeny-értékes hagyományra produktíve építkező tájékozódást jelenti csupán.

Domonkos István költészetének állandó és változó momentumai az avantgárdhoz való kapcsolódás és a róla való leválás *Új Symposion* megjelölte alakulási íve mentén hatnak. A korszakváltást reprezentáló indulás és a költői nyelv nullpontját jelentő végletre jutás közötti alakulás kulcsmotívumainak és tendenciáinak elemzése, megértése választ adhat e leépülésre irányuló költői fejlődés indukáló motívumaira. Utasi Csaba¹⁵ szerint a korai Domonkos-vers fétistárgy, győzelmi szimbólum, amelyben vagy amelynek révén a költő „antitézise a halálnak”¹⁶. Ugyanakkor már a *Rátka* című korai vers titkok és csodák teljességét ostromló poétikai kavalkádjában feltűnik egy idegen szólam, amely „radikálisan megkérdőjelezi az alapvető költői intenciókat”¹⁷. Mottója szerint: „Lyukas fogak a szavak / űr bennük a gondolat / szaporodó élő kripták / őrzik az erjedő csontokat”. Utasi Csilla értelmezése szerint „a fogak a vers szavainak metaforájaként szerepelnek. A szaporodó, sokasodó versek az őket létrehozó személlyel azonosak, akit nem alaki sajátosságai határoznak meg, hanem együtt élő mivoltuk. A költészet és az alany határai tehát egybeesnek az élet általános élményének derengő kiterjedésével...”¹⁸ A *Kontrapunkt*-ban és az *1. Újvidéki elégiában* már konkretizálódik a vers hatalmára vonatkozó kételye („a zene a test, a versek csak kelések”, „szégyenlem, hogy verset írok”). A hatvanas évek második felében költészete a költőileg teremtett világ és a valóság között húzóódó antinómia kivál-

totta undor jegyében radikalizálódik: „a való sápadva nyomon követ”, írja *Anatómiai tanulmány* című versében. Költészetének minden folytonosan megújító, újjáalkotó, váltó és digresszív irányultsága ellenére változatlan marad egyetlen, lényegi forrása: a tagadás le-téteménye. Ehhez a költőként való megnyilatkozás kezdetekor a *Symposion* első nemzedékéhez tartozás irodalmi kontextusa szolgáltatott alapot, mely a váltás igényét fogalmazza meg a megelőző irodalmi folyamatokkal szemben. Individuális szinten ez az imagináris szint felé fordulás jelenségét idézi elő a valósággal szemben, poétikai értelemben a metaforikus lírayelv elhárítását. A költői lét szinonimájaként a kiüzetés állapotát jelöli meg (*Nature morte*), a versről meg úgy tartja, „nem dér: /a romlás folytatódik vele” (József Attila). A megkövült formák iránti averziója rejlik saját szemléletének módosulását is kinyilvánító nevezetes versének, a *Kontrapunktnak* (ön)ironikus közlésében, miszerint „de ideje más irányt adnom versemnek / ideje elkomolyítanom / hogy versre hasonlítson, melyet mindenki ismer és megszokott / ideje magamtól is eltávolítanom.” A hagyományos versbeszéd ironikus megtagadásán, pellengérré állításán (feltehetően ez rejlik az avantgárdnak minősített megszólalás elutasítása mögött is, amelyre a korszak ellenzői szoktak hivatkozni: „az otthoni olvasótábor [...] nemtetszéssel és elutasítással [fogadta]”¹⁹) túlmenően e vers a tagadás újabb fokozatával azonosítható. Innentől kezdve versírása egyfajta folytonos kihívást jelent a költészet elvont jelentéseivel és korábbi, hasonló elveken nyugvó ars poeticájával szemben is, amelynek végpontja a tagadás tárgyának a költészetben való megjelölése. A T. O.-nak címzett *Anatómiai tanulmány* a „dalba szédült” álmok porba taszítása. Annak tudomásulvétele, miszerint a „való sápadva nyomon követ”, a költészet nem győzelem a halál felett, a verssor nem „haláli” hatalom, mint azt korai versében, a *Tiszában* kifejtette: „verssorod a halál”. E sejtések, majd felismerések hatására a költészettel szemben folytonos invokációs beszédhelyzetet teremt, melynek záróakkordja a „nos, költészet, egyedül maradtunk” (*Der springt noch auf!*) helyzetfelmérése. Az 1. *újvidéki elégia* a tagadás irányultságának váltását jelenti be. Már nemcsak a költészet elvont fogalmi apparátusával szemben van ellenérzése, de magát a versírását, a költői látásmód formai megnyilatkozását is értelmetlennek tartja: „szégyenlem, hogy verset írok”, mondja. A következő lépés a lírai versbeszédnek, majd pedig a nyelvi struktúráknak a lebontása és megtagadása. E lebontási folyamat az *Athúzott versek* profán megnyilatkozásait idézik elő, az elvont, magasztos fogalmak (költészet, vers, hit) versformában történő leértékeléseit. Az egykoron fétistárgyként tisztelt vers, a mindennekfelett álló költészet fogalma az azonos című – egy ilyen címmel gondolkodásunkat a klasszikus ódaformák felé irányító – versében már vicc. A végpont a *Kormányeltörésben* nyelven túli szövegvilág-alkotása. A Domonkos-líra illetően való összeomlása a klasszikus tragédiához bukására asszociál. Versírása a tagadás poétikáján alapul. Lírikusi attitűdje egy szépíró Luciferé az irodalmi színterekről ismert alakmás meggyőző intelligenciájával, ironiájával és groteszk humorával. Összeomlása viszont a *Nature morte*-ban megidézett őskép-Ádámé. A költészetből való kihátrálásának momentumai a költemények olvasója számára – egy intertextuális szöveghálóban – a hagyományos lírai regiszterektől eltávolodó Petri György portréjára mutat. *Kihátrálás világból, nyelvből* című tanulmányában Thomka Beáta is ezekre a kapcsolódásokra figyelmeztet: „Domonkos és Tolnai bizonyos értelemben előkészítői annak a depoetizált lírának, melyet Petri György, Sziveri János, Parti Nagy Lajos, Kukorelly Endre követett/követ”²⁰. Sajátos módon ezek a kapcsolódási lehetőségek is a Domonkos-líra összeomlásának jelei. Azok a nemzedéki törekvések, amelyeknek jegyében költészete indult, s amelyek a hatvanas évek irodalmi paradigmaváltását előidézték, az évek múlásával standardizálódtak. A hagyománytörő magatartásminták újabb nemzedékek átörökíthető hagyományává váltak. Domonkos költészetében elvesztette létalapját a tartós érték fogalma. Tagadja a hagyomány kontinuitását, megkérd-

dőjelezi a költői szuverén világ és lírai versbeszéd létjogosultságát, nincs elveszítetetlen nyelvi identitás. Végül a tagadás eljárásának mint egyetlen állandó értéknek is megkérdőjeleződik létalapja. A minden tagadása után már csak a minden tagadásával való szembe fordulás következhet, annál is inkább, hiszen épp a „megtagadott” költészet és saját „megutált” versei győzik meg arról, hogy a tagadás-elhárítás költői eljárása nem vezet el nemcsak a valóságfelettség állapotához, de még a hagyomány folytathatatlanságának elképzelését is megkérdőjelezi. A hagyományos formák lebontásának költői eljárása a Domonkos-lírát a történeti avantgárdból kinövő neoavantgárd költészet „zászlaja alá” sodorta. Elégiákat ír, amikor a hagyományos lírai versbeszéd lehetőségein gúnyolódik, míg az elveszített nyelvi identitás eredményezte töredékes-zilált nyelv egészen legújabb kori költészetünkig terjedően újabb költőnemzedékek „talált nyelve”, gondoljunk csak Géber László *Szöveg szalonja* vagy Bogdán József *Lenni szárnyatlan* című, kilencvenes években keletkezett versére. A tagadás nullpontjától kezdve tehát Domonkos számára nincs más költői út, mint a visszatérés, a visszahátrálás valamely költészeti hagyományba. Ezt azonban Domonkos István – eltérően Tolnai Ottó tájékozódásától, aki a Wilhelm-dalok lehetőségére és az Árvacsáth-problémára talál – nem tette meg.

Jegyzetek

- 1 Végel László: *A metafizikától a bele nem egyezés eposzáig*, Új Symposion, 1974, 1163–1169.
- 2 Danyi Magdolna: *A nullponton formálódó konkrét költői nyelv*, Új Symposion, 1972, 414–416.
- 3 Bori Imre: *Új évtizedek – új törekvések* = B. I. *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*, Újvidék, 1993, 146–147.
- 4 B. I. id. m., 146.
- 5 A kifejezés származási helye Faragó Kornélia *Az egykorú megértés történései* című tanulmánya. F.K. *Az egykorú megértés történései* = Hungarológiai Közlemények, 2001. 4., 78–85.
- 6 Bányai János: *Diszkontinuitás és versbeszéd* (Az Új Symposion homályos útja az avantgárdtól a neoavantgárd és a posztmodern felé) = Hungarológia Közlemények, 2001. 4., 27–36.
- 7 „A hatvanas évek közepén – jelentős mértékben az Új Symposion folyóirat lapjain, igazából csak ott – lejátszódik a jugoszláviai magyar irodalom »modern fordulata«, amit – Szajbély Mihály szavaival – »mindig is szokás volt sommásan avantgárdként jellemezni.«”, B. J. id. m., 28.
- 8 uo.
- 9 Bosnyák István: *Egy jugoszláviai magyar ellenzéki nemzedék ellenzéki közírása* = Hungarológiai Közlemények, 2001. 2., 28–36.
- 10 B. I. id. m., 29.
- 11 Gubás Ágota: *Fehér Ferenc zsengeiről* = F. F. *Krumpli Karcsi és társai*, Szabadka, 2001, 110–111.
- 12 B. I. id. m., 31.
- 13 V. L. id. m.
- 14 Domonkos István, *Tessék engem megdicsérni*, Újvidék, 1976 [1980]
- 15–17 Utasi Csaba: *A konstruktív álmoktól a meghasonlásig. Vázlat a hatvanéves Domonkos István költészetéről* = U. Cs. *Mindentől messze*, Újvidék, 2002, 36–40., 39
- 18 Utasi Csilla: *A vers fetiszizálása Domonkos István költészetében* = Hungarológiai Közlemények, 2001. 4., 100–108, 102.
- 19 B. I. id. m.
- 20 Thomka Beáta: *Kihátrálás világból, nyelvből* = Ex Symposion, 1994. 10–12., 1–2.

Vasagyi Mária

Cifra ház bőségszaruval

A Kőkecskéhez címzett nevezetes sárkánysori vendéglő tulajdonosa, Jusztin nagyapa utolsó bejegyzése pávaszemes mohazöld könyvébe: 944 okt. 20. Fruzsina még mindig hallgat Magda bérét kifizetem 80 Pengő 40 fillér Villany nincs. Ma se jött senki. Az ajtót lakatra zártam ablakokat bespalettáztam csak az utolsón hagytam egy kis rést nehogy orra bukjunk a sötétben

– Fúj, de ronda ez a leány, nyelte volna el a kazán! – rikoltotta Énekes dédanyám a verandán, amikor apám, Mór hazahozott a Sárkánysorra. A kazán a szorost jelentette, ahol az összekeskenyült Duna vad sodrásával bajlódó hajón édes viselőm, Sára, a néhai petróci zsidó kocsmáros Kamancra származott árvája világra hozott és meghalt. A kazán szó használata Énekes dédanyám fenti rivalgását követően családon belül és kívül egyaránt divatba jött a Sárkánysoron. (Fulladj kazánba! Na, ő már javában forog a kazánban! Megpörgette, mint Mórt a kazán!) A tény, hogy élek, s leírhatatlan rútságom miatt rejtegetni kell, hatalmas súlyt jelentett a családnak. Jóllehet haláloamat többször megjósolták és biztosra vették, sőt, sírhelyemet a temető nyugati palánkjánál szirtszerű, csónak formájú kővel megjelölték, maradtam. Fruzsina, Énekes dédanya és Fülöp dédapa legkisebbik gyermeke volt az, aki feldajkálásomat vállalta. Csakhogy a gonosz időben, amikor vőlegénye, az izraelita Grünberg Pál vidéki újságíró gyakori látogatásai veszélybe sodorták a házat, Fruzsina színpadának különféle fajú és felekezeti művészeiről ne is beszéljek, ajánlatos volt engem úgy elrejtetni, hogy apám se találjon meg, ha tág tengeri útvjáról hazavetődik. Énekes dédanya almáriumának középső fiókjába dugtak fehérnemű, ritka fűszerek és ismeretlen rendeltetésű kacat közé. Az almárium hátán levő nyílás – levegőzésem céljából vágták – volt a kémlelőlyuk a világra. Fruzsina, amint a Kőkecskében produkált és messzi földön híres szakácművészete megengedte, és a színház körüli zsongás is alábbhagyott kissé, bejött hozzám, kiemelt a fiókból, mint süldő lány a bábuját, amellyel csak titokban játszhat már, mosdatott, fésült, etetett, olvasni tanított. E legutóbbi műveletet a kérésemre részre hagyott fiók világosságánál gyakoroltam naphosszat, míg nem beesteledett, és szemem megrehezült, és álomba kábított a frissen mosott damaszt, a gyömbér és a szurokfű illata.

Zabosnak csúfolt Gáspár nevű mindenesünk – lelt gyermek, azt suttozták, Jusztin nagyapa Szeged környéki, mások szerint petróci titkos utazásainak következménye – fél évvel azután, hogy elszántotta Senki Örzse földjét, újabb galádságra vetemedett, mert megint belebújt az ördög: besúgta a családot a tollbóbitásoknál, bizonygatta, Fülöp dédapáék olyan egyént rejtegetnek, akinek szögesdrót mögött a helye. Éjjel-nappal lesték a házat, a vaksi újságíró, Grünberg Pál után kémkedtek. (Pedig már elvitte a halálvonatot.) Fél évre az eset után Énekes dédanya örök nyugovóra tért, de Gáspár, aki időközben mindkét kezére megbénult, a szegényházban, ahova Énekes dédanya vitette hasznavehetetlensége és spion természete miatt, még mindig nem nyughatott. Rapos képű szeretője, a Kőkecske konyháján kisegítő Treszka hordta neki a híreket arról, hogy a házunk

igenis titkot rejt, mert ő saját szemével látta, hogy Fruzsina valami könyvféléket hordozgatott a rég halott Énekes dédanyám szobájába, s ott sokáig időzött. De akkor már új csizmások nyomorították meg a Bácskaságot. El is jöttek értünk, csakhogy gyanús személy helyett engem találtak a legbelső szobában. Na kislány, már nem kell sifonérban bujkálnod, itt a felszabadulás, mondták, megsimogatták a hajam, azután Fülöp dédapát és Jusztin nagyapát puskával ütlegelték és a városházára vitték. Ez már jóval Grünberg eltűnése és Fruzsina időtlen magzata, Anna Gizella halála után történt, Fruzsina némaságba burkolózása idején, világtalansága kezdetén. Aznap az öldök szó jelentése is megvilágított előttem, amidőn az egyenruhás lelőtte a védelmünkre kelt kocsist, vére szétfolyt és gőzölgött az udvar vörös téglázatán, mint a forró eső szokott.

Mégse a félelem kényszerített Moszatka-parti védlakunkba, nem az új hatalomtól rettegés, hanem a képzelet tartotta fogva kettőnket a kenderáztató melletti viskóban, édes szorongás, belefeledkeztünk a hazautat emlegetve, a megtérést a sárkánysori cifra házba – nevét úgy forgattuk a szánkban, mint a lépesmézet –, s máris egy másik életet éltünk, s az abban a létben létel támasztotta örvendezés ismeretlen gyönyörözzeté fokozódott, és ezt a nem akármínemű élményt voltaképpen az új egyenruhásoknak köszönhattük, amiért a cifra házból a Moszatka holt ágának dögszagába száműzték a családunkat. Éppen hogy bejelentette magát a nyár, amikor éjjelenként mellünkre telepedett valami iszonyatosan nehéz teher, hajnalig sanyargatott, szaggatott, mint a boszorkány. Beleelégedtünk, tovább nem várhattunk.

Furcsa volt a gyalogbodza és szégyenvirág távlatából látnom a hajnalt s nem a cirruszok közeléből – mint a Moszatka-parti első felröppenésem óta mindahányszor –, ahol az eggyé vált színek, fények, illatok, ízek ébresztette, s ideleln ismeretlen örömeztet felé repítő szárnyaim hűvös szellőt lebbentettek a nyári nap kéken kék coelumán. Idegen látvány és hangzavar izgatta félénk lelkem ideleln, sohase tapasztalt érzetet váltott ki a nyelvemre, torkomba, orromba telepedett por, miközben úton jártunkban Fruzsina, akinek derekái se értem, roppant vézna lényemet hatalmas árnyékával óvta a gyilkos hőtől. Hi-hu, he-ha-hu, sattyogott fűjzatva, és a napfény és senyvedt testem közé furakodott. Jóformán semmit se látott, mégis tudta, az út mely részén tartunk, haladásunk irányát ellenőrizendő mindössze egyszer-kétszer lihegte levegő után kapkodva, látom-e ezt vagy azt a tanyát. Zavarba jöttem, mit válaszoljak, hiszen sohase jártam arra. Azaz igen, azon az úton vitt bennünket a kamion, de akkor nagyot csalódtam, mert a világból nem láttam mást, mint az utasok cipőjét, mígnem kisütött a holdvilág, és észrevettem a tócsát Fülöp dédapa lábánál a pad alatt. Mint fortyogó lekvárban az üst alját érintő kulcs karcogása, olyan volt Jusztin nagyapa hangja, midőn Fruzsina füléhez hajolt, s rizgető kezét szája elé tartva – nehogy meghalljam – ezt mondta: Szerencsétlen gyermek, amit nem tettek meg veled azok, most megteszik ezek. A többieket úgy félúton leszállították, minket tovább vittek. Mi legyen velük, kérdezte húrelmetlenül a kamiont kísérő girhes suhanc a kenderáztatónál. Szálljanak le, szólta hozzánk szinte kérlelve a sofőr (Jusztin nagyapa felismerte, mint később mondta, a Kőkecskében naponként megfordult). Estélig sehova se mozduljanak innen, mondta halkán a viskóban, mielőtt ránk csukta az ajtót. Cefre, piszok és penész áporodott bűze fojtogatott. Halász Veron, Jusztin nagyapa ágyastársa feljajdult, hosszan és élesen, mint gyilok alatt a nyúl. Fülöp dédapa pihenni hajlított térdét, idegen sámlira ült, amely egyetlen tulajdona lett attól kezdve. Hátát a falhoz vetve Fruzsina végigállta az éjszakát, észre se vette, hogy meghajnallott, a viskót kitöltő purpur fényben még mindig az ajtóra bámult, mint aki vár valakit. – Kenyeret találtam az ablakban – szólalt meg Jusztin nagyapa, öt részre törte, elosztotta, reggeliztünk. Most a túlfelen vagyunk, állapította meg Fruzsina, és felcsipegette a maradék morzsát. Ablakot, ajtót nyitottam, már nem féltem. Nyívó kóbor kutyák járták körül a viskót, a küszöb felé szimatol-

tak, kenyereket – szájamhoz se emeltem, mert minden ételtől mélységesen undorodtam – szétoztottam köztük. Nem bántottak.

Halász Veron pedig hatalmas csúf öltésekkel napokig foltozta ágyastársa kabátját, amelyet a kamion kiálló szöge szakított tönkre, munkája végeztével letette a tűt és a cérnát, s amint álomba merült a ház, elindult övéhez a petróci pusztára. Már csak négyen maradtunk. Gyanús volt Jusztin nagyapa hosszú hallgatása, a kenderáztató partján tett céltalan esti sétája. És csakugyan, alig telt bele fél év, egy reggel beköszönt Fruzsínának, aki gyenge szemével azt se látta, mely irányba ment világga.

Mint azt későbbi szállongásomkor – amidőn elmémben feltérképeztem az egész Bácskaságot – megállapítottam, az általúton közelítettünk a Sárkánysorhoz. Így is sokan megláttak bennünket. Hát ezeket nem...? – hallottuk innen is, onnan is. Fejet sunyva mentünk tovább, szegényfelét éreztünk, erősen égetett. Talán emiatt, ám ki tudja, mi okból, Fruzsina nem jött oda a házhoz, hiába kérleltem, leült a réten és a fű zörmölését hallgatta ott, ahol annak idején a hókadtképzű vándorfestővel, a Kőkecske címtáblájának felrísítőjével egy egész délutánt végigbeszélgetett. A Sárkánysoron pedig éppen csak hogy le nem virágzott a tamariska, porszagú rózsaszín felhőben ült a ház, amelynek homlokzatát bőségszaru díszítette, s amelyet emeritus személynek, távoli bércék kitüntetett hősének ajándékozott a város. Idegenek járkáltak a kapun ki-be, megszólítottam őket, nem vettek észre, más-más síkját laktuk a világnak. De a címtábla a helyén volt! A kőkecske szeme, most láttam először, kiguvadt, mint Jusztin nagyapáé, és csaknem az egész rokonságé, mert az ő szemüket, hamis mosolyú, csodálkozást színlelő pufók ábrázatukat festette meg bátran annak idején az ügyes mester, s a hókadtképzű vándorfestő is újra, de ő már tulipánokat és virgonc gidákat varázsolt a jóllakott kecske köré.

Mindent rendben találtam, újságoltam Fruzsínának, s elégedetten tértünk haza a viskóba. Arról hallgattam, hogy úgy rémlett, a spalettát, amit Jusztin nagyapa az utolsó ablakonésre hagyott, amíg ott álldogáltam, kissé megnyitották. Másnap visszarepültem. Akkor már tenyérmű volt a rés. Kifigyeltek rajta, jól láttam. Félősen a falhoz lapultam, lestem, hátha kinéznek. Hiába. Magam álltam a napsütésben. Harmadnap bekémleltem a résen. Ősz ember lógott a nagyterem csillárjáról, nyakát hurok szorította. Kabátján megláttam Halász Veron ügyetlen öltéseit és a gombokat, amelyek közül kettő – jól emlékszem, a második és a harmadik – törött volt. Felsurrantam a tornácra, a konyhán át a nagyterembe. Csakhogy az akasztott ember arca felismerhetetlen volt a félhomályban. Azt azonban észrevettem, hogy az ablak alatt a padlón sötétlik valami. Jusztin nagyapa pávaszemes mohazöld könyve volt.

Terjedt a hír, mint a hagymázos kór, aznap délelőtt a kenderáztatóhoz is eljutott, nem sikerült lepisszentenem a szomszédokat, akik igyekeztek mielőbb elújságotni a viskólakóknak az esetet, különben is, akkor már mindenűn hallani lehetett sokszámtalanszor: azután, hogy a régi gazdák lányai befigyeltek az ablakon, felkötötte magát. Volt, aki egészen más történetet szótt, Jusztin nagyapát is belekeverte, megint mások ismeretlen jövevényről beszéltek, aki a fiait jött megkeresni, és mivel mindhárom elesett... Fruzsina a fivéreit, Fülöp dédapa világga vándorolt fiait emlegette, Fülöpöt, Antalt és Gergelyt, közülük is leginkább Frigyeset, hajnalig abba se hagyta. (Az elkövetkező hetekben és hónapokban olvashatatlan írással írt kérvényeit és leveleit az eset ismeretében illetékes címek válasz nélkül hagyták.)

Feltetszett a negyedik nap. A madarak majd beleszakadtak a pirkadati éneklésbe, amikor a temető felett repültem. A nyugati palánknál éppen temettek. Harang nélkül, pap nélkül, gyásznap nélkül, síratlan. A névtelen koporsót kísérő egyenruhás utasítására a temetőmester és emberei a szirtszerű, csónak alakú kővel jelölt, semfűz-semfával benőtt sírhely mellett bontottak jeltelen nyughelyet.

Tóth Béla

Mert kutyaéletünk van

„6-6-ös módszert kell
kidolgozni a kutyahúgy
tartósítására hiszen
hiszem ez fontos a
szuverén államhatárok
kijelölésére.

A kőborkutya vizelet
NEM 6-ÁSOS” mert
eszpéesz = emeszempé
szépen eLVéBéeM
tudatosan = véletlen
kágéesté TéVéBÉTé
dzsibípi-pí, hoci nesze
BÁRki esze lehet
K U L I M A J S Z

1987

HIVatlanul beállított
A Hivatalos KÖZEG
Hozzám
Ideiglenesen rálépett A
tyúkszememre vetette,
hogy az ecetes uborkáim
SAVanyú képet vágnak
REGGELI ELŐTT
megkérdezte miért nincs
lyukas fogam és
HIRtelen följelentett
önrágalmazás miatt majd
csendben nem találta
rendben az emésztő
szervem – szerinte
emészthető minden
marHASág

Kitudódott minden belterjes
Förtelem a főmuftik komoly
HOZZÁNEMÉRTÉSSEL
Besöpörték az alig Használt
IDÉgbajosok maradék
JÁR(ondó)ságát IS ÉS MÁR
Csak az elektroncsapdák
Füstös kipuFFogóin
Keresztül léphetjük át A
Mesterségesen SZABadal(l)mazott
HORDOzható (portable) HAZánk
HA tárait

HOLnap

Majd... majd holnap élek
ha hagyja a lélek, az
egyöntetű tetű
ha marad egy szó
egy hang egy betű
ráérek, hiába
mar a méreg
leírom majd...
majd holnap
vagy a jövő héten
ha szebben ragyog a nap az égen
kiülök az udvari padra
már a papírt is hozom de
hirtelen elhatározom
(egy jó kávé iszom)
jobb lesz holnap, talán
nem süt a szemembe a nap
-nyújtózom egyet, elűzők
egy-két legyet
-kihül a kávé gondolom -
s már az új rímet mormolom
amit majd leírok holnap
esetleg utolérem
szépen megkérem a
holnapot, legyen most,
legyen ma, aztán maradjon Ő
mint holmi holnap,
HOLnapra.

Danyi Zoltán

Mindenhol ugyanaz

A szállingózó hóesésben egy német festő előszedegeti legfrissebb képeit a hamburgi piacon, derűs arccal fatörzsnek, székeknek, padoknak támasztja őket. Néhány száz kilométerrel nyugatabbra, a tengeren túl, egy fiatal bemondónó hajnali kettőkor élénkpiros selyem hálóinget ölt magára, ágyba bújik és könyvet vesz a kezébe. Tokióban, ahol délután van, sőt már alkonyodik, egy nagyszabású tárlat ünnepélyes megnyitóján az amerikai kultúrattasé egy világhírű fotóművész kiállított portréit elemzi, lelkesen magasztalja az újszerű látásmódot. Egy szürke kisvárosban a nyugalmazott ügyvéd a cipőjét fényesíti, bekeni fekete cipőkrémmel, majd durva ruhával erősen dörzsöli. Egy eldugott tisztáson, valahol az orosz erdőben, a fák között átszűrődik a gyenge délelőtti napsugár, és egy frissen borotvált író éppen ebben a percben teszi ki a pontot fő műve végére. Délebbre, jóval délebbre a tenger sötétén imbolygó massa; a távolban megmegcsillannak a hullámok, és egy repülőgép-hordozó anyahajóról vadászbombázók emelkednek a magasba. Egy állott levegőjű lakótelepi lakásban egy jelenleg éppen holland állampolgárságú férfi forró csokoládét tölt magának egy kerámiabögrébe. És ebben a pillanatban egy helyi érdekű vonat „befut” az elhagyott állomásra: csikorognak a fékek, a mindössze két kocsiból álló szerelvény akadozva lassul, majd végre megáll, és a kalauz nagy zajjal kinyitja az első kocsis lépcsős ajtaját. Hosszú, őszülő hajú, bőrkabátos alak dugja ki a fejét, majd a fogódzót keményen megragadva határozott mozdulattal leszáll.

Mindenhol ugyanaz történik. Mindenhol ugyanaz, legfeljebb egy kicsit másképp, jelentéktelen eltéréssel.

Bágyadt téli nap süt át a felhők között, mikor az őszülő illető leszáll a vonatról, és fölhúzza a cipzárat bőrkabátján. Miközben elmegy a szemlátomást már régen használaton kívül helyezett állomásépület előtt, akaratlan pillantást vet a lelakatolt bejárati ajtó tövében levő fagyott kókútra.

A központ felé indul. Régi házak mellett halad el, lerobbant régi házak mellett. Mintha egy nyomornegyedben volna. Zsebre tett kézzel megy. Ha jól emlékszik, erre kell lennie a piactérnek. Onnan nincs messze a part, ahol – ha minden igaz – a játszótér van.

A felhők közben eltakarják azt a kis napfényt is, ami eddig átszűrődött. Ahogy beborul az ég, sötétebb és hidegebb lesz.

* Részlet a *Pszichoszomatikus életrajzok* című könyvből (Etna, 2004)

Mire a bőrkabátos a piac közelébe érkezik, a derús arcú festő elnyútt bakancs-
csal a hóban topogva elfogyasztja a közeli bódében vett citromos teát, a kifogás-
talanul öltözött, jóképű kultúrattasé a fotókiállítást ünnepélyesen megnyitja, a
nyugalmazott ügyvéd frissen fényesített cipőjében a lépcsőház ajtaján kilép, a
vadászbombázók pedig, dolgukat sikeresen elvégezvén, az anyahajó felé veszik
az irányt.

A fiatal bemondónó becsukja a könyvet, a villanyt leoltja és hamarosan elal-
szik; álmában édesen mosolyog, arca elbűvölően bájos.

Az érthetetlenről szól

Hermann Kühn német régész és művészettörténész megszállott tudós volt,
mesterségének odaadó, áldozatot nem kímélő, elszánt művelője. Doktori érteke-
zését a 15. század elején működő híres miniatúrfestők, a Limbourg fivérek mun-
kásságából készítette, jelentős felfedezésekkel gazdagítva a szakirodalmat. A
művészettörténet elvégzése után az orvostudományi karra iratkozott, sikeresen
elvégezte azt is, de nem állt szándékában orvosként dolgozni; mindössze a mű-
vészet jobb megértéséhez volt szüksége az anatómiára, a sebészetre, a patológiá-
ra, így hát medikussága során végignézett egy tucat nekropsziát is.

Hermann Kühn azután évekig a Hamburgi Régészeti Múzeum alkalmazottja
volt. Közben a tudományos munkát is folytatta; érdeklődése mindinkább az ősi
korok művészete felé fordult. Végül egy szeszélyes ötletnek engedve feladta jól
fizető állását és Franciaországba költözött, ahol barlangrajzok kutatásával kez-
dett foglalkozni. Ebben is jelentős sikereket ért el, az ő nevéhez fűződik többek
közt a Trois Frères és a Tuc d'Audubert barlangokban található jégkorszakbeli
rajzok értelmezése és kimerítő magyarázata.

Tudományos pályája legnagyobb eredményének mégsem ezt, hanem egy
egészen különös felfedezését tekintette. Egy alkalommal Montespan egyik leg-
eldugottabb zugában végzett méréseket, amikor egy rejtett járatot fedezett fel,
egy keskeny nyílást, amelyen éppen hogy csak átfért egy hozzá hasonlóan szik-
kár alkatú ember. Ez az üreg egy alacsony, sötét, nyirkos barlangfolyosóra nyílt,
amelyen Kühn csak kúszva tudott áthaladni, de bátran törekedett előre. Nagy,
festett barlangterembe jutott, egy eddig még ismeretlen helyre, ahol körben a fa-
lon ábrák voltak, vadászokkal körülvevett állatokkal, párosodó vadakkal, érdekes,
félíg emberi, félíg állati külsőben megjelenő zenélő alakokkal, és közöttük egy
agancsokkal, lófejjel, medvemancsokkal rendelkező táncoló emberi lénnel. A
rajzok valóban szenzációsak voltak, hozzájuk még csak hasonlókat sem tártak

fel a korábbi kutatások során. A legkülönösebb azonban az az „imaginatív” ábra volt, melyet Kühn a telerajzolt fal szélén vett észre, és először nem tudta, hogy az is a rajzok része-e, vagy csupán véletlenül, a természet páratlanul eredeti tréfajaként került oda, a barlangfalak elmozdulása, a vegyi reakciók, a tektonikus repedések útján, mert ez a rajz meghökkentő módon elütött a többitől; nem az elkészítés technikájában, hiszen az lényegében ugyanaz a technika, a sziklavésés és a sziklafestés kombinálásának a technikája volt, mint a többi rajz esetében, és nem is a kor tekintetében, mert a későbbi fizikai és kémiai elemzések minden kétséget kizáróan azt is kimutatták, hogy a rajzok pontosan egy időben, nagyjából 8000 évvel azelőtt készültek, tehát egyértelműnek látszott, hogy ez a geometriai formákat ábrázoló, döbbenetesen modern benyomást kelthető rajz is az állatalakok, a félemberek, a varázslók közé tartozik; ez volt tehát az az igazán nagy szenzáció, amely miatt Hermann Kühn professzor a hírlapok címlapjára került (annak ellenére, hogy szegény Kühn nagyon nem szerette, ha foltzták; viszolygott attól, hogy fényképet készítsenek róla).

Az elbűvölő ábra az absztrakt képalkotás első, hihetetlenül korai tárgyi emléke volt, és mint ilyen, számos tudományos kérdést vetett föl, számos addigi elméletet kérdőjelezett meg.

Kühn szakértői tanulmánya szerint a hosszanti elrendezésű ábrát az elemző két részre, egy alsóra és egy fölsőre oszthatja. A rajz alsó felén háromszögek, téglalapok, trapézok és romboidok találhatók, sok-sok egymástól párhuzamosan eltolt, hiányos vagy nyitott szerkezetű háromszög, trapéz és romboid, és ami tovább bonyolítja a helyzetet az az, hogy a rajzon a különböző metszéspontok többszörösen keresztezik egymást, mintha több nézőpontot vetítettek volna egymásra az alkotók, széttöredezik a perspektíva, és így a rajznak ez az alsó fele egyfajta belső feszültségről árulkodik, ami az egyetemes kibillentség benyomását kelti a szemlélőben, aki, ha most egy kicsit távolabbra lép, és innen, kicsit messzebről vet egy pillantást az ábrára, elképedve fedezheti fel, hogy ez az első látásra nagyon bonyolultnak tűnő struktúra, ezek az egymásba gabalyodó geometriai formák ekképpen egy jól kivehető arccá állnak össze, egy érzéstelen, fakó, minden emberitől idegen, merev arccá, melyből egy csúcsára állított háromszög és egy ehhez szintén csúcscsal érintkező négyzet vezet át a kép fölső térfeléhez, a fölső térfélen található korong felé törekedve, mondhatni, keservesen. Amíg az alsó rész kizárólag sziklavéséssel készült, addig a fölső részen a festés dominál: egy zöldesszürkén kavargó, ritkás füstfelleg tetején található az a szabályos kör, az a fekete korong, amely felé a négyzet és a háromszög oly reménytelenül ágaskodik. A ritkás fellegből kiemelkedő, tekintélyt parancsoló, méltóságteljes fekete korong egyfajta ijesztő ürességet, egyfajta nyomasztó veszélyeztetettséget sugall, és tovább fokozza a néző szorongását; mert az a fájdalmas hasadtság, ami a kép alsó és fölső térfelét kettészakítja, az a vérző seb, amely a négyszögek és a korong között tátong, az a szomorú törés, amely mindörökre elválasztja őket egymástól, érthetetlen és begyógyíthatatlan és elfogadhatatlan. A rajz tehát, fejezi be Kühn a tanulmányt, minimális eszközökkel, néhány karcolással és festékfolttal, de maximális tartalmakat, szinte ontológiai mélységeket fejez ki.

Kühn vezetésével feltárták a barlangnak az addig még ismeretlen termeit is, mindent katalogizáltak, az összes lehetséges módon mindent kiértékeltek, és a szenzációs felfedezés szép lassan beköltözött a köztudatba, így nem volt már szenzáció többé, hanem mindössze az egyik látványosság a sok közül.

Hermann Kühnt azonban az absztrakt rajz mégse hagyta nyugodni, gondolatai újra és újra visszatértek hozzá. Órákon és napokon át töprengett és tündődött ezek után is a bűvöletes ábrán, továbbá azon, hogy hogyan hatnak az emberre a világban látott képek, és megfordítva: hogy hogyan befolyásolják a lélek mélyén őrzött képek az ember világát. Amikor az egyik legnagyobb napilap interjút kért tőle (Kühn egyetlen kikötése az volt, hogy fénykép nem kell: fényképet nem készíthetnek róla), akkor Kühn el is mesélte, hogy mit gondol erről az egészből. A látóidegekről kezdett beszélni, meg a chiasma opticumot emlegette, mondván, ő orvos is tulajdonképpen; aztán a képiségről beszélt, majd áttért arra, hogy miért veszélyesek a képek: mert egyenesen a lélek mélyére, ahogy ő mondta, „direkt módon” a lélek közepébe irányulnak, hát ezért; mert az embernek minden félelmét és minden vágyát a képek határozzák meg, azt is, hogy mi az, aminek örülni fog, és hogy mi az, amitől rettegnie kell; gondoljunk csak egy kígyó képére, mondta, egy kígyó kinagyított fotójára, melyikünk nem borzongana meg önkéntelenül is, ha elébe kerül ez a kép mondjuk egy óriásplakáton, ez a kép a sziszegő kígyóról?

Na ugye, mondta Kühn a riporternek.

Számára a barlangrajzok legjelentősebb tanulsága éppen ez, a barlangrajzok kutatása közben jött rá erre a kulcsfontosságú titokra, tette hozzá. A szerkesztő eddigre már észrevétlenül kikapcsolta a felvevőt, a mit sem sejtő Kühn ennek ellenére elmesélte még neki, hogy a montespani barlangrajz kapcsán megértett valamit: megértette, hogy miről is szól ez a lebilincselő rajz, ez a megbabonázó nyolcezer éves ábra; és ezt tartja karrierje legnagyobb felfedezésének. Tudniillik ez az ábra a megértés korlátairól szól; arról, hogy van valami, amit nem tudunk ésszel felfogni, amit, bármennyire igyekezzünk is, nem tudhatunk megérteni és tudományosan megmagyarázni. Vagyis ez a rajz, ez a nyolcezer éves őskép egy kardinális fontosságú dologról: az érthetetlenről szól.

Egyesek szerint várható volt, hogy Kühn professzor ezután hamarosan valóban, a szó klinikai értelmében is megzavarodik.

És tényleg így történt: néhány hét múlva felhagyott a művészettörténeti hivatásával, és visszatért Hamburgba, ahol festeni kezdett. Többek szerint persze várható volt, hogy valamilyen démonok, ezen a ponton konkrétan a képalkotás démonai fogják őt megszállni; az viszont mindenkit meglepett, hogy Hermann Kühn nem afféle absztrakt képeket kezdett festeni, amilyenekre az emberek, akik ismerték őt, számítottak, hanem nagyon is tárgyyszerű témákat választott magának, egyszerű élethelyzeteket, szinte pirongatóan naiv szituációkat. Egy nénike és egy bácsika ül a padon kéz a kézben, a háttérben erdő, lombos fákon daloló sárga és rózsaszín madárcákkal. Vagy: statikus téli tájkép világoskék égbolttal, a behavazott szántóföld szélén egy kicsi házikó kéménye idillien füstölög. Vagy: természeitől roskadozó almafa, melynek ágai közt lepkék billegetik törékeny szépségű, tarka szárnyaikat. Ilyesfélék voltak Kühn opusai, melyeket a

hamburgi piacon vagy közelgő ünnepek táján a város főterén árult néhány márkáért, nem drágán, mert mint mondta az egyik vevőjének, nem azért lett festő és utcai képárús, hogy pénzt keressen, hanem sokkal inkább azért, hogy jelen legyenek a világban ezek a képek is, hogy feléjük pillantva meglássák őket a járókelők, és ragadják meg a figyelmüket, emlékeztessék őket valami nagyon fontosra; és ha esetleg valaki megvásárolja valamelyiket, és kiteszi mondjuk az ebédlő falára, akkor az élete, egy egész család élete egy ilyen ártatlan kép mellett játszódik le, egy ilyen jó szándékú festmény szerető jelenléte mellett.

Barátai, ismerősei, korábbi tanítványai sorra elmaradoztak mellőle.

Kezdetben még nagy ritkán egyik-másik munkatársa felkereste ugyan a piactéren, váltott vele néhány szót, megnézte a legfrissebb alkotásokat; de aztán már ez se volt, a régi emberek nem jöttek többé; ellenben újak váltották fel őket, postások, taxisok, szendvicsárusok, piaci kofák: ezek voltak az új barátok és ismerősök, akikkel nap mint nap találkozott, rendszeresen oda is köszöntek egymásnak, néha beszélgettek is. És Kühn, az orvosi diplomával rendelkező jeles művészettörténészből amatőr festővé és utcai képárússá vált Hermann Kühn, ha valaki talán ezt is megkérdezte volna egyszer, szerényen vallotta volna be, hogy hosszú pályafutása során most először mondhatja el magáról, hogy elégedett az élettel, jól érzi magát a bőrében, megnyugodott végre, és nem is vágyik már másra többé, nem akar semmi mással foglalkozni már, mert neki elég, ha valaki ránéz a képeire, és átérez bármi keveset is abból a derűs nyugalomból, melyekkel ő ezeket a néniket és bácsikat, ezeket a patakvizet lefetyelő őzikéket festette; akkor nem volt hiába az egész.

Akkor már biztos lehet benne, hogy nem élt hiába ezen a világon, és volt értelme annak, hogy egy Hermann Kühnt is a hátán cipelt ez a féltke.

Mint az áramütés

Az ösvény kivezetett a folyóhoz, ahol kis tisztást hagytak maguk után a halászok. Az ő lábnyomaik voltak a fagyott sárban is. Újabban kézigránátokkal halásznak. A halászkommandó. Jó lesz vigyázni, nehogy találkozzon velük, futott át a doktor agyán. Közelebb ment a halkán sutyorgó vízhez, és bőrkabátját felgyűrve a kezén leguggolt, hogy hosszú ujjaival megérintse, megsimogassa a folyót, akár egy kedves jószág hátát. Az első, alig érezhető rebbenését a megnyugvásnak ettől a mozdulattól kapta: ahogy megsimogatta, majd ahogy a folyóvízzel benedvesítette a szemgödrét.

Kimerítő nap volt ez.

Amikor Berlinben, vagy nem is Berlinben, talán Hamburgban, igen, amikor a hamburgi piacon meglátta azt a festőt, akkor annak az arcán határozottan azt látta, hogy az az ember megtalálta a nyugalmat, meglelte a békét.

Megpaskolta a folyóvizet, majd felállt, behúzta nyakát a fekete bőrkabát fölhajtott galléréjába. Odafönt a csillagok: a felhőkön szakadt réseken át látni lehetett a csillagos égboltot.

A folyás irányában, a vonuló felhőkre festve kirajzolódott egy híd sziluettje, valamivel közelebb pedig, a kanyargó víz fölé hajló gallyak között szabályosan világított egy vörös jelzőlámpa. A koromszürke csillagfényben egy kikötött csónak körvonalazódott. A doktor lehajolt, kitapogatta a vastag kötelet, megragadta és meghúzta. A csónak orra hamarosan a partnak ütődött. A doktor megkapaszkodott és belépett a csónakba, majd le is ült azonnal.

A csónak másik végében öreg kutya aludt, összekuporodva, magába görbülve, feje alatt a farkával. Amikor a doktor belépett, a kutya fölemelte a fejét és szimatolni kezdett. A fülét is próbálta mocorgatni, hátha felismeri az érkezőt. A doktor lapos üveget vett elő, nagyot kortyolt belőle, aztán lejjebb csúsztott, kezével a hátát kitámasztva a csónakorral deszkalapjára hajtotta a fejét. Egy darabig nézte az eget, a felhők hasadékain át a fénypontokat, majd lehunyta a szemét. Úgy tűnt, mindjárt elalszik. Ekkor váratlanul egész testében összerezett, a szemei kipattantak és tágra meredtek, mintha áramütés érte volna; néhány pillanatra így maradt, majd az izmok fokozatosan, lassan elernyedtek végre. A feje oldalra billent, a lélegzése elmélyült, egyenletessé vált. Mély álomba merült. Álmában egy virágba borult cseresznyefát látott, melynek barátságos simasággal gyengéden hívogató ágai közt száz gerle volt, kereken száz gerle ücsörgött csendes méltósággal.

Tulajdonképpen csak ez az egyetlen kép: a virágzó cseresznyefa a gerlékkel: az egész álomból csak ennyire emlékezett, amikor hajnalban felébredt.

A szemébe éles fájdalom szűrte, ahogy körülnézett a szürkületben. Minden a helyén volt. A csónak oldalát lefetyelő folyó. Kétoldalt a csupaszfák. A villogó jelzőlámpa. A vashíd súlyos rácsszerkezete. És az égbolton a felszakadozott felhőzet. Minden ugyanúgy a helyén volt, csak egyvalami hiányzott: a csónak másik végéből a kutya.

Egyedül a kutya nem volt sehol.

Németh István

HÁZIOLTÁR

Szerelmes krónika

Zombóthy Bálint-
nak, az művészet
kedvelőinek vala-
miért a művészetek
művelőjének

tisztelettel

Németh Pista

Forum Könyvkiadó

1996. IV. 10-én
(nem sokára vizsgáljuk a meggyűlölés
páciensét!)

Nagy Farkas Dudás Erika

Fruzsina

Október 13.

A napi, megszokott terhek is épp elég nehezek voltak, nem akartam a betegséggel is törődni. Úgy viselkedtem, mintha nem tudnék róla. Az pedig nőtt, nőtt, egyre közelítve a naphoz, amikor már nem lesz más választás, csak a tudomásulvétele. Az orvos az arcomba nézett, láttam, hogy mi jár az eszében, egy pillanat elég az eldöntéséhez, hogy ez a nő elég erős-e elviselni, vagy ennek nem lehet hazudni. Már kérdezte is, hogy asszonyom, a férje elkísérte-e? Nincs férjem, özvegy vagyok, senki sem kísért el, feleltem. Mirjana persze jött volna, de ezt már nem mondtam az orvosnak, azt sem, hogy hirtelen ismét a gyűlölet lobbant fel bennem, mint mindig, a legváratlanabb pillanatokban, ha Mirjana jutott az eszembe. Sorstársának nevez, de akkor most hol van éppen? Asszonyom, mondta újból az orvos, és kezemre tette a kezét. Csak egy orvosnak lehet olyan puha és meleg a keze. Nem szeretem az orvosok kezét, az övé kellene, de már mindegy, nem szabad elkalandozni, mindjárt jön az, amiről pontosan tudom, hogy mit jelent, már látom az arcán, a szokásos maszk került rá. Megmondani a rosszat, szemtől szemben, ez a nő kibírja, gondolja, és már mondja is, legyünk túl rajta, én is ezt akarom. Az ajtóig kísér, és jó, hogy lehetek végre olyan, amilyen, nem kell játszanom, mert a nyakamba szakadt szörnyűség feljogosít bármilyen viselkedésre. Annyira ostoba, hogy azt hiszi, a várható tortúra rémített? Arra gondolok, hogy hosszú az út hazáig, és otthon sem jobb, mint az úton a hullámzó autóbusz hánytató ülésein. Hullámzó falaim között egyedül maradok, nappal és éjszaka egymásba folyásában. Otthon sem lesz könnyebb, mert egyetlen ember sincs, akit felhívhatnék, aki azonnal jönne, és nemcsak jönne, de mindent megoldana körülöttem, levénné vállamról a kint, megsimogatna, arcomat kezébe fogná, és azt mondaná, hogy amíg ő itt van, ne féljek semmitől. És én tényleg nem félnék semmitől. Volt már ilyen, vagy csak álmodom, hogy volt? Hirtelen számtalan nő lesz belőlem, minden elmúlt percem egy-egy különálló arcomat hozza, egyszerre emlékezek és a jövőbe is látok. Már megint egy olyan helyzet, ami próbára tesz. Lerázom magamról az orvos kezét, továbblépek, és kivételesen megengedem magamnak az udvariatlanságot, nem is köszönök el tőle. Ő már az ellenkező oldalon áll. Szemben velem.

*

(részlet)

(Csikorgós csizmáit levetette, de akkor meg azért szidták össze, mert mire az uraság elé ér, lábszággal lesz teli a terem. A konyhában, lavórban mosattak vele a lábat, csak azután állhatott a festéshez. Olyannak festette le a lányt, amilyeneknek azok látni szerették volna, és olyan lett végül, amilyen soha sem lehetett.

Géppuska sorozata rajzolt gyöngysort a lány nyakába, az öregasszonyt megerősakolták, de előbb az urát az udvaron lelőtték, bedőlt a bokrok közé, mint a zsák. Vaskeresztjüket együtt eszi a rozsda.

A lófejű újságíró ábrándos tekintettel nézte a lányt, az csak szívta a cigaretát, és fogalma sem volt semmiről, vagy csak úgy tett, mint akinek nincsen. Ha úgy ült volna, mint ahogy hitte, hogy ül, olyan szép lett volna, mint amilyennek látja magát, ha a tükörbe néz. A férfira gondolt, hogy mi lesz a folytatással.

Tánc mellett helyes testtartást is tanítottak a kisasszonynak, és azt nagyon megjegyeztették vele, hogy a legrandább nő is szépül, ha tud ülni, és ha úgy tud ülni, ahogy menni is kell ahhoz, hogy megakadjon rajta minden sóvár férfiszem, és az irigy nők sárguljanak a közelében, akkor nyert úgy lesz.

A szeretet is tud ölni. Szeretetből láncolták magukhoz, de akit így szeretnek, az nem lesz szabad soha. Azt beszélük, hogy a festmény még megvan valahol.)

Október 14.

Otthon megváltozott a napok rendje. Állandó készülődés felhőjében éltem. Hol mindent akartam magammal vinni, hol semmit sem. Csomagoltam és kicsomagoltam, átrendeztem a szobát, és ismét visszaraktam mindent, ahogy előtte volt. Telefonálgattam, közömbös témákról beszélgettem számomra semmit sem jelentő emberekkel, akik számára én sem voltam több, mint egy ismerős, akivel megvitatjuk a kertet, az időjárást, az éppen aktuális helyi híreket. Beszéltem, hallgattam szavukat, és jóleső bizsergéssel állapítottam meg, hogy utólag majd milyen fontossá válik számukra ez a telefon, és majd egymással tárgyalják meg az én ügyemet, amiről ebben a percben még sejtésük sem lehet, hogy már van. Táncolni lett kedvem, mosolyogtam, kezemben a telefontal perdültem néhányat a szobában, vidámságom hullámai elérték a vonal másik végén csevegőt is, közben néztem a romos kastély képét, a vakító fényben fehérítő bejárat felett a repülő csíkját, délre tartott, a rozsdás gesztenyefát, a törmelékeket, volt, aki elhitte, hogy a háború tette tönkre, pedig dehogy, csak az idő, a nemtörődomség. Néhány beszélgetésben elszórtam önmagamnak a majd csak később kihajtó magvait – én tudom, amit ők még nem. Utána sokáig ültem a sarokban, besötétedett, lámpát kapcsoltam, írtam levelet a fiamnak, meglocsoltam a virágokat, és vártam, hogy az életöszton felébredjen bennem, mert biztos voltam, hogy úgy lesz, csak az ideje van homályban. A betegség még csak annyi, mint valami újdonság, valami érdekes, eddig ismeretlen aján-

dék. Játszottam vele, körüljártam, hogyan vettem volna komolyan, ahhoz az kell, hogy egynek érezzem velem, de még valahol kívülem létezett, és addig az élet ösztöne épp úgy üzemen kívül volt, mint annyi más... mint a nemiség, például, azt is hagytam szunnyadozni, éveken keresztül. Úgy fogytam el, hogy észre sem vettem.

*

(Emberemlékezet óta nem volt olyan ítéletidő, jött a felhő, zúgatta az akácost, még fedél alá sem ért a gazda, már oda volt a kert, oda a park, ömlött, zúdult a jégeső, szórta átkát az ég, tomboltak a gonosz erők, úgy nézett ki, hogy már sohasem lesz vége.

Vége lett, kidugta fejét a pincéből az újságíró, a lány megigazította haját, és a sárban keresgélt valamit. Azt mesélik, még találni a csillár szétlőtt darabjaiból. Több mint ötven éve annak, de ha elidőzik a látogató, beleszagol a hangulatba, viszonylagos lesz minden.

Fáklyafényben lett ünneppé a jelen pusztasága, a toronyból emlékek szálltak fel. Amíg szikkadt a mező, mesélt a lánynak: feléjük is van egy kastély, és mindenfélét kitaláltak róla, mese kerekedett köré, mint a borostyán az épületet, úgy benőtte...

Mesélik, valamikor arra folyt a folyó, de a nagy átrendezésekkor kanyart írtak medrének, és elvezették másfelé. A faluban azt beszélnek, hogy mindenféle jöttment tanyája lett. A gyerekeket nem engedik közelébe, pedig ők még ott szerelmeskedtek a telihold alatt, odajártak bográcsost főzni, és a csalódott, megcsalt szerelmes is ott akart öngyilkos lenni, csak előbb a lányt szerette volna megölni, hogy senkié se legyen, ha az övé nem akar. A lány összeszurkálva vánszorgott be a falu első házáig, ott vérzett el a kapuban, reggel akadtak rá a kubikusok, amikor a szerszámaikért mentek be, a közeli tőlésre jártak dolgozni, körülállták a lányt, mind ismerte. Elfogyott az egész napra szánt pálinka ott helyben. Menyasszonyi ruhában temették el, koszorús fejjel, a szülei vályogháza nem is bírta el a sok népet, a tort az udvarban tartották, a szomszédok főztek, fonott kalács volt, és éjjelre jöttek a rezesek is, valaki a rokonságból hívta őket, talán a keresztapa, az volt a mulató, és a maga temetésére már előre megegyezett a muzsikussal, és úgy hallgatta őket, mintha neki fújnak, bele is szólt, ha nem tetszett valami. A fiút két napig keresték, az apja az oroszoknál semmiről sem tudhatott, az anyja belebetegedett, szelíd gyerek volt a Jóska, hogy tehetett ilyent, nem lázadt, elfogadta, hogy őrajta töltötték ki gyászukat, mérgüket a lány szülei, és bosszúvágyuk folyásának nem is akartak gátat szabni a rokonok. A kastélyt megátkozhatta a volt gazdája, akit összedrótozott kézzel vonszoltak el a katonák, addig a nagysága ruhái száradtak azon a dróton, nem rozsdásodott, és a rádióból kivezetett huzalt is ahhoz kötötték, kiválóan fogta az adókat, operettet is hallgattak néha, Londont, Párizst, Berlint és Bukarestet.)

Október 15.

Még a kórházkapuban is reménykedtem, hogy létezik egy másik megoldás. A dolgon túlesett, kifelé tartó sorstársaim megkínzott arcába nézve arra gondoltam, én még mennyivel jobban nézek ki, és könnyűvé váló léptekkel, szinte el-lebegtem mellettük. Ostoba fölényérzet volt. A kezelés után azonban tudtam, már én is pont olyan vagyok, mint ők. Többet ide nem jövök, gondoltam a kábulatban. Amikor jobban összeszedtem magamat, akkor már biztos voltam benne, hogy többé soha. De hogyan, mitől lehetnék jobban, ha még nem elég erős bennem az elhatározás a gyógyulásra? Aki egészséges, most felkapja a fejét: mi az, hogy „nem elég erős”? A beteg ember gyógyulni akar, és ennyi. De nem ennyi! Mert a betegség bizonyos terheket, kötelezettségeket levesz a vállról, csak jogaid maradnak, gyerekségre esel. Ha más kiút nincs, marad a betegség. Megoldódnak a dolgok, vagy ha nem, akkor legalább halasztódnak. Túl sokáig halogattam a szembenézést, megkeményedett bennem a betegség, most már a végső rémület kell, hogy megijedjek, és visszatérni legyen erőm. Amíg szuszog valaki, minden megtörténhet, még az is, hogy jobban lesz! – így vigasztalt az öreganyám, amikor a beteg nagyapa ágyánál pityeregtem. Csak ha maga is halni akar, akkor lesz vége, mondta, és rácsapott a dunna tetejére, hallod-e öreg? – kiáltott a nagyapa fülébe. De nagyapa akkor már régen nem hallott semmit, nem akart hallani, elege volt mindenkiből. Az ágya felett lógott a kastély képe, ahol minden normális parasztházban a szentkép helye volt, a feszületé, de ő a kastélyt akasztotta ki, hogy ha éppen semmi baja nem volt, hát fájjon neki az emlékezés. A fiam képe került az esküvői kép helyére.

*

(Úri idők cifraságai fel ne támadjanak, mondta az elnök, és miután a kastélyból lassan kifogytak a lakók – nem tartott sokáig, kevesen voltak –, a kastély is fogyni kezdett, fogyogatott szépen. Legelőször a tető ázott be, nem volt mester, aki felmászott volna javítani, azután az ablakokon járt ki-be gazdátlan házak első pusztítója, a mezei szél, rángatva, szagatva mindent, ami hagyta magát.

Az öreg juhász ki-ki járt még. Göcsörtös botján támaszkodva sokáig nézte. Di-vatját múlt bő gatyáját, amit még az uraság birtokán szakított szét, elvitték a néprajzosok. Fekete, bokánál felhasadt varrású, élet felejtett nadrágjában úgy állt ott, mint akit otthagytak emlékezni és emlékeztetni.

Szemből volt a rom, balról épp lement a nap, jobbról a telihold narancsvöröse látszott. Nyár volt, melegen emelkedett a földszag, sárgára váltott a zöld, szárazság szította a mezőt. Az orvosmeteorológia szerint a szívbetegekre különösen nehéz napok vártak. A juhász kezében még benne volt az emlékezés a kovácsoltvas kapu kilincsré, a kapu ott lehetett valahol, koszorúvirággal övezett utat látott, méltázott hajnalig. Az aratók találtak rá, traktoron vitték be a faluba, mert a mentő épp másfelé volt, különben is, egy kilencvenéves miatt nehezen mozdul már az orvos. Még élt, amikor a kiskapuban leemelték a pót-kocsiról.)

Október 16.

A küszöbön nem ült senki, nem őrizte a bejáratot hétfejú szörny. A fehér ágyak látványa kijózanított. Élni akarok, de több kezelést, azt nem! A gondolatok mindig leolvashatók az arcomról, mit láthatott, mit érthetett belőlük a nővér, nem tudom, de úgy fogta a karomat, mintha féltene az eleséstől, vagy inkább attól félne, hogy megszököm. A befőzések ideje ez, és én itt fogok feküdni, hetekig! Ki szedi le a rózsáim elszáradt virágait, és mi lesz a tóval? Időnként kellene vizet engedni bele, de Mirjana ilyesmire érzéketlen, sohasem volt virág az udvarukban, nem volt udvaruk sem, csak a ház, ajtója mindjárt a füves térre nyílt, ahonnét el láthatott a hegyek által bezárt távolig, a folyót rejtő szakadékig. Zúgó víz hangjáról mesél, ha kérdezem az otthonáról, az egykori otthonáról. Mit neki az én tavam, kiszáradhat, akkor sem érti, miért kell vacakolni ilyen semmi kis vízzel! A tengert is emlegette, nagy vizeket, mert ahonnét ő jött, minden szebb volt, hatalmasabb, tágasabb és sokkal jobb! Most mégis itt szívja a véretem, teljesen megbetegít az örökös jelenlétével, nem lehet mozdulni tőle, jön utánam a temetőbe is, a templomba is beosont, amikor azt hitte, hogy nem vettem észre, nem is a mi templomunk az övé, de ez őt nem érdekli, nekik nem volt templomuk, mondta egyszer, lerombolták, ők, önként, a kommunisták, most majd építenek egy másikat, vagy ki tudja, hogy építenek-e, már itt hal meg ő is, mint a rokonai, akkor meg úgylis mindegy. A csontokat ládába teszik? – csodálkozott az öcsém, amikor először ment segíteni az apámnak, aki kriptákat is épített, és az elárvult, gazdátlan sírokból kiszedték a csontokat, a festetlen ládába dobálták. Nem zörgött, más-milyen hangot adott, semminek sincs olyan hangja, csak az egymásra dobált csontoknak. Mi lesz a csontjainkkal, összekeverednek egyszer, az enyém Mirjanáéval, de amíg lehet, küzdök ellene, nem halhatok még meg, a fiam is messze van, kell még találkozunk! A nővér szorítja a karomat, a tolószék rossz, a szabály az lenne, hogy tolnak a kórterem felé, ő csak vezet, vonszol végig a hosszú folyosón, kezemben a motyóm, könnyű és kevés, én is kevés vagyok ehhez, bírom-e majd, még nem tudom. A fehér ágysor egyre távolodik, pedig már olyan régen megyünk felé. Élni akarok, ez most már biztos.

*

(Lehajolt, talált egy fénylő, csillámló valamit, olyan alakja volt, mint az esőcseppnek, forgatta a kezében, megkoccant rajta a gyűrűje. Furcsa hangja van, mint valahol a mesében egy bolt apró csengőjének, gondolta. Azután elrestellte magát, mit nem talál ki az ember, nem is volt soha olyan boltban, ahol apró csengők csilingelnek, ha vevő téved illatos mélyükbe. Olvasta valahol. Egy könyvre gondolt, szerzője már végképp elfelejtve, a könyv címe úgyszintén.)

Jónásnak milyen lehetett? Az apró bolt, hatalmas bendő, reggelente beúsznak az áldozatok. Hosszú, ősz haja vastag varkocsban lógott, szinte a háta közepét verte a vége, közel hajolva napillata volt, pedig több hónapja nem mosott haját. Topolya és Hegyes között szedtük össze, nem is akart beszállni a kocsiba, de ha már lassítottunk, ha már leálltunk, nem hagytuk ott, diókat roppantott egymással össze, azóta a kastélyban alszik, néha hosszú időre eltűnik.)

Október 17.

A nővér türelmetlenkedik. Megfogom a kilincset, és már benyitnék az utolsó szobába, a legutolsóba, ahová tulajdonképpen már nem is lép az ember, hanem viszik. Még egy kicsit hagyjon. A hiányzó tolószék miatt olyan vagyok, mint egy látogató, mint bármelyik egészséges látogató, aki a rokonához jön, talán már csak elköszönni. Fogom a kilincset. Hideg. Az otthonra gondolok, a gödörré, a madarakra, Mirjanára és a macskákra, legutóbb is leugrálták az összes virágot. Induljak már, toporog a nővér. De valami még visszatart, csak állok, és figyelek, lassan kibontakozik előttem az a másik világ, ami bent vár, az ajtón túl, még nem is ismerem, de máris elfedni próbálja emezt. Aki a kastély titkát meglesi, maga is a kastély rabja lesz, mondta a férfi, belecsókolt hajamba, és arra várt, hogy a saját döntésem eredménye legyen az, amit tulajdonképpen ő is szeretett volna. Akkor éreztem utoljára, hogy nő vagyok, miért jut eszembe épp most? Miért is ne, van benne következetesség. A kórház pedig már akkor is ott fehérlett a fák mögött, nem a kastély volt az, hanem a betegek háza, jó lett volna elkerülni azt a találkozást. Ne félj, mondta, itt nem álmodsz soha rémeket, mert a rémtörténet szereplői álmukban boldogok. Az eredmények túl rosszak voltak ahhoz, hogy mosolyogni tudjak.

*

(Ide menekültek. Nem arról van szó, hogy itt jobb vagy rosszabb. Azután arról beszélt, hogy mi a legelviselhetlenebb: nem az, hogy el kellett jönni, hanem hogy innét már soha sem mehetnek el. Nincs kijárat vagy ablak sem a múltra, mert befalzták. Ők falzták be, maguktól, mert ez kellett a túléléshez. Hogy ne lássanak haza. Hogy ne lássanak az otthonra. Hogy ne lássanak sehova.

Az ecetfák már biztosan benőtték azt az udvart, a pénz elfogyott, amit az útra kaptak, és Kánaán sehol, itt is csak szegények vannak, akiknek még erdejük sincs, ahonnét tüzelőt szedhetnének, de közülük az élelmesebbjé már kijár a mezőre, és a mezsgyék gyenge akácfáit kifűrészelik, a napi egy forduló néhány napig melegíthet, a segélyből pedig ha lesz valami, lesz, ha nem, akkor is lesz majd valahogy...

Akkor akadtak a kastélyra is, amikor a tüzelőt gyűjtötték. Az egyik dombot megkerülték, a másikra felmásztak, és ott magaslott előttük a romos épület, mintha a semmiből került volna oda.)

Október 18.

Az asszony első hívásra jött. Leült a konyhában. Az árban gyorsan megegyeztünk. Nem gyógyít engem meg már senki, keseregtem. Azt mondta, nem beszélhetek így. Nincs méhem, feleltem vissza, nyitva hagyva a mondatot. Sokáig csend maradt utána. Hát neked nem mondta senki, hogy nőnek lenni jó? – kérdezte. Mit kezdjek egy férfival? A fiam elment. Kudarcs. Az uramat részegen láttam utoljára, átitta a házasságunkat. Kudarcs. Engem nem szeretett senki. Hát nő

az ilyen, mond, minek az ilyennek a méhe? Nem úgy van az, mondta. Szeretni kell. Kifizettem neki, amit kért, de nem éreztem magamat jobban. A testem talán igen, valameddig. De amiket mondott, attól lélekben csak betegebb lettem. Mit tudja az, aki nincs benne, hogy néha a legnehezebb nőnek lenni? És ha már nem akar a nő nő lenni, és hogy ez mit hoz magával, mit tudja, aki nincs benne? Elkezdtem járnai a romokhoz. Az őszi délutánok szépsége eltakart előlem valamit, amivel amúgy sem tudtam mit kezdeni. A hiány, az hiány marad, mindig, hogy mibe csomagoljuk. Vendégem érkezett, azt is oda vittem ki, meséltem neki mindenféle történetet, csak hogy húzzam az időt addig, amíg a sötét fölénk ér, hogy ne kelljen elindulni addig. Öledbe hajthatom a fejemet, kérdezte, és megigazítva bő ruhámat, helyet adtam neki magam mellett, ölemben a fejének. Hátamat szúrta az oszlop rücske, szívemet valami más szúrta, amiről nem akartam tudomást venni. Akiknek kell, azok megtalálják egymást, mondta, és jó volt tudni, hogy nem azért kellettem neki, hogy velem legyen, hanem hogy magát megtalálhassa. Mindig lesz annyi, amennyi kell. Simogattam a homlokát, mondtam neki vigasztalón hangzó női okosságokat, hinni látszott nekem, a többi majd megmutatja az idő, hogy szavam ereje meddig ér el. Az este nem hagy sokáig vacakolni, kizár minden felesleges dolgot, ami marad, az kell. Amennyi marad, annyi kell. Lassan benépesült az egykori udvar, árnyékok motoztak a bokrok között. Mindenféle gaz akadt a szoknyámba, lesz mit szedegetni, nem baj, úgyis hosszú lesz a telem, majd szedegetem a vadmuhar szúrós maradványait. Magamat kell meggyógyítanom végre.

*

(Este, amikor baglyok röpködnek fölöttünk, előjönnek a sünök, és szuszogva-röfögve matatnak az ablak alatt, csendben állok a félfánál, belehallgatok az éjszakába, összeszorul tőle a gyomrom, hogy akár el is veszíthetem, mindent, amiről azt hiszem, hogy van, hogy nekem van, de ha szorosabbra venném a köteléket, úgy folyna ki a kezem közül, mint a homok az összeszorított markomból. Kiperegne. Perget a só a bársonykabát hajtókáján is, lassan úszott lefelé a hajó, az utas támaszkodott a korlátnál, nézte a vizet, a Tisza pedig mindehhez nem szólt semmit, közönnyel fogadta, mint ahogy a kikísérés is közönnyel történt. Lassan ért a városhoz, kikötött a hajó, az utas leseperte a sót, már hazaért, amikor megértette, mi volt az a kabáton... Venni egy mély lélegzetet, eltüntetni a könny nyomát, azután belépni az ajtón, folytatni azt, ami valamikor abbamaradt, és akkor már nem is akar változtatni az ember, örül, hogy egyáltalán folytatni lehet, ugyanott, de persze már semmiképpen sem ugyanúgy.)

*

Hagyjatok meghalni, az a legtöbb, amit tehettek értem, mondta volna unokáinak az öregasszony is, és biztosan tudta volna, hogy mit beszél. De nem volt unokája. Most idegenek rakják ki a táblát a kastély romjához: Magánte-rület, belépni szigorúan tilos. A ki nem mondott bocsánatkérés miatt átköpor-rá lesz a kastély, hordja szét, hordja, ha nyugatról fúj, behordja porát egészen a faluig.)

Október 19.

Pihenő a rossz napoktól, szünet a kínban. Mások Párizsba mennek szabadságra, ő csak a dombjainkra kíváncsi, repülő hűz át a holdkaréjon, keresztnek nézi, én kilótt nyílvezzőnek, a harmadikunk pedig kardot lát az égen, és közben egy méreates csavarhúzókat talál a szántásban, felettünk sötétkébe vált az égbolt, a vajdasági októberi este itt van a nyakunkon, haza kell menni, túl a földeken a falu, mellettünk a völgy, a víz, a csend, mi hárman a tájban. Megmagyarázná, hogy neki épp ez a jó, de nekünk nem kell, értjük, hogy mire akar kilyukadni. Ülünk szemben a lemenő nappal, mit mesél majd a hírgyárban, hogyan mondja el, hogy mi volt a szabadsága alatt? Ült egy vendéglő teraszán, pávák ültek a másik asztalon, menyétke futott a lábunk alatt, kapucínert és kólát ittunk, ott volt a tó is a közelben, hűvösödő szél fúj, előkerült zsebből a kendő, a világ sokkal egyszerűbb, mint amilyennek látjuk, a gyerekek annak látják, ami, és amikor nem akarnak aludni, akkor tulajdonképpen a felnőtteket kényszerítik az ébrenlétre, vagyis arra, hogy ébredjenek már fel, mert belezsibbadtak az életnek nevezett örületbe, ami nem is élet, hanem valami más. Elkészönni is elfelejtett, úgy hagyott itt bennünket. Otthon várt a kert, a folyamatos beelkesülés és a kiábrándulás színtere. Nagy fogadkozások hangzanak el, miszerint soha az életben nem ültetek semmit, nincs értelme a vacakolásnak, az ember kimegy a piacra, megveszi, amit kell... Mert ami nem szárad ki, azt megfogja a betegség, amit egyik sem, azt megeszik a csigák, a hernyók, vagy ha nem, akkor a szomszéd tyúkjai, vagy a kecske, mert az is van nekik, menekültek, házbérben laknak, minek tennék rendbe a kerítést, és az sem biztos, hogy végleg maradnak, bár ki tudja, nem látszik rajtuk, hogy már készülődnének vissza, jobb lesz, ha megszokom őket, és ideje elfogadni, hogy Mirjanával egymás mellett öregszenek meg, ha egyáltalán megöregszenek. Látom a fákon, hogy betegek, először csak a cseresznye, azután a vilmoskörte, de az alma is furcsán fakó, kifordult levelekkel. Már nem lesz toronyszobám, hogy onnét lessem az almáskert neszeit, illatát az érő gyümölcsöknek nem biztos, hogy szagolhatom. Rilke, megfoghatón túli szenvedély, nevet adni a nevezhetetlennek, bár sohan csak egyre emlékszenek, ha Rilkét mondom: változtasd meg az életed. Ez sem kevés, ki meri mondani, hogy az? Néha erősen elhatározom, hogy máától mindent másként, és azután mégis ugyanazzal a mozdulattal nyúlok ugyanazért a csészéért, mint eddig. Semmi sem lesz a változásból. Változatlanul ott a zöldborítás könyv az ágyam mellett, néha hónapokig sem érek hozzá, de azt hiszem, bele is pusztulnék, ha egyszer észrevenném, hogy nincs ott. Az almáskertek, magány, csend, vissza a seholba, de jó lenne elmenni. Ehhez kell a segítség, Rilke „változtasd meg az életed”-je. Mondja, és semmi sem változik, mert még a vágyunk is állandóan ugyanaz, hogy talán egyszer már neki kellene fogni ennek a „megváltoztatásnak”.

Október 20.

A változás napjait éltem, elnéztem, ahogy átalakul a környezetem, sem érte, sem ellene nem tehettem semmit, csak néztem az ablakomból. Téglát, homokot

hoztak, sódert, gerendákat vasbetonból, megtelt az udvar, ami ott nem fért el, azt az utcára rakták le. Másnap már építkezni is kezdtek. Attól kezdve nem maradt egy perc nyugtom sem, vagy Mirjana jött, vagy valamelyik gyereket szalajtott, hogy ez kell, meg az kell. Szerszámokat vittek el tőlem, szerszámokat, amiket egy életen át gyűjtöget magának az ember. Szerszámok, amik mögöttük maradtak. Két órájuk volt az összecsomagolásra, ami a traktorra fért, ami hirtelen eszükbe jutott, csak azt hozták el. Gumicsövet, létrát, rostát és kacsaitatót nem visz magával a menekülő. Mirjana volt közülük az első, aki bejött hozzám. Először söprút és lapátot kért, egyre többször kellett, azután már vissza sem hozta. Nem rosszból, megértettem őt. Végül vettem magamnak másik söprút. Restelltem volna újra és újra visszakérni. Téli tető alá kerül az új ház, és akkor majd lebontják a régit. Valamikor a nagyapám egyik testvére építette. Kis falu ez, eddig mindenki rokona volt mindenkinek. Mára egyformán idegenek lettünk.

Bélin... a ördögfej
 ...
 ...

TOLNAI OTTÓ

ÖRDÖGFÉJ

T. ...

Győr... - ...
 ...

Gobby Fehér Gyula

A pogányok öröksége

Hármasban ültünk a Fállábúnál. A harmadik kör után kezdtünk őszinték lenni. Tragacs egy régi nyárról mesélt. Gombát keresett a hegyen.

Ott ült a popoviciai tónál egy öregasszony, és cigarettázott. Olyan volt szegény, mint a boszorkány a János vitézben. Horgas orrú, ráncos és villogó szemű.

Melléje ültem, és kértem tőle egy cigit. Szó nélkül adott egy Marlborought, meg is gyújtotta, de nem szólt. Megvárta, hogy leszívjak egy-két slukkot, aztán egyszer csak azt kérdezte, hogy látom-e a kén-dioxidot. A hangja is igazolta külsejét. Sipított és reszelt a hangja. Ha fiatalabb és tapasztalatlanabb lettem volna, határozottan megrémiszt. Mondtam, nem látok én semmiféle dioxidot, csak a várost látom.

Szerettem nézni a várost. A Duna két partján nőtt a város, egyre nagyobb lett, egyre gazdagabb. Én is szerettem volna rendes munkát kapni benne. Szerettem volna elhelyezkedni, hogy feleségem legyen, és gyerekeim szülessenek, aztán már csupán kirándulni mentem volna a hegyre. Bámolni a kilátást, az új hidakat, az új épületeket, a panorámát, mint ez a gazdag hölgy.

Füstköd van a város felett. Mondta.

Igaza volt. A város felett minden áldott nap füstköd terjengett. Én is láttam. A negyedik vagy az ötödik emelet magasságában keletkezett, a gyárak füstjéből meg az erőművek füstjéből, a reggeli forगतag meg a szénnel fűtött házak piszkából állt össze. Gondoltam, nincs város füstköd nélkül. Gondoltam, nem nőhet egy település sem füstköd nélkül. Gondoltam, nincs fejlődés, sem munka, sem új házak füstköd nélkül.

Elviszi a szél. Mondtam. Csak egy kis szellő kell hozzá.

De a vénasszony kelletlenül fintorgott.

A levegőszennyezés nem múlik el magától. Sipította. Én ezt tanulmányozom már húsz éve.

Húsz éve? Csodálkoztam.

Hivatalosan. Mondta a nő. Egyetemista koromban kezdtem el ezzel foglalkozni. Először azt hittem, a város fekvése az oka. Aztán azt hittem, a fejlődő gyárpar az oka. Ma már tudom, nem volt igazam.

Hát mi az oka? Kérdeztem. Valami oka csak van, hogy ez a felhő ott lebeg a város felett.

Több oka van. Mondta a nő. Ködből és füstből álló sapka alakul ki.

Azt látom én is. Mondtam.

A nő elővette a Marlborot, rágyújtott, majd nekem is adott egyet.

A gyáarak dolgoznak. Mondta. A kocsik füstölnek. A kémények füstölnek. Közben nincs légáramlás. A szennyező anyagok összegyűlnek, nem képesek felhígulni. A város felett fal keletkezik, alatta egyre halmozódnak a káros anyagok. Nemsokára haldoklanak az emberek.

Néztem a várost. Néztem a füstöt. Ott szerettem élni.

Haldoklanak? Kérdeztem.

Katasztrófa következik be. Mondta rikácsoló hangján. A nagyfokú szennyezettség önmagában veszélyes. Egyre többen lesznek betegek. Egyre többen halnak meg.

Elpusztul a város? Kérdeztem.

A füstszemcsék egyre nagyobbak lesznek. Mondta, és mosolygott. Ezek alkotják a levegőben láthatóvá vált halványkék párát, majd a ködöt. Aki ezt belélegzi, szédül.

De hát elviszi a szél. Mondtam. Ezt a ködöt elviszi a szél.

Újvidéken csak ősszel fúj a szél. Mondta, és mosolygott. A legtöbb bajt a kén-dioxid okozza, ami kénsavvá oxidálódik. Nem tudjuk eltávolítani. Pusztítja a növényzetet, tönkreteszi az építőanyagokat, korrodálja a fémeket, megkárosítja az embert.

Menjünk falura? Kérdeztem mérgesen.

Ne menjetek sehova. Sipította pont olyan hangon, ahogy a kultúrkör színpadán a boszorkány, mikor halálba küldte Iluskát. Dögöljete meg. Úgyis fertőzöttek vagytok. A gyerekeitek korcsok lesznek. Az unokáitok betegen születnek.

Valamit csak lehet tenni. Mondtam.

Gonoszul nézett rám.

A fák kiszáradnak. Sipította. A falak homokká válnak. A nők meddőn születnek. Az állatok közül csak a bogarak szaporodnak tovább.

Felugrottam.

Megszökni se bírsz. Sipította. Már a tüdődben van a nyavalya. A csontodban van a kór. Már az agyadban a pusztulás.

Két nap múlva azt olvastam a Magyar Szóban, hogy Fruska Gorában megtalálták az Újvidéki Egyetem ismert vegyészprofesszorának a holttestét. A tanárnőt, akinek A levegő szennyező anyagai és A nagyvárosi klíma ára című könyvét világszerte fordítják és tankönyvként használják, ismeretlen támadók kirabolták. A rendőrség nem közölt közelebbi adatokat. A nyomozás folytatódik.

Tragacs kiitta pálinkáját, és intett a Fállábúnak, hogy öntsön mindnyájunknak.

A vénasszonynál nem volt egy fitying se. Mondta, és fintorgott. Csak ült ott a hegyen, és köpkölte a várost. Áradt belőle a gonoszság, és még öngyújtója se volt. Két szál cigaretta meg öt szál gyufa volt a táskájában. Semmi más.

Kicsoda lakozik sátorodban

Magó is lehajtotta a fityók maradékát, aztán így szólt.

Nem tudjátok rólam, pedig igaz, egyszer három teljes hónapig nem ittam. Egy kortyot se.

Diadalmasan körülnézett, várta az elismerést, de a Fállábú az újságot böngészte a kályha mellett, mi meg szótlánul vártuk a folytatást.

Egy reggel zárt helyiségben ébredtem föl. Rács az ablakon, kémlelő az ajtón. Meg se próbáltam feszegetni a kilincset. Csak azon törtem a fejem, mit követtem el.

Arra emlékeztem, hogy előtte való nap pecázni indultam. Kibicikliztem a Hágliba, ott Keszégh Józsiával találkoztam. Az iszákjában volt még egy kis maradék pálinka, azt megittuk. De úgy emlékeztem, kiültem a partra, mert utána fogtam néhány halat. Talán elvittem a halakat eladni. Bántott, hogy elhagytam a biciklit meg a fölszerelést. Kedvemre valók voltak.

Nyílt az ajtó, bejött egy kövér bácsi.

Maga az ügyeletes? Kérdem.

Én vagyok. Mondja.

Mit követtem el? Kérdem.

Menni kell reggeli ájtatosságra. Mondja.

Tisztára úgy éreztem, másik világba csöppentem. Seholy egy zsarú. Nem halani a szokásos csőrömpölést. Nem vitatkoztam, hátha új szokásokat vezettek be. Mentem az öreg után.

Nem ismertem föl a börtönt. Az öreg bevezetett egy templomba, de kevesen voltak nagyon. Öten-hatan üldögéltek a padokban. Négyen csuhában.

Egyikük közelebb volt, kérdezősködni kezdtem volna, de leintett.

Ők imádkoztak. Én nézelődtem.

Aztán mentem az öreg után. Egy közepes nagyságú teremben reggeliztünk, soványka túró meg cipó volt az asztalon. Megvártam, amíg befejezik az evést, akkor megkérdeztem az öreget, ez melyik börtön.

Ez rendház. Mondta.

Azért imádkoztak kenyérszegés előtt.

Melyik rendház? Kérdeztem.

Nem mindegy? Kérdezte.

Végeredményben igaza volt, de engem mégis furdalt a kíváncsiság, miképpen kerültem ide. Szerintem, nem változhatott kinn annyit a világ, hogy büntetésből egy rendházba tegyenek. Megvártam, amíg az egyik csuhás egyedül maradt, tőle kérdeztem meg, hogy mi a helyzet.

Büntetésből vagyok itt?

Le fogsz szokni az italról, fiam. Mondta.

Ez a büntetésem?

Isten nálunk nem büntet, fiam. Mondta. Isten mindnyájunkat vezet.

Engem éppen elég sokszor a Fállábúhoz vezetett. Gondoltam magamban. Nyikkanni se mertem, mert még visszavisznek a börtönbe. Attól a rendház-

ban mégis jobb volt. Festéket adtak, kefét, ecseteket, és bemázoltam a szobákat sorban. Az étel aránylag tűrhető volt, csak egyhangú itt is, mint a börtönben. Hétfőn paprikás, kedden krumplis tészta, szerdán bab, csütörtökön sült máj, pénteken hal. Szombaton és vasárnap változatosabbá vált az étrend, néha kaptunk sült karajt, néha szármat adtak. Ital egy csepp se. Fölfogjátok? Egy csepp se.

Negyedik nap annyira kiszáradt a szám, hogy a földhöz vágtam az ecsetet. Jött egy borjúszemű csuhás.

Egy korty pálinka nem bűn. Mondtam.

Leült mellém. Nem szidott, nem is vigasztalt. Imádkozott. Egyforma, éneklő hanghordozással, mintha misén lennének.

Boldog, aki a nyomorultra gondol, a veszedelem napján megmenti az Úr.

Mutattam neki, hogy reszket a kezem.

Az Úr megőrzi azt, és élteni azt. Boldog lesz e földön. És nem adhatod oda elenségei kívánságának.

Meghalok. Nyöszörögtem. Meghalok a szomjúságtól. Fáj a gyomrom.

Az Úr megerősíti őt az ő betegágán. Bármilyen az ágya, megkönnyítéd betegségében.

Rettenetes türelme volt annak a csuhásnak. No, persze, más dolga nem is volt, csak türelmesnek kellett lennie. Tény, hogy legyőzte a gyomrom fájdalmát a türelmével. Százszor és százszor elmondta ugyanazokat a zsoldárokat, amíg ki nem űzte az ördögöt belőlem. A végén befestettem a rendházat teljesen. Egészen rendbe hoztak. Kicsit megsoványodtam, de a második hét végén már nem éreztem azt a kínzó belső tüzet, ami eleinte meggyötört. A végén együtt mormoltam vele a vigasztaló szavakat.

Uram, ne feddj meg engem haragodban, és ne ostorozz engem búsulásodban.

Volt néhány mondása, ami megragadt bennem. Ma is azt kérdelem magamtól, ha elfog a méreg: Ki lakozik a te sátorodban? Ez mindig eszembe juttatja, hogy az embernek saját magának kell vigyáznia a tetteire. Vagy ti nem úgy gondoltátok?

Ültünk a Fállábúnál, ittunk, s nem volt kedvünk bölcselkedni. Magó folytatta a történetét.

Három hónapig laktam a csuhásoknál. Sokáig azt hittem, a börtönparancsnok kölcsönzött ki nekik, de kénytelen voltam rájönni, hogy nem így történt. Mikor befejeztem az ebédlőt, odajött a gvárdián, és megdicsérte a munkámat.

Majd jelentse a rendőrfőnöknek. Mondtam.

Mi köze a te két kezed munkájához a rendőrségnek? Kérdezte.

Nem ők hoztak ide? Kérdeztem.

Magad akaratából vagy itt, fiam. Mondta. Az Isten vezérelt a mi házunkba.

Én meg azt hittem, a büntetésem töltöm. Viszont, ha saját akaratomból jöttem is be, saját akaratom mit se jelentett a távozás szempontjából. Az ajtót rendszeresen zárták, a házból kilépni nem engedtek.

Ha József atyát kérdeztem, aki mellettem mormolt, leginkább nem is válaszolt.

Könyörülj rajtam, Uram, mert ellankadtam.

Ilyenket mondott.

Nem mintha a kapuzár olyan bonyolult lett volna. Egy szög vagy egy szilárdabb drótdarab is elég lett volna hozzá. A lelkemben nem döntöttem el, mit tegyek. Ha kimegyek, megint vár Rózsika meg a két gyerek, Esztike meg a három gyerek, összeadtam magam Szilviával is, aki leeszi rólam a húst, ha meglát, mert hetekig meg se jelentem, az állásomat elvesztettem, kereset semmi, pedig heten várják, hogy juttassak nekik. Csupa zűrzavar az életem. Valóban nem lehetett tudni, kicsoda lakozik az én sátoromban.

Akkor éppen a sekrestyében dolgoztam, s megcsörrent valami a régi szekrényben, amit bezártak előlem az atyák. Először azt hittem, kegyeszerek vannak benne, de nekiestem vállal, s akkor üveg koccant benne. Nem volt benn József, magamnak kellett intézkednem. Jól sejtettem, bort tartottak a díszes ajtó mögött. Mikor kinyitottam, az alján fonatos üvegekben, a polcokon literes palackokban ragyogott a vörösbor.

Könyörülj rajtam, Uram, mert ellankadtam.

Nagyon ellankadtam a látványtól. Száraz voltam, mint az itatóspapír. Egy este az is eszembe jutott, hogy ezek barátot akarnak faragni belőlem. Ideje volt cselekednem.

Lelkem is igen megháborodott, Uram.

Három hónap után úgy döntöttem, jöjjön a bor. Lehet, hogy megszentelt bor volt, mert kegyetlenül beszívtam tőle. Vagy a sok önmegtartóztatás tette, de négy-öt üvegtől úgy beakasztottam, hogy lehánytam a gvárdiánt. Hosszú ívben hánytam, amikor bejöttek az atyák, teljesen tönkretettem a falakat, pedig három napig dolgoztam rajtuk. Egy nyitott palackot szorongattam, azt nem adtam oda senkinek.

Végül a kórházban ébredtem föl. Kiderült, hogy a mentő vitt be elvonókúrára, mert állítólag magam akartam így mindenáron.

Ott aztán nem őrizték az embert. Még aznap kísétáltam, és meglátogattam Szilviát, aki egy Pista nevű pasással élt. Kitéssékeltek rögvest. Akkor hazamentem Esztikéhez, de ott meg egy Róbertet találtam. Rózsához nem is mentem el, tudtam, hogy együtt él Bölömmel.

A biciklimet sajnálom legjobban.

Azóta szereztem másikat, de az elveszett valahogy kézbevalóbb volt. Könnyebben is forgott a kereke.

Most valahol egy másik sátorban lakozik.

Féltve látom egeidet

Blazsek csöndben ivott, sokat sohasem beszélt.

Most rajta volt a sor.

Apámat nem ismertem. Mondta.

Minden mondat után szünetet tartott. De mi kívártuk. Volt időnk elég.

Anyám se akart róla beszélni. Pedig kérleltem. Minden gyereket érdekel, kitől származik. Én is kíváncsi voltam, milyen ember az apám. Mert az embernek valahová tartozni kell. Akkor bátrabb, merészebb és szabadabb is. A fekete a feketékhez, a sárga a sárgákhoz húz. Én meg egyedül lebegtem a szélben, mint a pacsirta. Ki vagyok én? Ezt kérdeztem anyámtól, mikor apám után érdeklődtem. Sokáig megkerülte a választ, de mikor kamaszodni kezdtem, elvadultam. Mind nehezebb volt kordában tartani. Nem bírtak már velem sem a nővéreim, sem a tanárain. Akkor egy őszi délután kettesben maradtunk otthon, és anyám végre megnyílt.

Engem két férfi hagyott el. Mondta. Itt maradtam két kicsi lánnyal ebben a házban. Szakmám nem volt, csak szorgalmam. Dolgoztam, de csupán annyit kerestem, hogy megéltünk. Ha nem segítenek apámék, akkor még ruházni se tudtam volna a gyerekeket.

Nem tagadom, figyeltem a férfiakra. Fiatal teremtés voltam, igaz, két kislány fogta a szoknyámat, de sokat álmodoztam arról, hogy a kezemet egy igaz férfi szorítja majd az öklébe. Elképzeltem, hogy engem valaki őszintén szeret. Megálmodtam a simogatását, a gyengédséget, a suttogását.

Közben egy emeletes ház építésén dolgoztam. Mindenem lány voltam, ha azt parancsolták, hordtam a téglákat, ha kellett, vizet hoztam a kőműveseknek, ha befejeztek egy emeletet, úgynevezett előtakarítást végeztem, vagyis minden fölösleges darabot vödörökbe gyűjtöttem, lehordtam a szemétgyűjtőbe. Egész nap forogtam, mint a motolla. Nemcsak én, öten voltunk mindenesek, jutott mindenkire munka. Uzsonna idején lejártunk a Dunára. A parton hűvösebb volt, mint az épületnél, és a fűzfák alatt kényelmesen heverésztünk. Fecserésztünk, néztük a folyót meg az evezősöket. Nem messzire dolgoztunk az evezősklubtól, nekem érdekes volt, hogy valaki azzal gyötri magát, órák hosszat evezzen a vízen, anélkül, hogy fizetnének keserves erőfeszítéséért. Szép fiúk voltak az evezősök. Magasak és széles vállúak. Kapcsolatot nem teremtettem velük, messzi világ volt számomra az ő világuk, de vágyódtam utánuk, lestem rájuk. Egészen mások voltak, mint az építőmunkások, akik közül néhányan ki akartak kezdeni velem, de elhajtottam őket a közelből, mert csupa hülye viccet tudtak, és a kezük ugyanolyan kemény, sebzett és érdes volt a munkától, mint az enyéem. Ha udvarolni akartak, a fenekembe csíptek, mást nem tudtak kitalálni.

Az evezősök közül egyikük egyszer kifordult előttünk. Felénk nézhetett, elgondolkozhatott, mert a bal karjával túl hirtelen mozdulatot tett, s a könnyű csónak visszafordíthatatlanul kibillent egyensúlyából. Nagyot csattant a vízen, lemerült, aztán prüszkölve bukkant fel a csónak másik oldalán. Mi, nők a parton nevtünk, ahogy a torkunkon kifért, de a férfi úgy tett, mint aki semmi másra nem figyel,

csak a csónakkal bajlódik. Kimászott a partra, átnézte a csónak alját, majd kirázta belőle a vizet, s akkor ismét helyet foglalt benne. Magas, naptól megbarnult férfi volt, izmai izgatón játszottak a bőre alatt. Aznap éjjel vele álmodtam.

Másnap nem láttam, de harmadnap az építkezésen maradtam túlórázni, s a délutáni uzsonnámat egyedül költöttem el a vízparton. Mikor a fűzfák alá értem, a férfi ott ült a csónakja mellett, sárga szalaggal kötötte át az evezőt. A fogáson igazított, hatalmas markának keskeny volt a rúd, azt szélesítette. Letette, mikor észrevett, s hogy a fűre telepedtem, mellém heveredett. Nem szólt egy szót sem, én is némán bámultam. Olyan sima volt a bőre, mint a kislányoké. Olyan kék volt a szeme, mint az ég késő délután. Olyan illata volt, mint a frissen vágott szénának a Guszak-szálláson. Mikor otthon igazi férfiakról álmodtam, éppen ilyen férfi járt az eszemben.

Alig mertem hozzáérni a vállához. Kerek válla volt, csak ha mozdult, akkor rajzolódtak ki az izmok szalagjai keresztben. Érdes tenyерemmel simogattam az arcát, s a nyakába hajoltam, hogy beszívjam bőrének illatát. Futó csókot leheltem ajkára, és azt képzeltem, hogy ő a férjem. Szerettem volna olyan férfit szerezni, aki csak velem törődik. Olyan férfit, aki elfogad engem. Aki mással többé nem törődik, aki minden munkámban segít, aki megérti gondjaimat.

Mikor segítettem a csónakot a vízre tenni, azt hittem, ilyen férfit ismertem meg. Beleillesztette az evezőket a csuklókba, majd szállni kezdett a vízen. Még az evezők csobbanását sem lehetett hallani. Átröpülte a Dunát, s eltűnt a késő délután homályában. Tulajdonképpen akkor fogantál meg, kisfiam.

A képzelet és a remény fia vagyok. Anyám szerint azt a férfit, akit ő megsimogatott, sohasem látták a Danubius evezősklubban. Anyám elbeszélése alapján egy görög istent kerestek. Sajnáltam anyámat, mert biztosan kinevették. Pedig nincs mit nevetni sem az álmokon, sem a képzelet játékain. Ha nem álmodoznának az emberek, még a faekéig se jutottunk volna el. Ha nem képzelődnének, nem épülne az a sok emeletes ház világszerte.

Miért nem ültél be a csónakjába? Kérdeztem anyámat.

Nem válaszolt, összeszorította ajkát.

Akkor te is vele szálltál volna át a folyón. Elszálltál volna messzire. Őrizted volna az igaz férfit, ha egyszer ráleltél.

Fölöslegesen szidom anyámat, tudom, a két kislányára gondolt akkor délután. Ott maradt, és ledolgozta az esti váltást is, hogy több pénzt hozzon haza elsején.

Én meg a képzeletből a való világra születtem. Azért nem vagyok képes megbirkózni a valósággal sosem. Küzdök saját álmaimmal, nem engedek nekik, nehogy úgy járjak, mint anyám. Csak néha bámulok át a túlsó partra, ha horgászás közben elfog a képzelődés. Olyankor úgy érzem, nem lenne szabad megállnom a valóság határain. Bele kellene vetni magam egy álomba, hogy messzire röpküljek én is. Mert itt szolgál vagyok, a valóság szolgája, éhes és fáradt kisbéres. Közben lehet, hogy király lehetnék. Igazi úr, az élet parancsolója. Ha megijedek ettől a lehetőségétől, rádöbbenek, hogy velem kihal a család. Utánam nem marad senki, aki folytassa az álmokat. Utánam csak a Duna marad emlékezetül. Más nem vigasztalhat. Csak az örökké csobogó folyó, amely mindig álmodik. Álmában megsza- badul a partjaitól, végtelen és megállíthatatlan. Akárcsak én. Mikor álmodok.

A haszontalan venyige

Magunkba mélyedve hallgattunk, mikor a Fállábú lecsapta a kezéből az újságot és a kályhához bicegett. Fát dobott a tűzre, de mindössze egyetlen darabot, mert nagyon spórolós volt, aztán visszaült a székébe. Morgolódtott.

Blazsek megbökött, én meg a többiek felé intettem.

Fállábú minden este magánbeszédet mondott. Ha csönd volt a helyiségben, néha érteni is lehetett a szavait.

Én szerettem hallgatni.

Nem mindig jó. Mondta a Fállábú maga elé. Talán nem is tudta, hogy hangosan gondolkodik. Van egy határ a gondolatok és a hangos beszéd között, amelyet észrevétlen lépünk át, ha fáradtak vagyunk.

Nem mindig jó a meleg. Elkókadnak az emberek. Nem Szibéria. Csakhogy érdemes-e a fát pazarolni. A haszontalan venyige gyorsabban ég, nagy meleget ad. Ki gyűjti a venyigét fölöslegesen? Sári néni járja az erdőt. A fiai meg Venezuelában. Lóháton nyargalásznak a marhák után. Pénz meg sehol. Nyugdíj sehol. Csak cipelni azt a sok rőzsét, hogy ne fázzon az ember. Valamikor akadt ember, aki vágta a fát. Széles pofájú baltája volt, levetette a bekecset, nagy lendületet vett. Messzire hallatszott csattogása. Mikor élesítette a kővel, ütemesen csettegett a fém. Nyissz meg nyessz. Nyissz meg nyessz. A nyulak félték az ólban. A nyulak ismerték, mi a balta. Ahogy a friss füvet nyelték, habzsolták, elég volt megvillantani a baltát, már a sarokba szorult fele. Fele nem törődött semmivel, csak a hasával. Mindenütt így van. Legalább fele nem törődik semmivel. Tőlük fenhetik a baltát, tőlük lecsaphatnak, tőlük vihetik a mellettük levőt. Megint elment egy teherautó. Éjjel szállítják az árut. Nem alszanak a sofőrök semmit. Aztán csodálkoznak, honnan az a sok baleset. Éjjel nem láthatnak jól. Ballag valaki az úton fekete ruhában. Nyissz meg nyessz. Meg nem engedett sebességgel vezetett. Mindenki úgy vezet, ahogy tud. A sebesség csábítja az embert. Úgyis fáradt, akkor minek haladjon lassan, mint a csiga. Ki mászkál éjjel az úton? Ki törődik a másikkal? Ki gyűjti a venyigét? Minek a venyige annak, akinek fája van. Sok a szép fa az erdőn, irtják is nagy szorgalommal. Mintha évente új nőne helyette. Több nemzedék öregedett meg, amire olyan sudár tölgy lett belőle. Szinte csábítja a villámot. Körülnőtte a folyondár, ötven tő venyige mászik föl rajta, rigócsaládok, búbos bankák, mohák családja, gombatenyészet, mind magán hordja, mindnek tőle függ az élete. Mégis nekiesnek a baltával. Nem kímélik az életet, mert nem becsülik semmire. Ahogy Kovácsot kérdezte a bíró: Nem ijedt meg, hogy véget vet egy ember életének? Mire Kovács azt felelte, hogy elég éles volt a balta, mitől félt volna. Nyolc évig ült ugyanabban a cellában. Engem háromszor helyeztek át. Minek költöztetnek, hiszen csak fél évem van még hátra, kérdeztem másodszer. Senki más nem mer egy rablógyilkos mellé helyezni a parancsnok úr. Mondta az őrmester. Én rablógyilkosok mellé való vagyok? Mert olyan békés természetű. Mondta az őrmester. Pedig Kovács csupán fecsegett. Éjjel megálmodta, amit tett, akkor vigasztalni kellett. Törölgettem a könyveit, mint a kisfiamnak. Aki meghalt. Szénnel tüzeltünk akkor. Az asszony

megmozdította a szellőztető drótját. Egy vacak dróton múlik az élet. Nem tudtam sírni. A nyulak sírnak. Nyüszítenek. Kapálóznak. Akkor se sírtam, amikor elütött az autó. Maga jól van. Mondta másnap az ügyeletes. Csak egyik lába vészett oda. De ki vezette a kocsit? Nem tudni, ki vezeti ezt a sok teherautót éjjel. Fáradtak mind. Csodálkoznak, ha elütnek valakit. Zökken a kocsi, megyünk tovább, ez csak egy nyúl volt. Minek törödni egy nyúllal? Minek a zöldellő fával? Minek a rigókkal? Fogalmam sincs a halálról. Csak a fájdalmat ismerem. Adj gázt, adj gázt, hamarabb ágyba kerülünk. Az embert hosszában kell összehajtani. A fát szét kell darabolni. Csak a friss venyige hajlítható. A fából bútor lesz. Edény. Szobor. Eszközök. Kocsi. Szánkó. A venyige gyors tüzet ad. Lobban, és vége. A lelkész azzal vigasztalta Kovácsot a misén, hogy ellobban az a néhány év, ami büntetést kapott. Aztán Kovács panaszkodott nekem, hogy az az ő élete, ami ellobban. Én meg azt mondtam, ő gyújtotta meg a lángot, mikor fejszét kapott a kezébe. Azon a vasárnapon nem szólalt meg többet, de éjjel megint törölgettem a könnyét. A nehéz fiú. A börtönben is fegyvert reszelt magának az ágy egyik rugójából. Fegyver nélkül nem tudta elviselni a mindennapjait. Könnyebb kiirtani az erdőt, mint felnevelni. Viszik nyaklók nélkül a fát, Sári néninek meg csak a venyige jut. A favágók bólogatnak feléje. Vigye csak, öreganyám. Nevetnek rajta, és boldogok. Mintha ők ajándékozták volna meg. Adok érte ötven dinárt, aztán ott rohad az ól mögött. Tavasszal ki is zöldellt. Leeresztették az ágak a gyökerüket, tán még a hóban is nőttek. Mindenütt élni akar. Ki kellett csupálni, nehogy szétegye a disznóól falát. Mert oda is gyökeret vert. Szívós életű. Csak éppen tűznek nem való. De mit mondjak az öregasszonynak, aki ebből él. Dobja csak le, öreganyám. Majd megemészti a tűz. Mindent megemészti a tűz, még a keményfát is, a szemet is. Az embert is, ha ráhelyezik. Kár a füstbe ment emberért. Ami a földé lett volna. Porból lettünk. Meleg dzsempert vettem a picon. Itt a kályha mellett fölösleges, de ha kijárok italért, akkor szükségem van rá. Olcsón adom. Mondta az asszony. Ha maga tudná, mennyi dolgom volt vele. Nekem kevés a dolgom. Csak kopogok a botommal. Hordom a fát a tűzre. Reggel venyigét, hadd fogyjon. Reggel majd venyigét dobok rá, mert a tavaszra megint kizöldül, ha meghagyom. Mire való az erdő fái között. Ha nem lesznek fák, venyige sem nő többé. Akkor reggel nehezebb lesz begyújtani.

Néhányan azt hitték, a Fállábú bolond, mikor hangosan beszél magában.

Én szerettem hallgatni a mormogását.

Akinek van füle, hallja.

Blazsek fölriadt a szunyókálásból.

Iszunk még egyet? Kérdezte.

A Fállábú szolgálatkészen felállt.

*Szirmai
Károly
válogatott
elbeszélések
Szirmai Károly*

SZIRMAI KÁROLY

MUZZIKÁLÓ MESSZESÉG

*válogatott elbeszélések
(1927—1968)*

Silling István

„Engedje az Isten”

A mindennapok vallásossága a bácskai Kupuszinán

A római katolikus ünnepek, a vasárnapok, valamint a családnak vagy közösségnek hivatalossá vált ünnepei (esküvő, keresztelő) liturgikus rendjét tisztelő és betartó, hagyományápoló bácskai Kupuszinán (Bácskertes, Vajdaság) a templomon mint a hivatalos liturgia szakrális terén kívül is számtalan alkalma nyílik a hívő embernek vallása gyakorlására. Az emberek közötti legegyszerűbb kommunikációs kapcsolattól a hosszan elnyúló, napokig, hetekig, hónapokig vagy egy életen át tartó böjti, fogadalmakig, a gyermeknevelés hosszú éveig sok megélési lehetősége van a vallásgyakorlásnak, és ezáltal a vallási néphagyomány átörökítésének is.

A mindennapi, vagy más szóval hétköznapi vallásosság legelterjedtebb mozzanata a kereszttetés, mely valójában maga is ima, imával párosuló gesztussor. Az imádkozás előtt és után történő kereszttetés az imádkozásnak mint vallásos cselekedetnek a része. Valószínűleg ez a leggyakoribb alkalma a kereszttetésnek. Azonban a szakrális terek, keresztek, szobrok, kápolnák, templom, kálvária előtt történő elhaladás is kereszttetésre buzdítja a kupuszinai asszonyokat. A férfiakat kevésbé. De a vallási hagyományokat megtartó férfiak is éppúgy becsülői és tisztelői a szakrális emlékeknek, csakhogy ők kalapjuk, sapkájuk, fejedőjük megemelésével és a magyar nyelvterület katolikus részén mindenütt szokásos köszönéssel: *Dicsértessék a Jézus Krisztus!* mondásával tisztelegnek. Ugyanez vonatkozik a temető területére történő belépéskor is.

Szenteltvízbe mártott ujjával kereszttet vet magára a hagyományőrző család minden tagja, mielőtt aludni térne.

Kereszttet vetnek a kenyérré is, mielőtt megszegnék. Szegés után a kést nem hagyják élével az asztalon, sem másutt, mert belélep a Jézuska. Evés előtt szokás az imádkozás, ám aki nem imádkozik, az legalább kereszttet vet magára. Utcán, illetve a templomon kívül az Oltáriszentséggel való találkozáskor le kell térdelni és kereszttet kell vetni. Ez a ma már egyre ritkább gyakorlat leginkább akkor történt, amikor beteghez hívták a papot, hogy lássa el utolsó kenettel, a betegek szentségével. Napjainkban gépkocsin érkezik a pap a beteg házához, így a járókelők nem is tudják, hogy mikor halad el előttük az Oltáriszentség. Temetési menettel való találkozáskor ugyancsak megálltak az emberek, megállították a szekereket, a férfiak levették kalapjukat, a nők kereszttet vetettek. Az utolsó tiszteletadáson kívül itt már a ravatalon megszentelt halottnak kijáró tiszteletadás is megnyilvánul. Ha véletlenül lakodalmi menet találkozott temetési menettel, akkor a muzsikások elhallgattak, a vidám társaság csendben várta meg, hogy a gyászolók elhaladjanak. Amerre a temetési menet ment, arrafelé a kocsmák, más üzletek ajtaját is egy rövid idő-

re becsukták. Ez ma már nem része a kupuszinai népi vallásosságnak, hiszen a temető-beli ravatalozókápolna megépítése óta nincs temetési menet a faluban.

A köszönés, mint már említettem, az emberek közötti kapcsolatteremtés első jele. Az utcán egymással találkozóik közül a fiatalabb – akár férfi, akár nő – köszönt előre *Dicsértessék a Jézus Krisztus!* mondással, vagy rövidebben *Dicsértessékekkel*. Erre az idősebb fogadta a köszönést: *Mindörökké ammën*, vagy csak *Mindörökké*. A néprajzi szakirodalom számon tartja – a magyarok ilyen köszönése mellett a hasonló lengyel szokást –, s ennek kiegészítésére el kell mondanom, hogy a bácskai horvátok, bunyevácok, sokácok (lévén ők mindannyian római katolikusok) hasonló módon köszönnek a maguk nyelvén. Kupuszinán ez a köszönési mód utcán már alig hallható, pedig harminc-negyven évvel ezelőtt még a zsémbesebb öregek hangosan megfeddték a nem köszönőket akár szidalmazással, a szüleik nevelési módját emlegetve, akár azzal, hogy ők maguk jó hangosan, hogy más is hallja, ráköszöntek a nem köszönő fiatalra, aki erre mindenképpen elszégyellte magát. És ez nem tartozott a személyiségjogok megsértésének körébe, csupán a helyes gyereknevelés feladatai közé. A köszönések közül férfiak még használják az *Adjisten!*, ritkábban *Adjonisten!* köszönésformulát, amire a válasz is *Adjisten!*, vagy csak elvétve *Fogadjisten!*

A házba belépő bárhonnán érkező házbeli, avagy idegen mindig az említett *Dicsértessék a Jézus Krisztus!* köszönéssel üdvözölte az otthon levőket. A válasz a már említett volt. Templomból hazatérő ember a házbelieket még ma is több helyen a következőképpen köszönti: *Dicsértessék a Jézus Krisztus! Része legyen a szentmisében annak is, aki nem volt!*, amire a válasz: *Mindörökké ammën. Engedje az Isten!* Amikor valaki elmegy a háztól, akkor az *Isten áldjon meg!* köszönéssel távozik, amire az ottmaradók szintén *Isten áldjon meg!* jókívánsággal válaszolnak. A háztól távozó halottnak is ezt mondják: *Isten áldjon meg! Szerencsés utat!*, s ebben az utolsó útjára indulót kísérik ki olyan kívánsággal, hogy jó helyre kerüljön, vagyis a mennyországban legyen helye a lelkének!

Ha már a halottól való búcsúzást említettem, szólnom kell az *alamizsnálkodásról* mint a vallási néphagyomány egyik eleméről. Kupuszinán a halott után maradó ruhákból mindig adnak szegényebb embereknek, vagy ha nem is szegényebbnek, akkor a ruhadarabokat viselni tudó személyeknek (egyre kevesebb a népviseletben járó asszony, s ezért mármár nincs is kinek adományozni az elhunyt nő után maradt ruhadarabokat). Nem a vallás, hanem a néphit szerint, ha a házbeliek a nemrég elhunytal álmodnak, akkor az azt jelenti, hogy az elhunytak még bolyong a lelke, s ezt úgy lehet megnyugtatni, hogy a ruháiból szét kell osztani, vagy pedig mielőbb misét szolgáltatni lelke üdvéért.

Kötelező *alamizsnálkodási* alkalomnak tartják Kupuszinán a *Szállást kereső Szentcsalád*-kilencedet befogadó ház asszonyának kötelességét, hogy karácsony előtt egy-egy rászorulóbb családot élelemmel megsegítsen. Élő szokás ez még a faluban. Ugyancsak illetlen dolognak tartják, ha szenteste a karácsonyköszöntők közül bárkit is elküldenek. Az év közben a házba betérő koldusoknak is mindenhol adnak kisebb-nagyobb *alamizsnát*: tojást, krumplit, hagymát, egy tányér levest, egy-két szelet kalácsot, pár dinárt stb. Régen mindenszentek délutánján a temető bejáratánál sok koldus, jobbára apatini cigány kéregető ült, s könyöradományt kért. Aprópénzt volt szokás adni ezeknek a rászorulóknak.

A népi vallásosság leggyakoribb mindennapi formája ma is az *imádkozás*, az Istenhez való fordulás, a vele való kommunikáció. Az *imádkozás* alkalma leginkább a lefekvés előtti, s ilyenkor hosszabban imádkozik a vallásos ember; azután a reggeli imádkozás, valamint amikor a reggeli, déli vagy az esti harangszót hallja. Legtöbbször a *miatyánkot*, az *üdvözlégyet* – főleg ha a rózsafüzéres társulat tagja az illető –, az *úrangyalát* imádkozzák. Ha a mezőn meghallják a harangszót, akkor figyelnek, hogy hogyan szól. Ha halottra harangoznak, akkor az *Isten nyugosztalja!* kívánsággal veszik tudomásul a hírt. Ha az *úrán-*

gyalára szólít a harangszó, akkor abbahagyják a munkát, felállnak, keresztet vetnek, s elimádkozzák azt. De Kupuszina az archaikus népi imádságokat tudókról is ismert a néprajzkutatók között. Erről a témáról szoltam már előző könyveimben, s most csupán néhány újabban hallott, s az imádkozással kapcsolatos hagyományról teszek említést. Volt eset, hogy a határ távoli részébe ment dolgozni a család, s az asszony nem szállt fel a szekerre, hanem úgy vezekelt, hogy végig gyalog ment, s közben magában a rózsafüzért imádkozta, s az ujjain számolta a tizedeket. A néphit úgy tartja, hogy aki az ujjain számolja a rózsafüzér üdvözlégeit, annak halála után nem fognak megmerevedni az ujjai, s szépen lehet majd imádságra kulcsolni a kezét a ravatalon. Különböztetést az a tényt, hogy rózsafüzéres volt-e valaki életében, halálakor a templomtorony ablakába kitézőtt fehér keresztet fekete lobogó adja tudtára az egész falunak. Ennek temetési szertartása is összetettebb.

Az imádkozáshoz kapcsolódnak a hosszabb-rövidebb *kérések, hálaadások*. Valamilyen terv megvalósítása előtt ezt mondják: *Ha Isten segít*, vagy *Ha a Jóisten is úgy akarja*. Munkakezdés előtt, útra indulás előtt a *Jézus, segíts!* fohászt mondják leginkább. Idős adatközlem mesélte, hogy az aratás megkezdése előtt, levetett kalappal a következő fohászt szokta mondani a búzatábla szélén: *Tudod, Uram, hányan vagyunk, azt is tudod, mit akarunk. Jézus segíts!*, s csak ezután suhintott a kaszájával. Vöröshagyma-termesztéséről volt ismert sokáig Kupuszina. A hagyma felszedése előtt szokták mondani, kissé tréfásan, de komolyan gondolva: *Jézus segíts, sokat osz nagyokat!* Amikor pedig valamely munkát szerencsésen befejeznek, akkor a *Hála Istennek!*, vagy szebben *Hála Istennek, adjon minden szegénynek!* hálaadással köszönik meg Isten segítségét. Ha ingyen-munkát végeznek, akkor azt Isten nevébe, vagy Jézus nevébe teszik. Ha kellemetlen dologról kezdődik beszélgetés, akkor annak elhárítására a következőket mondják: *Hagyjuk Jézus szent nevébe! Ne beszéljünk róla!* Ha valakit szidalmaznak, átkoznak, akkor azt kéri, hogy *Verje meg az Isten!*, s ettől nagyobb átkot senkire sem lehet mondani.

Könnyebb munkavégzés közben (gyomlálás, apróhagyma-szedés) az asszonyok a mezőn vallásos énekeket énekeltek régen, s ilyenkor mesélték a gyerekeknek, meg a felnőttek egymásnak az öregektől hallott Krisztus-legendákat, Mária-látásokat, Mária-álmokat.

Nehéz dolgaik emlegetésénél így kérnek bocsánatot Istentől: *Isten panaszul ne vegye!* Ha valamit el akarnak hárítani maguktól, akkor így fohászok: *Mentsen meg a Jóisten!*, vagy *Mentsen meg a gyűdi Szűz Mária!* Fogadkozás közben gyakran hallani Kupuszinán az *Isten a tanúm rá!*, vagy az *Isten bizony! Bizisten!* kifejezéseket. Amikor valakit megköszöntünk, akkor így mondjuk: *Isten éltesse!* Van, aki a köszönöm helyett így válaszol: *Engedje az Isten!*

A kérés, illetve az *áldásvárás* kategóriájába tartoznak azok a hiedelmek is, amelyek az emberélet fordulópontjain az esővel kapcsolatosak. Ugyanis Kupuszinán még él az a hiedelem, hogy ha a menyasszonyra eső hull, az áldást jelent. Ha pedig a halott koporsója megázik, akkor az elhunyt üdvözü.

A mindennapi gyerekevelésben is többször megjelenik a vallásos elem. Így például abban a hiedelemben, hogy annak a gyereknek, aki náddal verekszik, meghal az anyja, valójában Jézus megostoroztatásának emléke él tovább, szigorú didaktikai figyelmeztetéssel.

A kenyér megbecsülésére is nagy gondot fordítottak a nevelők, a szülők. A kenyeret nem szabad eldobni, mert az a Jézuska teste. Ha egy darab kenyér leesik a földre, azt fel kell emelni, megcsókolni, ugyancsak azért, mert az a Jézuska teste, s el kell fogyasztani. Különböztetést pedig az érett búzaszem egyik végén Jézus arcát vélik felfedezni a kupuszinaiak.

Az egyházi előírások betartására figyelmeztet az a hiedelem is, hogy ha adventben táncolnak, akkor lehullik a szilvatermés.

Lányok nevelésével kapcsolatos az a már eltűnőben lévő felfogás, hogy a lányoknak nem szabad fütyülniük, mert akkor sír a Szűz Mária.

A csodálkozás, rácsodálkozás általánosan elismert alkalom arra, hogy valami baj történjen a csodálkozóval. Bár a néphit körébe tartozó jelenségről van szó, mégis el kell mondani, hogy Kupuszinán ilyenkor bajelhárítás gyanánt az *Uram, Isten!*, vagy a *Jézus, segíts!* felkiáltás hallatszik. Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha valami olyat eszünk, amit abban az évben még nem ettünk, vagy olyasmit látunk, amit még nem láttunk. Ijedtség esetén a *Jézus, Mária!*, vagy a *Jézus, Mária, Szent József!* fohászt kell mondani.

A népi vallásosság körébe tartoznak a különböző *fogadalmak* is, amelyek már jócskán kötődnek a *böjt* fogalmához is. Ezt sokféle okból tehetik, de megkülönböztetett például a nagyböjthöz mint szakrális időhöz kötődő dohányzás- és alkoholtilalom, illetve vagy az egyik, vagy a másik. Ugyancsak fogadalmat tehetnek a gyermekáldásban nehezen részesülő házaspárok vagy a szülés fájdalmaitól féltő asszonyok. Ilyen családokban azután, ha kislány születik, akkor a Rita vagy az Anna nevet kapja, hiszen Szent Ritához vagy Szent Annához imádkozott az édesanya, s háláját nevének tiszteletével fejezi ki. A kupuszinai Szent Anna templomban is megtalálható a nem is olyan régóta tisztelt Szent Rita képe, akihez sokan imádkoznak. Tiszteletéről szóltam már a *Kilencedek Kupuszinán* című írásomban, mint ahogyan a többi ilyen házi ájtatosságról is (Lurdi-kilenced, Szent József-kilenced, Szállást keres a Szentcsalád-kilenced stb.). Gyermekáldásért könyörgő család a meghallgatás után fogadalomból házába fogadja évente a szállást kereső Szentcsaládot. Isten vagy a szentek közbenjárásáért gyertyát, virágot, esetleg nagyobb tárgyat (pl. oltárterítőt, szőnyeget) ajándékoznak a kupuszinaiak a templomnak. Fogadalomból ápolnak néhány szabadtéri szakrális emlékművet, a körülöttük levő virággyáist is.

Fogadalmi zárándoklatokról is beszél a hagyomány Kupuszinán. Leginkább Doroszlóra s Máriagyúdre zárándokolnak a fogadalomtevők.

A bűnbánat, a *bocsánatkérés*, vagyis a gyónás, szentáldozás is a vallásos ember életének része. Igaz, ezek a cselekedetek a templomban történnek, de például a gyónni induló ember a házban levő minden személytől, letlégyen bárki idegen is, bocsánatot kér, ha esetleg vétkeivel megbántotta. Erre általában az *Istennél a bocsánat* a válasz. A gyónás utáni áldozással kapcsolatos az a hiedelem, hogy akinek a szentostya felragad a szájjpadlására, az nem gyónt igazul.

A böjtöt az egyház által előírt napokon (hamvazószerda, nagypéntek, Ádám-Éva napja) szigorúan megtartja a kupuszinai magyarság. A nagypénteket a legrégebbi hagyományt őrzők olyannyira böjtölik, hogy még halat sem esznek. Ehhez az a hiedelem kötődik, hogy aki nagypénteken halat eszik, annak holtteste a ravatalon kellemetlen szagú lesz, bűdösödni fog. A hétköznapok közül a pénteket tartják böjti napnak. Ilyenkor leginkább babot főznek, s valamilyen főtt tésztát esznek utána. A böjthöz szorosan kapcsolódó fogadalom volt azé az édesanyáé is, aki hosszú éveken át minden szerdán, pénteken és szombaton csak kenyeret evett és vizet ivott, hogy a második világháborúban fogásba került fia hazakerüljön, ami hála Istennek, meg is történt. Úgy tartja a néphit, hogy aki fogadalomból sokat böjtöl, az szombaton, a Szűz Mária napján fog meghalni. Nem kupuszinai, hanem Beszédes Valéria néprajzkutató Völgyesről való adata, hogy szombaton a Szűz Mária nyitva tartja a mennyország ajtaját, s aki akkor hal meg, az bizonyára a mennyországba jut. Kupuszinán is a Szűzanya napjának tartják a szombatot, s ehhez időjósítás is fűződik, mely szerint az évnek szinte minden szombatján kisüt a nap, ha csak rövid időre is. Ez azért történik, mert akkor mossa ki Szűz Mária a Kisjézus ruháját, s annak vasárnapra meg kell száradnia. Kupuszinán úgy tudják, hogy egész évben csupán két szombaton nem süt ki a nap.

A házban található szakrális jellegű tárgyak közül ki kell emelnem az ajtó fölött függő feszületet, amely a házbeliek vallásosságát jelképezi, és erejével oltalmaz az alatta belépő, esetleg gonosz szándékú embertől. Az ajtó melletti falon található a szenteltvíztartó, fölötté a család olvasói, némelyiken a zombori karmelitáknál vásárolt skapuláré-érem. Szentképekből több is van a szobákban. Leggyakoribbak a XX. század elején vásárolt, német nyelvterületről származó, német címzésű, aláírású olajnyomatok, melyek Jézus Szívé, Mária Szívé, a Szentcsaládot, Mária mennybevitelét, a Szentháromságot, az Őrzőangyalt ábrázolják. A lakószobában függő szentképek, feszületek fölé akasztják a templomból hozott búzaszentelési zöldbúza-koszorút. Zenélő kálváriajelenet, Mária-ház, álló feszületek, búcsúkból hozott Lurdi Mária-szobrocskák, Szent Antal-szobrok, angyalkák szobrai, gyertyatartók, máriagyűdi csutorák mind a tiszta szoba almáriumának, kis szekrényének tetején találhatók, de került a Mária-szobrocskák közül a nagyszekrény tetejére is, ahol a cifra bögrék, az I. világháborús (*Istenért, királyért, hazáért* feliratú) emlékszeszék, az üvegből készült tortatartók állnak. Tükrös képekből is akad a kupuszinai házakban: Isten báránya, Utolsó vacsora, a Szent sír stb. Ezeket előszeretettel vásárolják a falut járó csencselő kereskedők, cigányok, hogy azután külföldön értékesítsék őket, akárcsak a lányok nyakában hajdan viselt tűzzománc Mária-érmecskéket. A lakószoba falán található a Házi áldás szövegű hímezett falvédő, valamint a színes nyomású, szentképpel díszített papír Katolikus falinaptár. A tiszta szobában vannak az elsőáldozási emlékképek. A kis szentképeket az imakönyvekben őrzik, azt pedig a szekrényben, vele együtt a szent leveleket, imamásolatokat, énekszövegeket. A szentelt gyertyát is ki szokták akasztani, leginkább a szoba falán levő feszület mellé, a Szent Márk napján szentelt friss búzakoszorú alá. A szentelt barkát nem is viszik be a házba, hanem az ereszbe tűzik, s ha vihar közeleg, akkor imádság kíséretében a tűzbe vetik. A templomból hozott úrnapi gallyat a ház kapujára tűzik, s ott is marad egész évben, ott őrzi a házat. Szenteltvíz minden házban van egy üvegben, amelyet a gazdaasszony őríz biztonságos helyen. Díszesebb porcelán, vagy más anyagból készült szenteltvíztartó nincs mindenhol, de akinél akad, az a lakószoba bejárata mellett tartja. Az aprócska Szent Antal-figurák gyakoriak a kupuszinaiak pénztárcájában, zsebében. A szent betűk különféle variációi a mostani háború (1990-es években dúlt délszláv háborúk) alatt újra előkerültek, és igen sok férfi a pénztárcájában állandóan magánál hordja máig őket.

Régen a tehetősebb családok a menyasszony koszorúját és a vőlegény kalapprózsáját asztalossal berámáztatták kék ládikába, azt üveggel fedték, s e ládika aljára, de szintén az üveg mögé szentek, angyalok kis figuráit helyezték, majd ezt a tisztaszoba falára akasztva házioltár gyanánt használták.

A ház külsején ugyancsak találhatók szakrális elemek. Ilyen például a régi, náddal fedett házak tetőperemén a nád összetartására szolgáló két deszka egybeerősítésénél látható kovácsoltvas kereszt. A korábbi, oltalmazó szerepű nap- vagy csillagminták helyett az 1960 után épített házak oromzatán téglából kiképzett padláslyukak is keresztformájúak az egész faluban. Ugyancsak az oromzaton találhatóak a két padláslyuk között a szakrális oromzatfülkék, s bennük leginkább Jézus Szíve-szobrocska, de van kis kereszt is, Lurdi Szűz Mária-, Szent Vendel-, Szent József-szobor, üvegbura alatti kálváriajelenet is e fülkékben. Lakóház oromzatán itt-ott látható még Jézus-monogram is. Az istállók udvari ablakának kiképzése néhol keresztformára emlékeztet. A házak téglakerítésébe épített szakrális oszlopfülkékről pedig a *Megszentelt* jeleink (2001) című könyvemben már szóltam.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a hétköznapiakban megélt vallási kultúra népi hagyományai éppoly gazdagon maradtak meg szülőfalumban, Kupuszinán, mint az ünnepnapok színes hagyományvilága, s mint a tarka népviselet és az ízes kupuszinai nyelvjárás.

Csáky S. Piroska

Alkotás és könyvkiadás

„Ah ne mondjátok, hogy a Könyv nem kell,
hogy a könyvnél több az élet s az Ember,
mert a Könyv is élet, s él, mint az ember –
így él emberben Könyv, s a Könyvben az Ember.”
(Babits: Rítmus a Könyvről)

Több ízben idéztem Keresztury Dezsőnek egyik mondatát, amely így hangzik: „minden műveltség olyan, amilyen a könyvkiadása és minden könyvkiadás olyan, amilyen az a műveltség, amely létrehozza.” Az utóbbi évek könyvkiadására nehezen vonatkoztatható ez a gondolat, mert amikor már nem a szellemi erők hiánya, hanem a politika és a gazdasági viszonyok útvesztője a fő hatótényező, amely befolyásolja a könyvkiadást, a könyvterjesztést, akkor már nem csupán a műveltség prizmján keresztül kell szemlélni a valóságunkat, és nem lehet leegyszerűsíteni a tényeket.

A magyar nyelvű könyv- és lapkiadás jellemzőit Vajdaságban napjainkban csak úgy vizsgálhatjuk meg, ha röviden visszapillantunk az előzményekre. Így a könyvkiadás helyzete a 21. század elején, a problémák, a kiadványok megoszlása, szétszóródottsága érthetőbb, világosabb lesz¹.

Vajdasági magyar irodalomról, könyvkiadásról 1918-tól szoktunk beszélni. Ezt a korszakot 1941 zárja. A második világháború utáni időszakot több tényező befolyásolta, s ezeknek alapján szakaszokra tagolhattuk a vajdasági magyar könyvkiadást:

1. 1945–1950. A régi kultúrelet folytonossága megszakad – újat kellett teremteni. Elsősorban a sajtó megindítása volt fontos kultúrtevékenység. (Ekkor indult meg a *Szabad Vajdaság – ma Magyar Szó, Pionír Újság, Ifjúság Szava, 7 Nap* stb.) A könyvek közül elsőnek a *Népnaptár* (1945) látott napvilágot, majd 1946-tól jellemző a sorozatok beindítása (*Élet és Tudomány, Korunk Kérdései, Színpadunk* stb.) Könyvek jelentek meg a Híd kiadásában, a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség kiadásában, és megkezdte működését a Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalat.
2. 1951–1954. Az irodalom kibontakozásának korszaka.
3. 1954–1956. Megtorpanás. Mindenese kiadás (*Magyar Szó, Minerva, Progresz*) - tankönyvek is.
4. 1957–1988. Fellendülés, tartalmi és műfaji változatosság (Forum, majd a Tankönyvkiadó megalapítása, részben szakosított könyvkiadás. Mellettük más kiadók is léteztek, de a legnagyobb szerepe az irodalom népszerűsítésében, a vajdasági magyar írók könyvének megjelentetésében kétségkívül a Forumnak volt).

¹ Ezúttal csak a nyomtatott kiadványokról szólnunk, a többi dokumentumtípus (hangzós anyag, videofelvételek, CD ROM-ok anyaga) nem képezi kutatásunk tárgyát, jöllehet az utóbbi évtizedekben azok is jelen vannak mint információhordozók.

5. 1989-től a kiadványok száma csökken, megnövekedett a könyvkiadók száma. Több magánkiadó jelenik meg, ami nem volt jellemző az előbbi időszakra, különösen elképzelhetetlen volt az államosítás korában.
6. 2000–2003. A számítógép nyújtotta lehetőség azt eredményezi, hogy sok kiadó működik. A valamikori állami kiadók tevékenysége mellett több városban adnak ki könyveket – olykor –, alkalmi műveket. Ezeknek a kiadóknak még nincs kialakult kiadói profiljuk, amelyek a magyarországi alapítványok támogatásával jelennek meg leggyakrabban. A vizsgált időszakban mintegy 600 mű, ami évi 200 címszót jelent.²
7. Az elektronikus kiadványok megjelenése az ezredfordulón (Zetna).

Ahhoz, hogy bárhol létrejöjjön könyvkiadás, bizonyos feltételek szükségesek. Ilyen feltevél az igény – vásárlói és olvasói igény. Ezekre a tényezőkre hat az ízlés (tudjuk, az ízlés részben a kínálattól függ, de ugyanakkor hat is a kiadókra, mert a kiadó el is szeretné adni, amit kiadott, nem csupán a megjelentetés a célja, habár alkalmazkodik kiadványaival a befogadó ízléséhez). Nem mellékes az sem: van-e olvasója egy-egy kiadványnak. Ehhez kapcsolódhat az olvasóvá nevelés bonyolult feladatköre is.

A könyvkiadás magvalósításának másik vonulata a szellemi erők létezése vagy nem léte. Pontosabban: vannak-e íróink, kiadóink, terjesztőink. S vannak-e „befogadók”?

Vajdasági viszonylatban elmondhatjuk, hogy létezik vajdasági irodalom, és a szépirodalom képviselői mellett szakírókkal is találkozunk, akik kutatnak és publikálnak. A könyvkiadásra jellemző tehát, hogy a szépirodalom mellett tudományos művek is napvilágot látnak. (Ezt bizonyította a Fehér Ferenc Könyvbarátok Köre kiadványa, egy [hiányos] arcképcsarnok, amely 160 alkotó arcképét mutatja be, s tudomásunk szerint készül az arcképcsarnok folytatása újabb 160 alkotó portréját mutatva be. A szerkesztők ez ideig mintegy 420 személyt tartanak nyilván 1918-tól napjainkig. Nem csupán szépírók kerültek be a gyűjteménybe, hanem olyan tudósok, kutatók, művészek is, akiknek legalább egy kötete napvilágot látott. A jugoszláviai magyar irodalmi lexikon ettől több adattal szolgál.)³

A tervezett, rendszeres, folyamatos könyvkiadást a kiadók biztosítják. 1989-től időszerrű lett a gazdasági életben a magánosítás, s az állami könyvkiadók mellett mind több kis vállalkozó jelent meg – részben magánkézben levő, kevés felszereléssel rendelkező, csupán számítógéppel és kisebb nyomdagéppel felszerelve –, s könyvkiadóként tevékenykedett (Magyarországon rendszerváltásnak nevezik ezt a korszakot, mi más jellemzőt szoktunk emlegetni...). Felteheti valaki a kérdést: jó-e vagy rossz, hogy több kiadó működik aránylag kis földrajzi és nyelvterületen? A válasz nem egyszerű. Másként válaszolna a szerző, a vásárló vagy a pedagógus. SZERZŐként (íróként) azt mondhatnám: jó, hiszen nagyobb eséllyel vehet részt a szerző a határon túli könyvkiadás támogatására kiírt pályázaton, nagyobb az esélye, hogy kiadják a művét. Talán VÁSÁRLÓként is örülnék a ténynek, hogy nagyobb a kínálat, a választási lehetőség. Csak... Nehéz tájékozódni a magánkiadványokról, nincs megszervezve a terjesztés, a beszerzés.⁴ S talán nem szabad elhallgatni a minőségi eltérést sem a magánkiadványok és a jól felszerelt, nyomdai szak-

² A 21. század első éveiben sok városban adtak ki könyvet, s kiadványonként különböző intézmények, társulatok, társaságok, magánszemélyek neve van feltüntetve kiadóként. Nem minden esetben beszélhetünk rendszeres könyvkiadásról, gyakoriak az eseti megjelentetések.

³ Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon* (1918–2000). – Újvidék: Forum, 2001.

⁴ Tanulmányom a Szerb Matica Könyvtárának adatbázisában feltárt magyar nyelvű művek alapján készült. Bár a könyvtár köteles példányra jogosult, sajnos nem szolgáltatnak be a nyomdák minden kiadványt, ezért nem készítettem statisztikai kimutatást. Csupán a jellegzetességeket kíséreltem meg összefoglalni.

embereket foglalkoztató, már-már könyvművészeti remekeket létrehozó, régebbi hagyományokkal rendelkező valamikori állami kiadók között – egy időben azok is a hangzatos HOLDING nevet viselték. (Ez nem jelenti azt, hogy a magánkiadványok között nincsenek szép kiadványok. Vannak, csak sajnos sokkal több a színvonalon aluli, amatőr munka. Ezt egyes kiadók anyagmegtakarítással, papírhiánnyal, színes fedőlap helyett olcsóbb grafikai megoldással pótolják, s egyszerűbb, silányabb kivitelű termékeiket takarékoskodással magyarazzák, s nem a könyvkészítéshez értő szakemberek hiányával.) NEVELŐként a minőségit, a szépet, a jót keressük a könyvekben, ezért természetesen azt mondhatom, jó a több kiadó, ha az elvárásoknak eleget tudnak tenni. Ha együttműködve, tervszerűen, piackutatás alapján, szép kivitelben, elfogadható áron kínálják a szép és jó könyveket, s ha megszervezik a tájékoztatást, a terjesztőhálózatot. Vajdaságban sajnos nincsenek könyvesboltok, ahol minden magyar könyv kapható lenne. (Valamikor a FORUM könyvkiadó könyvesboltjai vállalták ezt. Ma már minden kapható ezekben a valamikori könyvesboltokban, a képeslapoktól a Barbie babáig, csak a könyv kevés, s az elárúsító olykor nem is tudja, hogy a keresett mű megjelent, és hogyan lehet hozzájutni. Arról most nem óhajtok beszélni, hogy a régi szép időkben magyarországi könyveket is lehetett venni ezekben a boltokban.)

A könyvek népszerűsítése eseti. Olykor a *Magyar Szó* című napilap közöl róluk rövid ismertetést, de ritkán közlik a beszerzés módját, s az újvidéki tv magyar adásaiban is elhangzik néha egy-egy könyvismertető. A folyamatos tájékoztatás tehát nem teljes, nem rendszeres. A retrospektív tájékozódást kiadványainkról a megjelentetett bibliográfiák biztosítják. (Ezek között vannak összefoglaló bibliográfiák, amelyek a teljes jugoszláviai magyar könyvprodukciónak tárják fel, vannak közöttük szakbibliográfiák – főként irodalmi, személyi, kiadói stb.)

A könyvkiadók lehetnek:

- állami kiadó (Újvidék: Forum)
- egyházi (Újvidék: Agapé, alkalmi egyházi: Novo Milesevo)
- részben egyházi, de szolgáltatást is nyújtó (Tóthfalu: Logos)
- testületek, egyesületek (Szabadka: Életjel, Szabadegyetem, Zenta: Dudás Gyula Múzeum és Levélbarátok Köre)
- társaságok (Újvidék: JMMT, Szabadka: MTT)
- oktatási intézetek (Újvidék: Magyar Tanszék, Szabadka: Építészmérnöki Kar, Ivo Lola iskola)
- művelődési intézetek (Zenta: Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Kanizsa: Cnesa)
- helyi önkormányzatok (Ürményháza, Muzsla)
- vállalatok (Szabadka: Suboticatrans, Grafoprodukt)
- újságok, lapok (Subotice novine, Jó Pajtás, Magyar Szó, Családi Kör)
- magánkiadók (Becse: Rubicon)
- a szerző (Újvidék, Szabadka, Magyar Csernye)

A tankönyveket az újvidéki Tankönyvkiadó Intézet, újabban a belgrádi Tankönyvkiadó Intézet jelenteti meg. Itt jelennek meg a magyar nyelvű kiadványok is, követve az egészséges tantervet.⁵

⁵ A tankönyveket ezúttal nem vettük fel jegyzékünkbe, függetlenül attól, hogy fordítás-e vagy magyar szerző munkája, csak a tankönyvpótló Ismeretterjesztő füzeteket, amelyeket az újvidéki Atlantis kiadó jelenített meg és azokat juttatták el az iskolákba.

A legrégebben alapított, ma is aktív tevékenységet kifejtő könyvkiadó a Vajdaságban, ahol főleg magyar könyveket adnak ki, az 1957-ben alapított állami könyvkiadó, az újvidéki Forum, majd a szabadkai Életjel (1973) következik, s immár 25 éve ad ki könyveket az Újvidéken székelő Agapé nevű egyházi kiadó is. Tekintélyes kiadói munkát valósít meg a szintén Újvidéken levő Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság néven alakult, ma Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság néven tevékenykedő civil szervezet és a Tótfaluban szélelő Logos.

Több kiadó készít közös kiadványt is. Elég néhányat megemlíteni: a Forum a Magyar Tanszékkal, az Agapéval, a JMMT-vel, sőt a budapesti MTA-val is (Hadrovics: Magyar-szerb, Szerb–magyar szótára), a tóthfalusi Logos a JMMT-vel, az Agapéval, a Cnesával stb. Sőt a Forum Könyvkiadónál megjelent református *Énekeskönyv* azonos szöveggel és küllemmel, de más impresszummal készült a horvátországi református hívők számára 1000 példányban, míg a vajdasági hívőknek 2000 példányt nyomtattak. A közös kiadványok számbavétele és jellemzése nem problémamentes, hiszen egy-egy művet általában csak egy helyen szoktunk nyilvántartani.

Eddigi kutatásaink szerint a kiadók városok szerinti megoszlása: Újvidék 24, Szabadka 20 különböző kiadó megjelölésével, Zenta 6, Ada, Becse, Kanizsa 4–4, Temerin 2, míg Debelyacsa, Feketics, Hajdukovo, Horgos, Kikinda, Kupuszina, Muzsla, Novi Kneževac, Novo Miloševo, Palics, Pancsova, Péterréve, Szenttamás, Topolya, Torda, Tóthfalu, Ürményháza, Zombor egy egy kiadóval volt jelen művelődési életünkben az elmúlt három évben⁶.

A kiadványok műfaji megoszlása változatos. Irodalmi művek jelennek meg minden műfajból, különböző korosztályok számára – több kiadónál is (Forum, Agapé stb.). Ezek a művek leggyakrabban vajdasági magyar írók munkái, de megtalálhatók közöttük a szerb irodalom képviselői (Vida Ognjenović) is. Az olvasói réteg felől megközelítve megállapíthatjuk, hogy vannak kiadványaink a felnőtt olvasók számára és a gyermekek számára is⁷. Könyveink között található verseskötet, prózai mű, elvéve drámai szöveg, tanulmányok, kritikák. A szépirodalom mellett művelődéstörténet, néprajz, népköltészet, művészportrék, kiállítási katalógusok, történelem, nyelvészet, társadalomtudomány. Néhány éve jelennek meg a kutatást elősegítő tájékoztató segédletek, a bibliográfiák, életrajzi kalauzok, lexikonok. Meg kell jegyezni, hogy az előbbi korszakokhoz képest jóval kevesebb a politikai kiadványok száma, ugyanakkor látványosan – szinte hivalkodóan – megnőtt az egyházi, vallásos jellegű művek száma. A hivatalos politikát tükröző művek helyett társadalmi elemzések, a politikai helyzet magyarázatai, kisebbségi létünk jogi kérdéseivel foglalkozó művek jelennek meg.

A vajdasági magyar könyvek példányszáma 400–2000 példány között van⁸. Verseskötetek, tanulmánykötetek jelennek meg a legkisebb példányban, míg a gyermek- és ifjúsági irodalom, a tankönyvek, egyházi kiadványok, néhány művelődéstörténeti összefoglaló, amelyek nagyobb vásárlóközönséget látnak el, több példányban látnak napvilágot. Aránylag ritkán fordul elő, hogy több kiadást is megérjen egy könyv. Ha kifogy a raktár-

⁶ Ezek között a kiadók között vannak magánszemélyek, egyesületek, testületek. A Tóthfalusi Logos nagyszámú, különböző tematikájú könyvet publikált a szépirodalomtól a társadalomtudományi és pszichológiai könyvekig. Nem csak egyházi jellegű műveket jelentetett meg.

⁷ Az újvidéki Agapé és a Forum Könyvkiadó rendszeresen jelentet meg könyveket a gyermekolvasók számára. Az Agapé kifestőkönyveket is készít. Ezeknek a beszerzése gondot okoz, hiszen szöveg nélküli művek olykor.

⁸ Kivételt képeznek az Agapé kiadványai. Ezek 2000-től 8000 példányig is készültek. A *Képes Biblia* 10 kiadást ért meg, és 148.000 példányban kelt el. Hasonlóan népszerű volt a Vetés-sorozat, amelyből 10.000 pld. készült. A példányszámok növekedése az 1990-es évektől nőtt meg.

ból, alig van lehetőség új kiadásra. Vannak kivételek, de kevés. Az Agapé kiadványai között találunk legtöbb újra kiadott művet⁹. Egyes sorozatokat többször kiadtak. A *Képes Biblia* 10 kiadást ért meg. Mellettük még jó néhány Agapé-kiadványt kellett újra kiadni. Az utóbbi években a JMMT kiadványai érték meg az utánnomást, talán azért mert óvatosságból kevesebb példányt terveztek, mint ahogy azt a vásárlók igényelték. (Ribár Béla: *Híres magyar tudósok*, Szloboda János vagy Németh István az újra kiadott könyvek szerzői – hogy csak néhányat említsünk meg.) Az *Ismeretterjesztő füzetek* kiadványai között is van második kiadás. Ezeknek a füzeteknek a népszerűségét azzal lehet magyarázni, hogy a magyarországi könyvbehozatal még mindig nincs megoldva kellőképpen, és tankönyvpótló publikációkról lévén szó, minden érdekelt iskolába el kellett juttatni.

A könyvek külső megformálása kiadónként változik. Van közöttük gyenge minőségű, de van közöttük díjazott könyv is. A Forum Könyvkiadó szakembereket, művészeket alkalmaz évek óta, akik gondoskodnak kiadványaik technikai kivitelezéséről, művészi megformálásáról. Ezeknek a könyveknek van stílusa, felismerhetőek más könyvek között. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy más kiadók nem készítenek szép könyveket. Az Agapé kiadványai tarkák. A fűzött, szerény kiadványok mellett külföldi együtműködéssel jelentették meg a *Biblia kézikönyvét*, amely méltán felveszi a versenyt a legszebb könyvekkel. Került ki a sajtó alól más szép Agapé-kiadvány is, s találunk szép könyvet a Cnesa műhelyében, vagy az Életjel gondozásában megjelent könyvek között is. Az utóbbi években rendszeresen megrendezik a *Vajdasági szép magyar könyv* megválasztását. A szakvéleményezők döntése alapján történik a választás, különböző kategóriában (gyermek és ifjúsági, irodalmi mű, tudományos művek stb.) Az eddig díjazott könyvek között legtöbb volt a Forum-kiadvány.

Vajdaságban a könyvek általában alapítványok támogatásával vagy a Művelődési Minisztérium támogatásával jelennek meg. A különböző kiadókhöz benyújtott kéziratok száma évente 90–100 között mozog. Ebből 1990-ben 91, 1991-ben 89, 1992-ben 84, 1993-ban 88, 1994-ben 92, 1995-ben 100, 1996-ban 59, 1997-ben 86, 1998-ban 33 jelent meg. Ezek a számok nem tükrözik teljességben a valóságot, mivel a tankönyvekkel nem ugyanazonoknál az alapítványoknál pályáznak a szerzők, mint a többi kiadvánnyal. A későbbi évekből nincsenek adataink. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy jóval több a beérkezett kéziratok száma a kiadónál, mint amennyi könyvre kapnak támogatást.

Mi lesz a többi kézirat sorsa? VÁR! Vagy ha ügyes a kiadó, támogatókat, előfizetőket toboroz, és valahogyan csak napvilágot látnak azok is. Van rá eset, hogy a szerző védnökök támogatásával, saját kiadásában jelentette meg könyvét. Azt is tapasztalhatjuk, ha áttekintjük a kiadott munkákat a kiadás helye szerint és a kiadók nevénél, megállapíthatjuk, hogy egyes szerzők a nagyobb hagyománnyal rendelkező kiadók (Forum, JMMT, Életjel stb) köré tömörültek, bár az is előfordul, hogy a szerző nem kizárólag egy kiadónál publikál, hanem ott pályázik, ahol legtöbb esélyt remél művének megjelenésére. A könyvkiadás nehézségei mindenképpen kihatnak az alkotói tevékenységre, mégis publikálási lehetőséget kapnak olyan találtkony szerzők, akik kevésbé jól megírt alkotásukat magánkiadásban vagy támogatók jóvoltából jelentetik meg, megkerülve azt a minőségi szűrőt, amit szakmai véleményezésnek, recenzióknak nevezünk. Sajnos ezek a kiadványok olykor jó minőségű papíron, szép kötésben látnak napvilágot, s az olvasó csak azon töprenghet, miért nem lehetett megakadályozni, hogy ez megtörténjen.

Ezúttal azonban nem értékeltünk, csupán felmértük azt, ami megjelent...

⁹ Nehéz külön választani, mikor beszélünk új kiadásról, mikor csak utánnomásról. Némelyik kiadó nem jelzi az utánnomás tényét, mások viszont az utánnomást új kiadásnak minősítik.

A könyvek mellett a legfontosabb könyvtári anyagot az időszaki kiadványok képezik. Vajdaságban 1945-től napjainkig számos rövidebb és hosszabb életű periodika jelenik meg. Egyetlen napilapunk, a *Magyar Szó* 1945 óta kerül az olvasó asztalára. (Első száma 1944. december 24-én jelent meg *Szabad Vajdaság* címen, majd 1945. szeptember 27-től *Magyar Szóra* változtatták a címét, s azóta is így jelenik meg.)

A napilap mellett számos hetilap, folyóirat és évkönyv is napvilágot lát. Hetilapok: *7 Nap*, *Családi Kör*, *Vajdasági Hírnök*, *Hírlap*, *Jó Pajtás*, *Képes Ifjúság*, *Mézeskalács*, *Recefcice* stb. A folyóiratok között van irodalmi (*Híd*, *Üzenet*, *Symposion*, *Orbis*, stb.), társadalomtudományokkal foglalkozó (*Létünk*), szakfolyóirat (*Hungarológiai Közlemények*, *Új Kép*, stb.), hitbuzgalmi lap (*Hitélet*, *Örömhír*, *Útitárs*, *Temerini hírnök*, *Református élet*, stb.). Számos naptár is megjelenik, mint például: A *Magyar Szó* népnaptára (1945 óta), mellette ismert még a *Katolikus Kincses Kalendárium*, a *Református évkönyv*, 1998 óta a *Vajdasági Magyar Kalendárium* stb. Az évkönyvek közül kiemelhetjük azokat, amelyek tartalma az irodalmi és művelődési élet megismerése szempontjából jelentős, mint a Magyar Tanszék *Tanulmányok* címen megjelenő kötete (1969-től), vagy a szabadkai *Életjel*. Ha az időszaki kiadványokat kiadók alapján vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy kiadóként találkozunk testületi kiadványokkal, helyi önkormányzatok kiadványaival, politikai pártok, iskolák, hitközségek kiadványaival.

Könyvtáraink, sajnos, nem tudnak minden keresett újságra, hetilapra, folyóiraatra előfizetni, a szerkesztőségek viszont, mivel nagyrészt az eladott példányokból élnek, ritkán küldenek tiszteletpéldányt még a nagyobb könyvtáraknak is. (Az újvidéki Magyar Tanszék könyvtára sem kap minden szerkesztőségtől ingyenes példányt, pedig újságírói részképzést is tervezett. Teljes állománnyal csupán a Matica srpska könyvtára rendelkezik, mivel köteles példányra jogosult országos szinten, mégsem teljes az állománya. Példa erre a mostani kutatásom. A Matica adatbázisában 1995-től 36 magyar nyelvű időszaki kiadvány adatát találtam, amelyek között kétnyelvű kiadványok is szerepelnek. Ezt a jegyzéket ez ideig több címszóval bővítettük ki.)

Rövid összefoglalóban megkíséreltem vázolni a vajdasági magyar könyvkiadás jelenlegi helyzetét, főbb jellemzőit. A határon túli régiókban bizonyára vannak hasonlóságok is, de vannak különbségek is. Az igény, azt hiszem azonos...

2003. december 14.

Mirnics Károly

Ámítás és hiszékenységünk

Gyorsjelentés a délvidéki magyar népességi helyzetről

Ahhoz, hogy igazán alapos elemzést tudjunk nyújtani a mostani állapotról és várható népességi folyamatokról, még nagyon kevés adatot tettek közzé a 2002. évi népszámlálásról. Ennek ellenére – olyan szociológusként, aki demográfiával is foglalkozik – kötelességemnek érzem, hogy akár egy gyorsjelentést adjak a délvidéki (vajdasági) magyar népesség helyzetéről.

A népszámlálás egy évet késett az előzőhöz (1991) képest, ami már magában véve is zavaró, mert nem nyújt azonos összehasonlítási alapot; ezenkívül Koszovóban nem tartottak népszámlálást, és Dél-Szerbia egyes részein sem volt teljes.

A magyar pártok – hogy szemet hunyjunk tragédiánk előtt, pontosabban, hogy kisebbnek tűnjön évszázados meghurcoltatásunk és megaláztatásunk következménye – a népszámlálás idején felszólították a magyar lakosságot, hogy mindenki minden családtagját jelentse be, függetlenül attól, hogy az országban van-e, vagy az országon kívül függetlenül attól is, hogy tíz-húsz évvel ezelőtt távozott és már régen letelepedett új hazájában új állampolgárként. („Még visszajöhet, mi visszavárjuk.”) A népszámláló biztosok is így jártak el mindenütt. Csakhogy a szerbek ez alkalommal is – mint eddig mindig – túljártak az eszünkön. Ők is, a pártjaikon keresztül felszólították a szerbeket, hogy minden hozzátartozójukat jelentsék be, ha mindjárt ötven évvel korábban is távoztak az országból (nehogy véletlenül ezeknek a „Johan-magyaroknak” növekedjen az aránya a Vajdaságban, mert ez határ- vagy politikai változások alapjaként szolgálhatna). Erre a „versenyfutásra” épült rá a Nemzetközi Statisztikai Szövetség ajánlása, hogy az ország állandó lakosságába, a statisztikai kimutatásokba kerüljenek be azok a menekültek is, akik egy évnél régebben tartózkodnak az országban, de azok a vendégmunkások is (családtagjaik nélkül), akik egy évnél rövidebb ideje élnek külföldön. Tudni kell, hogy 1991-ben a vendégmunkások családtagjait is beszámították az ország állandó lakosságába – nem így 2002-ben. Már emiatt a módszertani különbség miatt is összehasonlíthatatlanná vált a két népszámlálás eredménye.

A 2002. évi népszámlálási adatok feldolgozásából az következik, hogy 2001 és 2002 között az országból (ebből a megkurtított Szerbiából) 395 943 személy tartózkodott egy évnél rövidebb ideig külföldön, vendégmunkán. A Vajdaságból ez a szám 67 148 fő. Jelenleg még nem tudható, hogy ebből az iszonyatosan nagy számból mennyi a magyar nemzetiségű. Szándékosan mondom így, mert 2001–2002 között valójában Szerbiából senki sem volt egy évnél rövidebb ideig tartó külföldi vendégmunkán. Ellenkezőleg: mindenki régebb óta kinn volt már. Ravasz észjárás, s ennek megfelelően zagyva kimutatás. A zagyva kimutatásból majd értéktelen következtetéseket lehet levonni, minek

nyomán a cselekedet is eredménytelen lesz. Senkinek nem jó ez, szerbeknek se, de a magyaroknak végképpen nem. A szerbek átmenetileg hajlandók a maguk számára is felvállalni e népszámlálás elferdítésének következményeit, csakhogy minél nagyobb kárt okozzanak a kisebbségeknek és a kisebbségi politikának. Az adatok így elfednek egy katasztrofális állapotot, amelyet majd akkor tesznek nyilvánvalóvá, amikor úgy látják, elérkezett az ideje, hogy pronatalista (népességserkentő) intézkedésekkel javítsanak csak a saját népességük demográfiai helyzetén. Ugyanakkor továbbra is elrejtik a magyarok elől valós mértékű, csökkenő számukat, mely a kipusztulásukat sejteti ebben a térségben. Szabad kezet biztosítanak maguknak a magyar nemzetiség további asszimilációjához és elköltözésre ösztönzéséhez. A cél nem változott. Továbbra is igyekeznek a maguk javára fordítani a szűkülő helyzetlehetőségekből adódó cselekvést. A népességpolitika a „szerb Vajdaság” megvalósításának szolgálatában áll. Ha a magyarok száma majd 5% alá esik, szétforgácsolódnak egy erőtlen etnikai csoporttá, többé nem jelentenek semmilyen politikai erőt, akkor már a szerbek ki fogják mondani és mutatni az igazat, miszerint a magyarok sorsa rosszra fordult, azért, mert „nem születik elég gyerek”.

A vajdasági magyar népesség állapotát mutató néhány jelzőszám

	Határérték	Magyarok
A 65 évnél idősebb népesség aránya az összes népesség százalékában	10,00%	1991-ben 16,59%
Átlagéletkor	30,0 év	2002-ben 19,25%
		1971-ben 37,7 év
		1991-ben 41,5 év
		2002-ben 43,1 év
Az öregedés indexe (a 60 évesek és idősebbek aránya a 0–19 éves korcsoporthoz viszonyítva)	0,40	1971-ben 0,743
		1991-ben 1,142
		2002-ben 1,363
Átlagos gyermekszám	2,30	1991-ben 1,62
		2002-ben 1,50
		alatt (becslés)
Nemzetisége szerint magyar	...	1991-ben 339 490
		2002-ben 290 207
Anyanyelve szerint magyar	...	1991-ben 344 667
		2002-ben 284 205
Magyar nemzetiségű és anyanyelvű is	...	1991-ben 325 396
		2002-ben ...
Magát jugoszlávnak valló, de magyar anyanyelvű	...	1991-ben 14 789
		2002-ben...
Születési ezrelék	14,3	1991-ben 10,68
		2002-ben 10,0-9,0
		(becslés)
Halálozási ezrelék	...	1991-ben 18,89
		2002-ben 21,13
		(becslés)
Születés és halálozás egymás közti aránya	100,00	1991-ben 0,52
		2002-ben 0,50
		(becslés)

Vitális index (0–14 évesek és 60 évesek és idősebbek aránya)

100,00

1961-ben 1,37

1991-ben 0,71

2002-ben 0,51

A fenti táblázat átfogó áttekintést nyújt a délvidéki magyarok csöppet sem biztató helyzetéről:

1. Rögtön az elején szeretnék rámutatni a legnagyobb csalásra és abszurdumra. A táblázatból ugyanis az következik, hogy a magyar népesség nemzetiség szerinti száma 1991–2002 között 49 283 fővel csökkent. Ha azonban tudjuk, hogy az említett időszakban a magyarok száma a természetes fogyás (a nagyobb számú halálozások, mint születések) következtében 34 000–35 000 fővel csökkent, akkor alapos gyanúval tesszük fel a kérdést: az említett időszakban valóban csupán 14 000 fő távozott el az országból? Nem beszélve arról, hogy bizonyos számú magyar asszimilálódott is, elsősorban a szórványokban. Továbbra is azon a véleményen vagyok, hogy az elmenekült-kivándorolt magyarok száma nem lehetett kisebb 40 000–60 000 főnél. Igaz, bizonyos számú magyar anyanyelvű jugoszláv (14 700 fő) ismét részben magyar nemzetiségűnek vallotta magát, de még akkor is hiányzik 25 000–45 000 magyar nemzetiségű.
2. Megállapítható, hogy az anyanyelv szerinti magyarok számának csökkenése még nagyobb, mint a nemzetiség szerintié – 60 462 fő. Mivel a 49 283 fő és a 60 460 fő között több mint 10 000 fős különbség van, következményeként erősödött a nyelvi asszimiláció. Vagyis 10 000 fő ugyan magyar nemzetiségűnek vallja magát, de szerb anyanyelvű – minden bizonnyal elsősorban a szórványokban. Még nem rendelkezünk az a kereszt táblázattal, amelyből megtudhatnánk, hogy mekkora volt azoknak a száma, akik nemzetiségük és anyanyelvük szerint is magyaroknak vallották magukat a Délvidéken, 2002-ben. Nem tudjuk azt sem, hogy hányan vallották magukat jugoszlávnak, de magyar anyanyelvűnek. A Tito-korszakban az asszimiláció a „jugoszláv” átlazonosság-tudaton keresztül, közvetve történt a szerbségbe. Tudni kellene azt is, mennyi szerb nemzetiségű, de magyar anyanyelvű fő van, és mennyi a magyar nemzetiségű, de szerb anyanyelvű.
3. Ennek a magyar népességnek elméleti lehetősége nincs, hogy megérje a következő ötven évet. A táblázatban láthatók azok a szükséges határértékek, amelyek a népesség egyszerű reprodukciójához nélkülözhetetlenek:
 - a) Két halálzásra jut egy születés.
 - b) A vitális index azt mutatja, hogy ez még legalább 15 évig így fog történni.
 - c) A születési ezrelék, amely a magyar anyáktól származó gyerekekre vonatkozik (tehát tartalmazza egy 25–30%-os asszimiláció lehetőségét is a vegyes házasságokban), még ha az asszimiláció gyengülni is fog, akkor is több mint egyharmaddal kevesebb gyermeket tartalmaz, mint amennyi szükséges a magyar népesség egyszerű reprodukciójához.
4. Rohamosan csökken (elfogy) a termékeny korcsoportban lévő nők kontingense. Erre utal a nők 45 éves átlagos életkora. A nők 30 éves korukig megszülik a kívánt és tervezett gyermekeik számának 85–90%-át. A magyaroknál a nők átlagos életkora 45 év. Nyilvánvaló, hogy 1960–2002 között felére csökkent a termékeny nők kontingense. Tőlük elvárni, hogy három gyermeknél többet szüljenek, csakhogy megmaradjon a magyar népesség az előző reprodukciós szinten, képtelenség. Lehetetlenség megkövetelni még a zéróállapotú állandó népességváltozatot is. Még az is csak hosszabb folyamatban lehetne megvalósítható.

5. A délvidéki magyarság gyorsuló ütemben öregszik. Az öregedés indexe csaknem három és félszer gyorsabb, mint az a népesség egyszerű reprodukciója esetén tapasztalható. Nem csoda, hogy már két évtizede a hetvenöt évesek és az annál idősebbek száma állandóan meghaladja a 20 000-ret.

A 65 éves és az annál idősebb népesség aránya csaknem 20% a népesség egyszerű reprodukciója esetében megengedett 10% helyett.

Bőségesen fog aratni a következő évtizedekben is. Mivel ez a folyamat nagyon gyors, gyakran meg fog történni, hogy az öreg szülőket előbb fogják eltemetni idehaza, mint arról tudomást szereznek a külföldön élő gyermekeik, vagy még mielőtt megérkeznének a temetésre külföldről.

Abban az országban, ahol évtizedeken keresztül az etnikai arányok tervezésével voltak elfoglalva a tudományos akadémiában, az írószövetségben, a katonai vezérkarban és a minisztertanácsban, nem lesz könnyű megállítani a számunkra nem kívánatos népességi folyamatot, és félretenni az ilyen népesedési politika nacionalista kieszelőit és mozgatóit.

Családbarát politikára lenne szükség (a szerbek száma is évi 30 000 fővel csökken). Vajon meg fog-e történni, hogy a szerbek jobban fogják szeretni a család szentségét, mint az államot? Ha ez elmarad, a népfogyatkozás gyökerei még jobban bele fognak ágyazódni önmaguk törvényszerűségeibe. Ez után már semmilyen gazdasági intézkedés hatása nem fog érvényesülni. Szerbiában minden eddig alkalmazott népességserkentő intézkedés demográfiai értelmét és gazdasági értékét veszítette. Még a pénzben teljesen értékét veszített gyermekpótlék kifizetése is több évet késik. Ezenkívül más intézkedés talán nem is létezik.

Ismerve a demográfiai probléma nagyságát és mélységét, valamint a gazdasági helyzet rendezéséhez szükséges időt (ahhoz, hogy az ország nemzetgazdasága és életszínvonala visszakapaszkodjon az 1989. évi szintre, legalább 20 évre van szükség), elmondható, hogy sem a natalitás nem fog növekedni, sem az elvándorlás nem fog csökkenni. Ez továbbra is elsősorban a magyarokat fogja érinteni, de többet már nem vonhatják ki a hatása alól magukat a szerbek sem (mint ahogyan 1918-tól napjainkig számtalanszor megtették).

Várható, hogy a következő évtizedben Szerbiából újabb 200 000 fiatal fog távozni. Azt, hogy ebből mennyi lesz a magyar nemzetiségű, most még nagyon nehéz megmondani. Biztos azonban, hogy aránytalanul sok. Ha folytatják az eddigi gazdaságpolitikát (vagyis a gazdasági nehézségek minél nagyobb részét igyekeznek áthárítani a kisebbségek vállára), akkor egész biztosan aránytalanul sok. Ha új gazdaságpolitikába kezdenek, akkor kevesebb, de a folyamatot még a jóakarát sem fogja tudni leállítani – csupán lassítani.

De mi már ezzel is megelégednénk.

TOROK CSABA

SZÉGYENFÁN

versek

*És átkéntek,
a kőszerev rokon-ság
ferrében -
szerevvel:
Csaba*

FORUM KÖNYVKIADÓ

Művészet, 86. k. 28.

Toldi Éva

Hol lakik a fájdalom?

Az elmúlt tíz-egynéhány esztendő a jugoszláviai/szerbiai/vajdasági magyar irodalomban igen jelentős változásokat hozott, úgyhogy 1991-et korszakhatárnak is tekinthetjük. A korszakhatár kijelölését nemcsak az egykori Jugoszlávia széthullásának kezdete és a kommunista egypártrendszer megszűnése jelöli. A váltás kezdetén egy írói kijelentés áll, melyben egy akkor urbánus formaművésznek tartott költő a szó szoros értelmében hamut szór a fejére, mondván, lelkiismeret-furdalása van, mert verseiben addig nem foglalkozott életének olyan fontos kérdéseivel, mint például az identitástudat.

Sokan értetlenül olvasták a jelenleg Kölnben élő Ács Károly kijelentését, mint ahogy ma is sokan szentségtörőnek tartják a hetvenötödik születésnapjára készült interjúban mondottakat, melyben irodalmunk egyik, Tolnai Ottó megalkotta kultikus mondatát állítja olyan kontextusba, ahogyan eddig nem gondolkodtunk róla. A mondat kultikus voltát pedig éppen az bizonyítja, hogy a legkisebb szemléletváltás is rávilágít valódi jelentésének értelmetlenségére. A sokszor idézett, sokak által jól ismert mondat pedig így hangzik: csak a jugoszláviai magyar írónak van tengere. Ács Károly pedig kimondja: az első világháborúig a magyar irodalomnak úgyszintén volt tengere, mégpedig ugyanaz, amelyről most is szó van, a fiumei kikötőn keresztül elérhető Adriai. Arról nem is beszélve, hogy a Fekete-tenger is van olyan szép, mint az Adriai, jó ízlésű erdélyi író mégsem nevezi a magáénak.

Visszanézve azonban már bizton mondhatjuk: az utóbbi évek irodalmának alakulástörténete éppen az identitástudatot számon kérő Ács Károlyt igazolta, irodalmunk olyan irányba haladt, amelyre a költő ráérezett, a kritikus azonban ezeket a folyamatokat csak utólag regisztrálja. Korábban a hatvanas-hetvenes évek Jugoszláviaja viszonylagos nyitottságáról volt ismert. Az olvasók szabadon és naprakészen vehették kézbe a korszerű világirodalmi alkotásokat. A vajdasági magyar irodalomra is hatottak ezek a jelenségek, s hogy érzékeltessem a mai és az egykori helyzet közötti roppant szakadékot, hangsúlyozom, hogy elsősorban a szerb és a horvát fordításirodalom közvetítésével ismerkedhettek meg velük a magyar olvasók. Természetes hát, hogy a hatvanas években feltűnt avantgárd írónemzedék, az *Új Symposion* és köre olyanfajta érzékenységgel rendelkezett, amelyben inkább az irodalmi hagyományok rombolása került előtérbe. Ők az új kifejezésformák kutatása és az expresszív, generációs életszegmentumok felé fordultak.

Magam is a *Symposion*-nemzedék költészetén nőttem fel. Az én korosztályom, a hatvanas évek elején születetteké, éppen ezért már nem döbönt meg a radikálisan megújított költői beszéden, nem gondoltuk avantgárd halandzsának, mint környezetünkben az idősebb nemzedék tagjai közül oly sokan, hanem értettük ezt a versbeszédet. Alig akadt olyan szépreményű költőpalánta ismerősöm, aki ne őket bálványozta volna, aki előtt ne az ő költészetük lett volna a mérce. Tőlük tanulta meg az átlagos vajdasági olvasó, hogy

nincs a magyar nyelvnek olyan szava, amelyet ne lehetne szét- vagy összeszerelni, értelmes vagy félig értelmes állószókat komponálni belőlük. Egyszóval a szabad vers a Vajdaságban a hetvenes évek végére a költészet anyanyelve lett, ennek a versszerző eljárásnak a megismerése, leírása állt az irodalomról való gondolkodás középpontjában.

A vajdasági magyar irodalomról szóló mai recepció a régi dicsőségről szól és a mai állapotok elkenéséről. Elmúltak azonban a boldog hetvenes évek, az elmúlt tíz év a Vajdaságban bővelkedett olyan eseményekben, amelyek ugyan nem nyújtják a történelmi távlat mindentudó biztonságérzetét, mégis tudható róluk, hogy sorsfordítóak. Az írók számára egyúttal az elmúlt évtized olyan élményanyagot is nyújtott, amely a magyar irodalomban ismeretlen volt. Az írók egy részét elkezdte érdekelni a körülöttük zajló világ, az itt és most tere, azok az események, amelyek éppen most történnek, éppen velünk történnek. Nem kell hozzá történelmi távlat, hogy megragadják a mindennapok hangulatát, hanem alakulásában mutatnak be egy széthullófélben levő világot.

Nyilván a rendkívül erős élmények hatására alakult úgy az elmúlt évek irodalma, hogy a költészetben például előtérbe került a hétköznapi eseményekre való reflektálás. A novellaírók a háborús hátszág hangulatát rajzolták, miközben jó néhányan családregényt írtak, hagyományos történelmi háttérrel, vallomások felhangokkal. A rendkívüli méretű fenyegetettség közepette a saját sors mellett a közösségi sors is újra fontossá válik, s megjelenik az irodalomban is. A frontot megjárt katonák történeteit is vallomások és emlékezés jellemzi, s alig akad olyan irodalmár, aki ne reflektált volna valamilyen formában a térség legnagyobb hatású eseményére, a bombázásokra. A dokumentálás igénye merült fel nagymértékben.

Sok szempontból megváltozott tehát irodalmunk jellege az elmúlt tíz esztendőben. Regionalitása másfajta felhangokat kapott. Amíg a hatvanas-hetvenes években az anyaországban szokatlan beszédmódot érvényesített, más hangon szólt, addig az utóbbi tízegyhét évből álló periódusnak a legvégére, úgy tűnik, ismét csak a beszédmódok eltérő jellegét kell regisztrálni. Azt hiszem, a magyar irodalmi élet most éppúgy csodálkozva és gyanakodva nézheti például a szóhasználat eltéréseit, mint negyven évvel ezelőtt. A mindennapok szókinccse természetesen az irodalomban is érezteti hatását. Szókinccsbeli eltérésekre gondolok, de nem az olyan jellegűekre, amelyek az idegen szavak és mondat szerkezetek beszüremlésére utalnak, bár kétségtelen, hogy erre is lenne példa. Viszont, ha végiglapozzuk napilapunkat, vagy hallgatjuk a helyi rádióban az itt élő emberek nyilatkozatait, föltűnik a háborúval kapcsolatos szintagmák sokasága. Igen frekvenciát például a ló, lelő szó használata, és olyan képes kifejezések is, amelyek a megsemmisítésnek erre a módjára utalnak egészen más szövegkörnyezetben. Nálunk senki sem kapta fel a fejét, amikor a minap a Duna Televízióban az egyik vajdasági politikus azt nyilatkozta: senkit sem kell *falhoz állítani* azért, mert másként gondolkodik a téli szünidő megkezdésének időpontjáról. Gondolom, más környezetben ennek a kifejezésnek nagyobb súlya lenne, itt viszont a hétköznapi szóhasználat részévé vált. Él tehát a nyelv, de mintha egyre inkább külön élete lenne.

Ez a külön élet természetesen az irodalomban is megjelenik, és elkülönülést – vagy ha úgy tetszik: elszigetelődést – is jelent egyúttal. A vajdasági magyar irodalomnak a hatvanas-hetvenes évekkel ellentétben ma nincs semmiféle jelentős kapcsolata a szerb irodalommal. Néhány szöveg megjelent ugyan fordításban, de az nem kerülhetett dialógushelyzetbe a más nyelvű irodalommal, mivel a fordítást többnyire nem a célnyelvi, hanem a forrásnyelvi közeg indítványozta, vagyis magyar kezdeményezésre készültek a fordítások. Márpedig a fordításban megjelent szöveg mindig annak a kultúrának a része, amelyre átültették, így nem sok értelme van a fordítás erőltetésének. Az elszigetelődés oka

azonban nem csak az érdektelenségben keresendő. A tapasztalat azt mutatja, hogy rendre olyan szövegeket fordítanak le, amelyek messze kerülnek a közösségi sors kérdéseinek a taglalását, tehát lényegében véve a célnyelvi közönség semmit sem tud meg azokról a gondokról, amelyekkel a kisebbségi sorsban élő ember valójában küszködik, tehát egyfajta problémakerülő s ily módon meglehetősen érdektelen irodalomkép rögzül a kisebbségről, de nem tud meg semmit azokról a valós folyamatokról sem, amelyek ebben az irodalomban jelenleg lejátszódnak. Másfelől úgy tűnik, az anyaországi irodalmi élet is csak korlátozott mértékben fogékony a kisebbségi „egzotikum” befogadására, s a távolságot többek között az imént említett nyelvi különválás még fokozza is. Nyelvhasználatunk és traumáink is eltávolodtak egymástól.

Az irodalom természetrajzának természetes velejárója, hogy permanens válságban van. A legutóbbi rendszerváltozás azonban mintha minden eddiginél nagyobb tanácstalanságot eredményezett volna. Ismét légüres térbe került az itteni közösség, s az írók – Kertész Imre találó szavaival élve – a koncentrációs táborok boldogságának megfogalmazása után mintha szintén légüres térbe kerültek volna. Határozottabb hangon jelenleg azok szólnak meg, akik most állnak pályájuk legelején, közöttük is Kiss Áron nevét érdemes megjegyezni, aki már első verseinek publikálásakor is az egyéni és a közösségi sors egybejátszásával, egyéni formaérzékkel, eredeti eszközökkel hozta létre versvilágát. És a megtorpanásnak ebben a tanácstalan csendjében olvastam végig szerkesztőként Szögi Csaba *A drót* című kéziratát is. A könyv tanulságáról azért írok a továbbiakban, mert alig hiszem, hogy egyáltalán eljut a határon túlra.

A regény fragmentumokból, töredékekből, egymástól elkülönített, rövid szövegrészekből áll. Az első néhány oldal elolvasása után derül ki, hogy valójában naplószerű feljegyzéseket olvasunk, időnként fel is van tüntetve a keltezés, évszám nélkül. A naplót az elbeszélő a katonaságnál vezeti, ha csak teheti, fogja a ceruzát, és válogatás nélkül leírja a gondolatait.

Úgy gondolnánk, a helyszín természetszerűleg determinál egy sor tartalmi elemet is. A szöveg eredetiségének azonban egyik mutatója az is, ami hiányzik belőle. Egy szót sem tudunk meg például a közösség mindennapjairól, a gyakorlati teendőkről, az elbeszélő csak tudatja velünk, hogy egy zárt világról beszél, ám ennek a világnak a valós keretei hiányoznak, olyannyira definiálatlanok, hogy egy idő után kételkedni kezdünk, vajon tényleg sorkatona beszél-e hozzánk, hiszen ugyanúgy lehetne más zárt közösség, börtön vagy javítóintézet lakója is. A helyszín meghatározatlanságának következtében egyfajta lelki naplót olvasunk, amelyben legnagyobb szerepe a fantáziának van. Az elbeszélő szándékosan törekszik arra, hogy ne vegyen tudomást a valóságról, kiszakítja magát a mindennapok közegeből. Csak azokat az eseményeket mondja el, amelyek a közérzet szempontjából fontosak. Az olvasó ennek ellenére az okokról nem, csak a következményről, vagyis a lelkiállapot jellegéről szerez tudomást.

A naplóregény időkezelése is az egybeolvadás irányában hat. Az egyik időszik a jelen ideje, amelyben a feljegyzések készülnek. Ilyenkor egy-egy motívumból kiindulva elmékedéseket olvashatunk, vagy reflexiókat a környezet ingereire. A történetek másik csoportja a múltban játszódik, visszaemlékezéseket tartalmaz, a nosztalgia hangján szólal meg. A cselekmény elemei közül igen nagy szerep jut a férfi–nő kapcsolatnak, az elbeszélő gondolatai főként a szexualitás körül forognak. A helyszínből adódóan természet-szerűnek is gondoljuk ennek az erős tematikai szálnak a jelenlétét. Az emlékek és a képzelet naturalisztikus aprólékosággal állítja elénk a szerelmi aktusok sokaságát és sokféleségét, vágyak izzanak és tények kavarnak a kézirat lapjain. Szokatlan nyíltsággal beszél titkos vágyakról, miközben annak lehetünk tanúi, miként válik azonossá az elbeszélő gondolkodásában a nemi szükségletek kielégítése és a szerelem.

Van a regénynek egy időtlen síkja is, amely az alkotás folyamatáról szól. A naplóíró elbeszélő ugyanis szándéka szerint regényt írna, s így megjelenik regény a regényben szövegegyüttése. Az elbeszélő által írt regény mesevilágban játszódik, fantáziatörténet. Benne az elbeszélésnek egy olyan eszménye valósul meg, amely valójában megfelel annak az irodalmi körnek az elvárásaival, amelyhez a szerző tartozik. Mitikussá fejlesztett novellahősök népesítik be a „regényt”, melynek cselekménye elvont, filozofikus ingoványon játszódik. A szöveg erénye, hogy tudatában van: az itt alkalmazott elbeszélő technika valójában mesterkélt, elsajátítható, könnyen átlátható. A nemzedéki megfelelni akarás szándékához pedig ironikusan viszonyul, a „regény” fejezeteinek végéhez illesztett kommentárok, az „úgy bizony” és az „az ám”, megteremtik a szöveg ironikus síkját, ami az irodalom fogalmához való viszonyulás kritikus szemléletét bizonyítja.

A harmadik talán legfontosabb cselekményszál a kábítószer élvezetének ecsetelése, ugyanis ez az elbeszélő mindennapjait kitöltő főfoglalkozás. Aprólékosan megismerkedhetünk azokkal a technikákkal, amelyek segítségével be lehet szerezni a drogokat, és amelyekkel huzamosabb ideig fönntartható a kábulat. Grammokról és alkoholmennyiségről szerezhetünk tudomást, s tanúi lehetünk annak a folyamatnak, amikor mind nyilvánvalóbbá válik a valóság körvonalainak eltűnése. A szöveg dokumentum is egyben, nyomon követhető, hogy a drogok hatásának következtében az elbeszélő mennyire képes regisztrálni a világot maga körül, minek a percepciójára lesz képes egyáltalán, s beláthatjuk azt a sávot is, amelyen túl már nem működnek a logika legelemibb szabályai sem.

Mindezt hűen követi a regény nyelvezete, helyesírása is. A környezet hatására spon-tán módon épülnek a szövegbe szerb nyelvű szintagmák, amelyek egyúttal visszautalnak a szöveg térbeli keretére is. Egy ponton túl azonban már nem az értelmes beszéd, csak a találmány egymás mellé illesztett szavak működnek, mintha egy pályakezdő íróknak eleve nem lenne esélye itt a kibontakozásra, mintha már minden hely foglalt lenne. Véletlenül kiválasztott fogalmakat látunk mondat közben nagybetűvel leírva, amely azt jelzi, a belső asszociáció szintjén tulajdonítható nagyobb jelentőség némely szónak. Nem csupán *a minden Egész eltörött* gondolatáról van itt szó, hanem az egyéniség teljes megszűnéséről. A naplóregény elején az elbeszélő még hangosan és öntudatosan kiáltja, ha megszólítják: „Én!” S valójában erről van szó végig, a szöveg az én megőrzéséért folytatott és folyamatosan kudarcba fulladó harcot ábrázolja. Öszinteségével mesterien érzékelteti azt a folyamatot, ahogyan megszűnik a valóság, minden támpontjával együtt, ez azonban nem lineárisan megy végbe, az elbeszélés időnként vissza-visszazökken a racionális keretek közé, a két világ közötti kontraszt ilyenkor megrázó.

Szögi Csaba prózájának szerkesztéstechnikája, hangjának távolságtartó iróniája arról győz meg bennünket, hogy értékes közérzetregényt olvashatunk, amely irodalmi értékei mellett fontos dokumentuma is az elmúlt éveknek. Mert nemcsak egy elszigetelt individuumban gondolatai jelennek meg benne, hanem egy egész peremre szorult nemzedék meghatározó életérzése fogalmazódik meg, amelyről mit sem tudtunk. A személyiség teljes felőrlése, a lassú haldoklás állapota ez, amelyben nincsenek erkölcsi értékek sem. Talán a legfélelmetesebb, hogy nincs benne semmi félelem sem, csak a kompenzálására kitalált technikák következtében kialakuló állandó testi-lelki fájdalom. Ez marad végül csupán a világból: a fájdalom, amely „jön és múlik, jön és múlik, szétmorzsol lassan, elvisz a fenébe”.

Tematikus összeállításunkat Fekete J. József készítette. (A Szerk.)

FEKETE J. JÓZSEF

OLVASAT

(esszék Szentkuthyról)

Somolyi bátyrám,
jó barátságodért, meg
azért az irántégedért, amit
eddig olvasom és olvasok
tőle!

Nyíltlevelés
1955.05.14

József József

FORUM KÖNYVKIADÓ

Kovács András Ferenc

Kavafisz-átiratok

Az énekes

Világtól távol él, s a vers varázslatától
megrészesül: számára már a szép vers a mindenség maga.
A képzelet egy párávázu házat lehelt a légbe önnön énekesének:
lengé ködökből s gőzből emelte, mégis szilárd, sors sem ingatja meg.

Azt mondjátok majd: „Hasztalan, rideg lét! Színtiszta téboly, örültség
azt hinni, hogy az élet csupán gyöngéden lebegő zenét jelent,
lány fuvolaszót, és semmi mást.” Vagy így dohogtok: „Mily könnyörtelen
közöny örli hiába föl azt, aki mit se törődik az élet harcaival.”

Nagy tévedés, csalás, önámítás – s be híg hamis beszédetek! Mennyire
igaztalan ítélkezésetek! Mert lényegében isteni természet ő!
Fölfoghatatlan értékét nem látja át gaz elvakultság, satnya logika.

Háza, a bűvös, a ritka smaragdokból kirakott falakkal, a fénybe
magaslik, s rejtelmes hangok suttognak az égi falakból: „Fiacskám,
légy nyugodt! Elmélkedj, énekelj! Jól, hosszan énekelj, titkos apostol!”

(1892. augusztus 15.)

Szobám négy fala

*Tudom, hogy nálam minden oly szegényes,
s más díszlet illenék kopár barátaimhoz –
más díszek kellenének itt nekik, sokkal nemesbek,
jóval gazdagabbak, dúsabban fénylők s tekintélyesek.*

*De mi értelme, s van-e értelmük ezeknek a fennkölt szavaknak?
Az én falaim fölötté állnak mindennek, s kiváltképp választékos
modoruk van: ők ugyanis nem az ajándékaimért szeretnek engemet.
S ebben a tekintetben egyáltalán nem hasonlítanak az emberekre.*

*Mi több: ők tudják azt is, hogy csak egy pillanatra
fogadtak be bennünket, hogy csak egy pillanatig őrizgetnek még
engem a dolgaimmal és fölgyűlt ügyeimmel itt. Minden búim, örömöm,
bajom, minden, amit most birtokolni vélek itt, eme földi világon,*

*hamar elmúlik, semmibe tűnik. A falak tartósak, mozdíthatatlanok
maradnak, s érzéketlenek: nincs mit kezdjenek ilyesfajta ajándékokkal.
Magas kort érnek ők, megszázsorozódva léteznek, mit se kívánnak,
semmit sem várnak az én rövid életemtől.*

(1893. március)

fiókban

A szobám valamelyik falára szerettem volna főszegezni végre.

A fiók nyirkossága viszont megrongálta, lemarta, tönkretette.

Nem rakhatom rá mába már soha ezt a penészesmaszatos fényképet.

Több gonddal, sokkal körültekintőbben kellett volna megőriznem.

*Ezek az ajkak, ez az arc –
ó, ha csupán egyetlen napra, vagy egyetlenegy órára,
csak néhány percre legalább – bár visszatérhetnének,
bár föltámaszthatnák az önnön múltjukat!*

Soha már nem rakom rá mába ezt a képet.

Szenvednék, látván, hogy mennyire bántódott, megsérült.

*Különben is, ha nem ment volna tönkre így,
talán zavarna, mert folyton csak arra kellene figyelnem:
nehogy egy véletlen elszólás, egy vaktában odavetett félmondat,
vagy a hangom valamely lágy, elfojtott remegése eláruljon,
netán, ha majd felőle, ha valaha is róla kérdeznének meg engem.*

(1923. január)

A búskomor faluban

*A búskomor faluban, ahol dolgozik –
hivatalnok és segédraktáros egy kereskedelmi
közraktárnál, pedig még annyira fiatal – a búskomor,
lepusztult faluban, a sivár közraktárban, ahol csak várja,
mindegyre csak várja, hogy múltjon már, teljen el valahogy
még kettő vagy három hónap, hogy csökkenjen, s lassúdjon
meg kissé a munka, s csappanjon meg végre a dolga, és
még kettő vagy három hónap is teljen el valahogy, és végre
mehessen, utazzon újra a városba, s csaphasson víg murit,
hogy végre hozhassa mozgásba önmagát, megrozdállt csontjait,
hogy ismét vesse be magát a városba, ugorjon fejest az életbe,
merüljön alá az éjszakák szívébe, újra vad, bizsergő izgalmak,
szerelemek pörgessék iramra a nyüzsgő városi éjeken keresztül,
szórakozóhelytől szórakozóhelyig, örömek közt, halaszthatatlanul –
a búskomor faluban, ahol csak várakozik, vagy éppen unatkozik –
ma este szinte már betegen dőlt ágyra, s amíg a szerelemre gondolt,
teljes valóját, egész fiatalságát átölelte a testi vágy remegése,
teljes valóját, egész, gyönyörű fiatalságát fölgyújtotta az érzéki
vágy tüze, teljes valója égett, s lobogó fiatalsága lángba borítva
megfeszült a lázas ifjúkor hevének legmaradandóbb lendületében.
És álmában eljött az áhitott gyönyör, és megtalálja őt: legmélyebb
álmában látja, simítja az arcot, rátapad a testre, amelyre vágyott.*

(1925)

Ugyanabban a környezetben

*A lakóház, a lokálok, a környékbeli kávézók hangulata, a negyedé,
amit naponta látok, hol elsétálok, átmegyek, megállok, évről évre.*

*Én teremtettelek, én formáltalak meg, én, az örömben, a fájdalomban:
eseményekben teljessé tettelek, annyi történéssel, annyi tűnt dologgal.*

És te magad lettél számomra örökkön igaz, nagy szerelemmé.

(1929)

Ryszard Kapuściński

Egy riporter önarcképe

IV.

Mindennap újrakezdem az írást. Olyan ez, mint a gályarabság. A szó szoros értelmében az, mert mire megírok egy oldalt, facsarni lehet ingemből az izzadságot. Mindennap újra kezdőnek érzem magam. Ha egy könyvem megjelenik, többé már nem az én könyvem. Mindent előlről kell kezdenem. Amit eddig leírtam, egyáltalán nem segít, inkább teherként nehezedik rám.

(*Być dla siebie surowym*, Ryszard Kapuścińskival beszélget Wojciech Wiśniewski, [in:] Wojciech Wiśniewski, *Lekcja polskiego*, Warszawa 1993.)

Kézzel írok, ugyanúgy, mint kollégáim többsége. Szerintem a próza ritmusa ezt igényli. Nem nagyon hiszek abban, hogy színvonalas prózát lehet számítógépen írni.

(*Specjalność: bieda*, Ryszard Kapuścińskival beszélget Małgorzata Szczepańska-Piszcz, „Gazeta Pomorska” 1999. nr 117.)

Sosem olvasom újra azt, amit már megírtam, mert úgy érzem, hogy a következő könyveimmel kell foglalkoznom. Nagyon csúnya tulajdonság a már megírt szövegeken való tűnődés, mert ez egyfajta egocentrizmus. Tanúskodhat mazochizmusról, önsanyargatásról, ha a szöveg nem a legjobb, vagy pedig önteltségről, hogy lám, milyen remek dolgokat írtam. Azt hiszem, tőlem mindkét tulajdonság idegen.

(*Europa jest na szczęście mała*, Ryszard Kapuścińskival beszélget Jacek Antczak, „Słowo Polskie” 1999, nr 12.)

Igyekszem mindennap írni. Ha egy nap alatt sikerül megírnom egy oldalt, úgy vélem, jó napom volt. Leggyakrabban egy negyed vagy egy fél oldalnyit írok. De az sem ritkaság, hogy nem írok semmit. Egyszer egy barátomtól, Andrzej Garlicki professzortól azzal köszöntem el, hogy: „Sietek, mert írnom kell”. „Neked, írnod? – csodálkozott. – Hiszen te már mindent megírtál”.

Ha nem kapcsolom ki a telefont, nem tudok dolgozni. Rengeteg ajánlatot kapok telefonon. Hogy menjek el Tokióba, Strasbourgba, Bydgoszczba. A meghívásoknak csak elenyésző százalékban teszek eleget. Emellé ezrével kapom a le-

veleket, amelyekben arra kérnek, hogy írjak ajánlást, bevezetőt, bírálatot mások műveihez. Szégyellem bevallani, de régen nem voltam már moziban, színházban, hangversenyen. Reggel hat körül kelek, s azt se tudom, mihez kapjak. Saját helyzetem rabja vagyok.

(*Specjalność: bieda, l. fentebb!*)

Mit jelent önnek a Nyugaton aratott siker?

Nem a sikerért írok. Azért írok, hogy átadjak egyfajta üzenetet, foglalkozásmat pedig sajátos küldetésnek tartom. Sosem gondoltam rá kizárólag mint pénzkeresetre, általában nem is volt pénzem. Nagyon összetett világban élünk, új kultúrák és új társadalmak jöttek létre, velük együtt pedig feszültségek, háborúk, vallási és etnikai konfliktusok, hatalmas expanzionizmus stb. Úgy vélem, hogy azokat, akiknek lehetőségük van sokat utazni, egyfajta felelősség terhel: meg kell mutatniuk, hogy más népeknek is megvannak a maguk érzései és szükségletei, hogy meg kell őket értenünk és ismernünk, azok pedig, akik megismerték őket, kötelesek ezt valamiképpen megmutatni, lefordítani.

(*Nie jestem w stanie zdobyć swoich książek...*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Chris Miller, „Edinburgh Review“ 1985, nr 68/69.)

A legnagyobb nehézség, ugyanakkor a legnagyobb eredmény az, ha a karriert az élet és az alkotás normális folyamatává tudjuk tenni. Vagyis a karrierem nem a karriert szolgálja, hanem abban segít, hogy terjeszthessem, közkinccsé tessek azokat az értékeket, eszméket és gondolatokat, amelyeket szeretnék az olvasóközönséghez eljuttatni. A karriernek az a legfőbb értéke, hogy segítségével bizonyos értékeket megoszthatunk a világgal.

(*Exklusive dla „Kariery“*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Czesław Czapliński, „Kariera“ 1990, nr 6.)

A távoli országok megismerésében most segítségére van a hírnév, amely megelőzi érkezését?

Inkább akadályt jelent, méghozzá nagyot. Először is: rosszul érzem magam, ha idegen emberek felismernek. Ennél is nagyobb baj azonban, hogy amikor megérkezem, mondjuk, Ugandába, az ottani hivatalosságok már várnak. Meg akarják szervezni az ottlétemet, kijelölik az útvonalat, úgynevezett kísérőkről gondoskodnak. Hivatalos személyként azonban ugyan mit tudhatok meg? Egy riporter igazából csak akkor érhet el valamit, ha névtelen, ha egy ember a sok közül. Másként beszélünk egy újságíróval, és másként olyan valakivel, akibe véletlenül botlottunk bele.

(*Korzenie w polskiej biedzie*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Barbara Hołub, „Przekrój“ 1992, nr 39.)

Lengyelországról már nem fogok írni, ez ugyanis technikailag lehetetlen. A riporternek anonimnak kell lennie. Én viszont már nem tudok elvegyülni a tömegben. Az a riporter, akit felismernek, elveszíti esélyét arra, hogy jó riportot írjon.

(*Specjalność: bieda, l. fentebb!*)

Az a kérdés, hogy miért nem írok Lengyelországról, ügyeletes kérdésnek számít, amelyre mély meggyőződéssel azt szoktam válaszolni, hogy ez nagyon rendjén való dolog. Az a véleményem ugyanis, hogy a lengyel irodalomnak, miként minden más irodalomnak is, állandóan tágítania kell a horizontját, át kell lépnie nemzeti sikátorának határait. Olyan világban élünk, amely egyre inkább globálissá, divatos szóval egységessé válik, ennek a ténynek pedig tükröződnie kell az irodalom alakulásában: az irodalom nem létezhet úgy, hogy nem vonja le ebből a megfelelő következtetéseket. Nos, én olyan valakinek tartom magam – és erre nagyon büszke vagyok –, aki új tartalmakkal gazdagítja nemzeti, hazafias, forradalmi, okkupációs, partizán témájú stb., stb. irodalmunkat, amelyből azonban hiányzik az ember, az emberiség geográfiájának értelmében vett általános emberi motívum.

(Dobre myślenie o świecie i ludziach, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Magdalena Lebecka, „Kresy” 1994, nr 17.)

Gyakran kérdezik tőlem, találkoztam-e Afrikában lengyelekkel. Ilyenkor azt szoktam felelni, hogy lengyelekkel itthon, Lengyelországban is találkozhatom. Ezért fölösleges volna Afrikába utaznom. Ha Afrikába megyek, azért teszem, hogy ott afrikaiakkal találkozom, s róluk írok.

(uo.)

Arra a kérdésre, hogy miért nem írok Lengyelországról, olyasmit is szoktam válaszolni, hogy jól van ez így, mert arról viszont, amiről én írok, senki más nem tud írni. Negyven évet áldoztam az életemből arra, hogy járjam a világot. Sokféle körülmény járult ehhez hozzá; az egyik az a tény, hogy rengeteg pénzt ruháztak belém. Ma már nagyon nehéz ilyen írásmodellt létrehozni. Azt mondjuk: ide utazott, oda utazott... Emögött azonban ott van az illető hihetetlen erőfeszítése és a szponzorok óriási anyagi hozzájárulása. Mindezek eredményeként rendkívüli, mások számára hozzáférhetetlen tudás birtokába jutottam. És nem azért, mert én magam különleges képességekkel rendelkezem, hanem mindközönségesen technikai-időbeli okok miatt. Úgy vélem hát, ha Lengyelországról kezdenék írni, az egyszerűen óriási veszteség lenne.

Ráadásul meggyőződésem, hogy minden területen, így az újságírásban is, szükség van a specializációra. A mi szakmánkban ez nehezen kivitelezhető, különösen Lengyelországban, ahol az újságírónak a legkülönbélebb dolgokkal kell foglalkoznia, Nyugaton azonban általában szem előtt tartják ezt a kívánalmat. Én magam, úgy érzem, szakembere vagyok a harmadik világ táján értelmezett problematikájának, a globalizmusnak vagy – filozófiai terminussal élve – a holizmusnak. Lengyelország viszont a hazám, amelyhez érzelmek fűznek – itt élek, ezen a nyelven írok, de – édes istenem! – egyszerűen nem értek Lengyelországhoz, akármilyen furcsán hangzik is. Előbb neki kellene fogynom a lengyel történelem, gazdaság tanulmányozásának – adatokat kellene gyűjtenem, meg kellene ismerkednem a gazdasági, politikai kérdésekkel –, életemből néhány évet erre kellene szentelnem. Mikor van nekem minderre időm?

Ebben a kérdésben még az a meggyőződés is benne rejlik, hogy az újságíró bármiről írhat, bármilyen témát feldolgozhat.

A világ különböző részeiből keresnek telefonon a kiadók: utazz el Kínába, ott most fontos események zajlanak; más valaki ezt sugallja: utazz Koreába, írdál könyvet Kim Ir Szenről, aki rövidesen meghalhat – ez nagyon aktuális téma. Szóval, egy sereg megrendelést kaptam már, amelyeket nem tudok elvállalni, mert már nincs időm, más tervek foglalkoztatnak; ráadásul nem tudok könyvet írni olyan témáról, amely nem ébreszt bennem semmiféle élményeket. Ezért aztán a következőket szoktam válaszolni kiadóimnak: nem írok Kim Ir Szenről, mert semmiféle, sem pozitív, sem negatív érzelmi szál nem fűz hozzá – ez az ember engem nem érdekel. Nem írhatok könyveket érdektelen megrendelésre, mert én minden könyvemet mélyen átélem, minden könyvem nagy érzelmek, töprengések eredményeként születik meg, és olyan dolgokról szól, amelyek fontosak nekem, amelyek közel állnak hozzám.

(uo.)

Korai könyveimet jó ideig nem olvasták, s emiatt én nagyon szenvedtem, szomorú voltam és csalódott. Első könyvem 1962-ben jelent meg, amikor Afrikában éltem és dolgoztam. Időről időre hazajöttem, s olyankor láttam, hogy könyveim ott hevernek eladatlanul a polcokon, ami Lengyelországban mindig rossz ómen volt. Ismerőseim tanácsokat adtak: Többet kell írnod az itthoni eseményekről, ilyen és ilyen hangnemben. Én azonban ellenálltam. Az emberek azt kérdezték, miért nem írok Lengyelországról – pedig én mindig Lengyelországról írtam! Mindig ezt tettem, természetesen nem szó szerinti értelemben, egyenesben. Meg voltam róla győződve, hogy eljön az idő, amikor az emberek majd olvasni fogják a könyveimet, még hozzá az én feltételeim szerint. Igyekeztem elmondani, hogy az, ami ott, távol történt, itteni embereknek volt fontos, és az olvasóknak ezeket az összefüggéseket meg kell érteniük. Nem adtam fel az elveimet, nem változtam meg. Hittem abban, hogy végül csak eljutok az én olvasóimhoz.

(*Na ile języków przetłumaczono Cesarza?*, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Carl Tighe, [in:] *The Works, The Welsh Union of Writers*, 1991.)

Voltak, akik azt tanácsolták, írjak izgalmasabb, kalandosabb dolgokról, akkor majd veszik a könyveimet. Elutasítottam ezeket a javaslatokat, mert a magam módján akartam írni, és hittem abban, hogy eljön a pillanat, amikor lesznek olyan olvasók, akik elolvassák könyveimet, akik értékelni fogják, elismerik az ilyen típusú irodalmat.

Tudtam, hogy amit írok, az olyan, új típusú irodalom, amely nem illik bele sem a klasszikus riport, sem a klasszikus elbeszélés fogalmába. Tudtam, hogy ez olyan, másfajta irodalom, amelyre az olvasó nincs felkészülve, amelyet nem fog elfogadni, mert minden újdonság nehezen elfogadható. Tisztában voltam azzal, hogy várakoznom kell, türelmesen.

Mikor vették észre az olvasók a könyveidet?

A hetvenes évek közepén, vagyis közel húsz évet vártam erre a pillanatra, folyton szem előtt tartva azt az alapelvet, hogy saját stílusomat kell folytatnom.

Nemcsak arról van szó, hogy vártam, közben ugyanis valóságosan nyomorogtam. Nem akartam meghátrálni, nem akartam fuszításra adni a fejem, pénzért írni; azt akartam, hogy az jelenjen meg, amit leírtam.

(Exclusive dla „Kariery“... l. fentebb!)

Sok szó esik mostanában a könyv válságáról, arról, hogy az emberiségnek csupán egy százaléka olvas könyvet. Ugyanakkor egyre több a kiadó, amelyek egyre több könyvet adnak ki. Egyszerűen nő az emberiség létszáma. Hibás dolog a közönség szája íze szerint írni. A tömegolvasó másmilyen olvasó. Nem minden író tartja fontosnak, hogy nagy tömegek olvassák.

(Świadectwo rozpadu i przemijania, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Karol Kruś és Andrzej Staniszewski, „Gazeta Olsztyńska – Magazyn“ 1992, nr 42.)

Az újságírás eleinte nem sok anyagi haszonnal jár. Egyébként szinte az összes, szárnyát bontogató újságíróról elmondható, hogy nem igazán tehetős, és jó néhány évig nem is lesz esélye a meggazdagodásra. A mi szakmánkban szoros feudális hierarchia uralkodik: a rangot a munkában eltöltött évek adják, ehhez idő kell. Sok fiatal újságíró, akit frusztrál az alacsony bérért végzett kulimunka, elveszti munkáját, másikat pedig nem talál. Ez mind velejárója a foglalkozásunknak, dolgozni kell hát nagy türelemmel. A mi olvasóink, hallgatóink és nézőink nagyon okos emberek, akik hamar felismerik munkánk értékét, és ugyancsak hamar összekapcsolják azt a nevünkkel. Tudják, melyik újságírótól kapnak valami értékeset. És ez az a pillanat, amely alkalmassá tesz bennünket erre a munkára. Nem a főnökünk dönti el alkalmasságunkat, hanem az olvasók.

(Ismaeli continua a navigare, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Maria Nadotti, [in:] Ryszard Kapuściński, Il cinico non é adatto a questo mestiere. Conversazioni sul buon giornalismo, A cura di Maria Nadotti, Roma 2002.)

Mindig érzi és tudja, hogy kinek ír vagy kinek akar írni?

Igyekszem elképzelni az olvasómat. Virginia Woolf egyik esszéjében valamikor azt írta, hogy a szerzőnek, amikor íróasztalához ül, pontosan tudnia kell, hogy kinek akarja a könyvét megírni. Sőt: materiálisan, fizikai valójában is látnia kell azt az olvasót. Egyetértek ezzel. Az én esetemben ez az olvasó a világ megismerésére vágyó fiatal. Akit érdekel a világ, aki meg akarja ismerni a világot, még ha életkörülményei miatt nincs is esélye arra, hogy a jövőben ezt személy szerint megtegye. Amikor könyveimet olvassa, ez a megismerési vágy hajtja. Ez a fiatal férfi vagy nő intelligens, olvasott, megfelelően érzékeny – ő az az olvasó, akinek én írok.

(O podrózwaniu, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Maria Malatyńska, „Przekrój“, 1999. 11. 10.)

Nagyon jó olvasóim vannak, néha egészen meghatódom tőlük. Levelet kaptam például Ruda Śląskából, egy kétségbeesett fiatal lánytól, aki segítségért könyörgött. A fiú, akivel megismerkedett, s akibe beleszeretett, az első találkozásakor megkérdezte tőle, hogy olvasott-e valamit Kapuścińskitől. A lány azt vála-

szolta, hogy nemcsak nem olvasott, de még a nevet sem hallotta. Erre a fiú szakított velem, azt mondta a lánynak, ha ilyen buta, akkor nincs miről beszélniük. A lány azt kérte a levélben, küldjek neki egyet a könyveim közül, hogy újra fölvehesse a fiúval a kapcsolatot. Nagyon fontos volt ez neki, tizenhat vagy tizenhét esztendő is lehetett. Természetesen küldtem neki könyvet, írtam mellé egy meleg hangú levelet, és remélem, hogy végül minden rendeződött köztük.

(Exclusive dla „Kariery“... 1. fentebb!)

Az írónak különleges érzékenységgel megáldott, jó orrú embernek kell lennie. Ez nagyon fontos. Nem tudok jó író elképzelni e nélkül a tulajdonság nélkül. Makacsság, elszántság, hit és meggyőződés, hogy amit csinál, az fontos, hogy készen áll a harcra, miközben türelmesen várakozik és tervez. Mindez összefügg az íróval a mi társadalmunkban betöltött szerepével. Például éppen most jöttem haza egy kisvárosban, Tarnobrzegben rendezett találkozóról. A helyiség, ahol a találkozó zajlott, nem volt nagy, de az emberek nagyon érdeklődőek voltak. Mindannyian olvasták a könyveimet, rengeteg kérdést tettek föl, de nem irodalomról, regényekről, könyvekről beszéltek. Elég nagy bizalommal vannak az író iránt ahhoz, hogy konkrét szituációkról kérjék ki a véleményét. Úgy közelednek hozzám, mint a bölcsesség forrásához, mintha véleménye azonnal hatást gyakorolna sorsukra és életükre. Ha az ember így szólna hozzám: Tisztelt hallgatóim, én az irodalomról szeretnék beszélni, engem nem érdekel azátkozott politika – az emberek csalódást éreznének. Ők most valami mást várnak. Úgy döntöttek, hogy eljönnek az író-olvasó találkozóra, s voltak, akik több kilométert is gyalogoltak késő este, esőben, a borzalmas lengyel téli időben, s még haza is kellett menniük, hogy másnap reggel munkába állhassanak. Ezek az emberek tiszteletet érdemelnek. Óriási fizikai erőfeszítést tettek, hogy találkozzanak velem, nem lehet nekik csalódást okozni. Meg kell felelni az elvárásaiknak. És éppen ez az a különleges szerep, amelyet az író a lengyel társadalomban tölt be.

(Na ile języków przetłumaczono Cesarza?... 1. fentebb!)

Ön sosem kacérkodott az aktív politizálás gondolatával?

Nem. A politika engem csak mint megfigyeléseim tárgya érdekel, a politikát mint olyant, ki nem állhatom. Mindig egyfajta hármasság alapján szerint igyekeztem élni: semmiféle rang, semmiféle állás, semmiféle funkció! Úgy vélem, nekem az a dolgom, hogy írjak. Mindazt, ami nem írás, ami nem az írást szolgálja, elvesztegetett időnek tartom.

(Co nie jest pisaniem, traktuję jako zmarnowany czas, Ryszard Kapuściński-vel beszélget Tomasz Brzozowski, „Świat Literacki“ 1992, nr 6.)

(folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet

Buda Ferenc

Rendkeresés

– Jegyzetlapjaimból –

Egy könyvhétre tervezett antológiába kérnek tőlem három tavalyi verset. Rádöbbenek: az elmúlt esztendő során talán egy-két haikut ha írtam. Nemhogy három valamirevaló versem, de két *tyúkom* sincs tavalyi. Most aztán mi az ördögöt csináljak? Küldjek tavalyelőttit? Vagy ideit? Ez utóbbi esetben jövőre mit küldök majd?

Már csak evégett is rá kell kapnom a versírásra.

Rá kellene, de egyelőre kívül-belül minden a vers ellenében működik. Egy fokozatosan elidegenülő világban kell napról napra felszínen maradnom, megfelelvén a kívülről rám erőltetett feltételeknek. Szívesen kivonulnék ebből a világból, lemondván kényelmi ajándékainak legtöbbjéről, ha lenne hová. S főleg: ha csupán egymagamról kellene gondoskodnom. Így viszont nem más, amiben élek, mint egy ravaszul megszerkesztett csapda. Egy kibélelt farkasverem. Komfortos kutyaszorító.

*

Egy vers kezdete:

*Gömbölyű szívárvány
egykoron valék
Isten szalmaszálán
rezgő buborék*

*

Lezajlott az országgyűlési választások második fordulója. Új kormány telepszik az előző helyébe. Távozik az egyik, a másik bevonul diadalmasan. Pár hónap leforgása alatt aztán mintha ráeszmélne, hogy áhított s kiharcolt pozíciója

korántsem fenéig tejfel, s hogy könnyelműen közzékiáltott ígéreteinek többsége teljesíthetetlen.

Lassacskán életünk részévé válnak ezek a négyévente ismétlődő őrsgváltások. Nem is lenne különösebb baj velük, ha szerényebb költséggel s kevesebb cirkusszal mennének végbe, s főleg: ha az új nem azzal nyitna új fejezetet, hogy elődje ültetvényeit felszámolja, építményeit lebontja. Lehet, hogy nagyon együgyű vagyok, de úgy vélekedem: egy ország kormányzása elsősorban szakmai munka; akárcsak egy tudományos kutatóintézeté vagy egy erdészeté. Vajon milyen következményeket vonna maga után, ha az újonnan kinevezett kerületvezető erdész sorról sorra kihúzkodná az elődje ültette facsometéket? Előbb-utóbb valamilyen zárt osztályon találná magát alighanem. Az elmaradt, elmulasztott faültetések pótlása persze más megítélés alá esik. Ilyet azonban kormányváltások után ritkábban tapasztalhatunk.

*

(Végigírtam s befejeztem a minap megkezdett verset. Okosabbat s hasznosabbat vajon tehettem volna ez idő alatt?)

*

Szicfilm: e szokatlan című alkotás a Lakiteleki Népfőiskolán rendezett filmszemle egyik lenyűgöző darabja. Alkotói egy másik, több mint kétórás pályaművel is beneveztek a szemlére (*Nagyapáti Kukac Péter mennybemenetele* – egy valaha élt vajdasági festő-őstehetség életéről), el is vitték az első díjat. Hozzám ez az alig húszegynéhány percnyi film a szemlén látott összes többinél közelebb férközött – egészen legbelülre. Miről is szól? Voltaképp semmiről. Nem történik benne semmi azonfelül, hogy egy tízéves forma félmeztelen kisfiú bóklászik s tesz-vesz nagyjából ugyanazon a napverte, kiszikkadt vajdasági tájon, ahol a Kukac Péterről szóló film cselekménye is játszódik. Valószínűtlenül tágas égbolt, fában szűkölködő, száraz lapály, televényeivel, kifakult szikes foltjaival. Dűlők, kukoricások. Egy betonépítmény félbemaradt falai. Kísérőzene: nincs. Szöveg: nincs. Egyetlen szó sem hangzik el a filmen. Csak a természet, a teremtmények, az elemek hangjai: szélzúgás, dongózümmögés, madáracsicsergés. Pacsirta fönn az égen. Lenn: a száraz rögök s a lerágott, lekopott fűtors ropogása a kisfiú agyonhasznált szandálja alatt. A lépések koppanásai, csusszanásai, a fekete nyárfák levélcattogása. Ahogy a gyerek egy hosszú zsineggel keresztül-kasul beszövi az alacsony betonfalak között, majd sima fehér kavicsokból valami ábrát – de inkább: jelet – rak ki: maga a kész csoda. Maga alkotta kis játéka, építményei révén szavak híján is a lelkébe látunk. Aztán ismét a szikföld sebekkel teli teste, arca. A fiú távoztában zsugorodó, törekenyen is eleven kis alakja. Ahogy valamit szemügyre vesz, figyelgeti. Feltámad a szél, fúj egyre erősebben. A gyerekek leheveredik, majd széttárt karokkal hanyattfordul a szikes pusztá egy kiaszott fűvel borított foltján. A kukoricás. A fakóra száradt, szablyaéles levelek. Zörgésük, surrogó susogásuk. A fiú felkuperodik egy fehér oszlopkezdemény tetejére. Úgy ül ott, akár egy bálvány. Majd ismét: a ragyogó égbolt fényessége. A gyerek árnyékvető ujjai közül előnyilallnak a nap sugarai. Araszoló kéz-ár-

nyék; egy árnyék-kéz araszolgat. Kifehéredett csontokból rakott sor a földön. Minden víztől távol, a pusztta közepén egy felfordított öreg ladik. A fiú arccal-könyékkal reáborul. Nekiiramodik. Fut, fut hazafelé. Hazafut. Háttal a kamerának néz kifelé a karókerítés résein át. Zurmogás, rovarneszek. Egy fényesen sötétbarna orrszarvú bogár. Ahogy térdel a gyerek a földön: akár egy szandálos, klottgatyás egyiptomi szobor.

A fiú neve: Milutonic Adrián.

Az operatőr neve: Jovan Milinov.

Rendező: Bicskei Zoltán.

*

Fecskepár építkeznek a vendéglő eresze alatt. Percenként kettőt-hármat is fordulva hordják csőrükben a sarat. Nem kell messzire menniük: a nyírott gyepet öntöző berendezés permete jócskán feláztatta a földet, s ez épp kapóra jön a kis madaraknak. Munkájuk eléggé kilátástalan: a fehér falra gondosan odatapasztott apró sárgalacsin egy-kettőre lepotyog, lehullik. Nézzük tünődve: vajon mi oka lehet?

– Homokból készül a ház – szólal meg Vári Fábián Laci –, azért nem tapad össze eléggé.

Odalépkedek s az ujjam közé csippentve vizsgálgom az oszlop töve mellé hullott földmorzsákat. Valóban: homokszemcsékből áll az egész.

– Kellene hozni egy darab vályogot valahonnét, hadd lenne már némi láttatja a munkájuknak.

De aztán egyikünk sem intézkedik.

A fecskék pedig buzgón, fáradhatatlanul rakják, építik tovább a maguk Déva várát.

*

Ritka perc, ritka pillanat: ülök csak tétlenül egy teraszon. Nyugodtan pihenhetnék, kinyújtóztatván kissé a lelkemet s a tagjaimat, de nem tudom elengedni magam egy kurta félóránnyira sem: furdal a lelkiismeret, hogy nem csinállok semmit. Sőt: pusztán azért is, hogy még mindig itt vagyok, holott e helyen már semmi dolgom, semmi tennivalóm.

*

Régen, iskoláskoromban hétfő reggelente először mindig a csütörtök bekövetkezétre kezdtem várakozni. A szombat délutánja oly igen távolinak tűnt még ilyenkor, hogy alig-alig látszott valami belőle. Csütörtök reggeltől fogva azonban már reménykedni lehetett benne, hogy előbb-utóbb bekövetkezik, hisz ekkor már kifelé haladtunk a hétből. Akárcsak téli napforduló után a télből. De még ez a csütörtök is olyan lassan jött el, alig győztem kivárni. Amennyivel fürgébben mozgott a láb, annyival nehezkesebben gördült előre az idő. Sokszor szinte biztatni kellett: gyerünk, gyerünk már szaporán! – de nemigen állt kötélnek, tartotta csak a maga megszokott tempóját sokáig.

Aztán egyszer csak egy szemvillanás alatt lepergett néhány évtized, s ma ott tart a dolog, hogy mire a hétfőből föleszmélek, már nyakamon a csütörtök, in-
nét a hét vége pedig már alig egy lépésnyire.

Tekintsem talán vigasznak, hogy – a hajdani helyzet fordítottjaként – az idő
vágatását manapság olykor a lábak vánszorgása ellenpontozza?

*

Egy író egyik legfontosabb adottsága, hogy a másik embert belülről, az ént
kívülről képes szemlélni s láttatni. Csak kapásból három-négy példa: Móricz,
Tersánszky, Hrabal. No meg – persze – Dosztojevszkij. De leginkább az öreg
Tolsztoj.

*

Költözködések, hurcolkodások. Kaotikusan előzőnlő tárgyakkal, holmikkal,
a feledés zugaiból váratlanul felbukkanó kacatokkal való reménytelen viasko-
dás. *Házad gazdagsága költözéskor kiderül*, mondják nem kevés öniróniával a no-
mád kirgizek s kazakok. Pedig hírül sincs annyi limlomjuk, mint amennyit mi,
letelepültek összegyűjtögetünk az évek során.

Életünkben vagy másfél tucatnyi alkalommal költözködtünk. Nem csinálnám
végig még egyszer egyiket sem: mindegyik több erőt vett ki belőlünk az előző-
nél. Persze az is lehet, hogy kevesebb erő *maradt*.

Ezúttal a hurcolkodás oka és célja nem lakhelyváltoztatás: elhunyt szüleim el-
adott házát üresítjük, hogy az új tulajdonos beköltözhessen. Talán minden eddi-
ginél keservesebb számomra ez a mai. A korábbiakat valamilyen folytatás kö-
vette, s ez reménnyel, várakozással töltötte el az embert. Itt most számunkra,
számomra nincs folytatás, valaminek végérvényesen vége szakadt. Oda az utol-
só szülői ház is. Jelenlétük belengi a kis ház elárvult szobáit. Nehezen viselem a
rám szakadó érzést, iparkodom hát, hogy mihamar túllegyek az egészen.

Anyám ágya felett óriásira kinagyított, bekeretezett fénykép: az én érettsé-
gi képem. Negyvenöt és fél esztendő után nincs többé, akinek az álmát őrizné,
szerepét betöltötte, leakasztom hát a falról. Hazaszállítjuk a többi holmival
együtt. Fiaim-lányaim valamelyike az előszobában odatámasztja az ablak alá.
Jártomban-keltemben fogom, s a fal felé fordítom, fonákával kifelé: nem akarom
nézni. S nem akarom, hogy nézzen. Később pedig, hogy eszébe se jusson ilyes-
mi, felviszem a padlásra.

*

Zsengéim, koraszülött verseim őrizgetéséről, dédelgetéséről idejekorán le-
szoktam: a vers nem gyermek, hogy tökéletlen, idétlen voltában is óvó szerete-
tünkre szoruljon. Amíg rá nem szántam magam, hogy megszabaduljak tőlük,
szinte égett a fülem, ha olykor beleolvastam egyikbe-másikba. Formailag ugyan
nem sok kifogásolnivalót találtam bennük, egyéb gyarlóságaik azonban szá-
momra riasztóvá tették még a halvány esélyét is annak, hogy szégyenemre va-
laha is a mások kezébe kerülhetnek. Egy napon aztán végképp megérett bennem
a döntés: *eltökíttem* őket. Véghez is vittem a dolgot minden különösebb szívfájda-
lom nélkül, azóta már a hamvuk is rég elenyészett. Kamaszkorom versei így em-

lékükkel együtt szépen visszasimultak, belefakultak a múltba. Szüleim hagyaté-
kából egyikük-másikuk ha előkerül is, kegyelemre vagy rehabilitációra azok se
számítsanak.

Egyetlen azonban, mind közt a legelső megmaradt a kissé ákombákom betűk-
kel lejegyzett szöveg – *a kézirat* – szándékos elveszejtése után is, mégpedig pon-
tosan, hiánytalanul. Valamikor 45–46 fordulóján írtam, alig több mint kilencéve-
sen. Verseim azóta is örökösen vissza-visszatérő egyik alapmotívumát, a telet
villantja elő ősi nyolcasokból álló négy sorban, páros rímekkel, takarékosan.
Kezdő két sora az írásban fennmaradt első magyar nyelvű vers legismertebb
rímpárját csendíti össze, a negyedik sorbeli bús varjak káromása pedig kimond-
atlanul is ott visszhangzik ugyanezen sor első szavában. Sorolhatnám még to-
vább is e leheletnyi vers erényeit – pl. a sorok utólag felfedezett ritmikai válto-
zatosságát –, de féltő, hogy mindez merő belemagyarázásnak tűnne. Hisz annak
a kisfiúnak – akire immár jó ideje kívülről tudok tekinteni – aligha lehettek tu-
datos fogalmi prozódia- és verselméleti fogalmak. Ám az tagadhatatlan, hogy érzékeny
ösztönrel nyúlt a szavakhoz, s az elkészült műben még verstechnikai gyakorlat-
lansága – hogy ne mondjam: ügyefogyottsága – is valahogy jóra fordult.

Ha már ilyen makacsul élni akar ez a mihaszna kis vers, hát legyen. Vagy
ahogy mifelénk mondani szokták: maradjon meg magnak. Ha jól belegondolok,
valóban ez volt a magva, a csírája minden utána következőnek:

Tél

*Esik a hó, nincs már virág,
Fehérbe borult a világ.
A fák kopaszon állanak,
Rájuk bús varjak szállanak.*

*

Civilizációnk egyik teherképe a lét megsokasodó segédeszközeinek való
mind fokozottabb kiszolgáltatottságunk. Terjedelmes tanulmányt igényelne
mindezek tételes felsorolása és áttekinthető rendszerezése; felkészült, s egyben
ráérő elme számára nem akármilyen feladat lenne az ilyesmi. Jómagam nem tar-
tozom sem az eléggé felkészült, sem az idejünkkel korlátlanul rendelkező elmék
közé; különben is: mire az említett kellékek, segédeszközök, satöbbik felsorolá-
sának s rendszerezésének a végére jutnék, már kezdhethetném előlről újra, hisz
ezek száma változó ütemben ugyan, de nap mint nap szaporodik. Jó részük per-
sze nagy segítség: az erdei vadakhoz s égi madarakhoz képest eleve korlátozott
testi adottságaink, eltompult érzékeink miatt rászorulunk az erőnket megsok-
szorozó, haladási sebességünket megnövelő, látásunkat-hallásunkat messzire ki-
terjesztő – illetve ezek hibáit úgy-ahogy helyrehozó – mindenféle találmányra.
Hisz épp a szükség vitt rá bennünket, hogy ezeket az eszközöket a lepergő év-
ezredek során lassanként, az utóbbi egy-két évszázad alatt viszont elképesztő
ütemben az említett lényekét meghaladó észbeli képességeink révén kiagyaltuk
és létrehozzuk. A baj nem is az, hogy segítenek rajtunk, hanem az, hogy vissza-

élünk a segítség nyújtotta lehetőségekkel: pl. 400–500 méternyi út megtételéért már buszra szállunk, kocsiba ülünk, mivel az kényelmesebb s – állítólag – gyorsabb. Igen, a kényelem: az anyagi javak s a hatalom megszerzésének vágya mellett talán a legnagyobb ösztönző az életünkben, mindennapjaink, s egyben a történelmi fejlődés egyik legfontosabb – ha nem a legfontosabb – hajtóereje. Józan ésszel alig felfogható áldozatokra vagyunk képesek a megszerzéséért: hajtunk éjjel-nappal megszállott módra, hogy egy minden kényelmi eszközzel felszerelt s berendezett összkomfortos lakást, egy extrákkal ellátott autót megszerezhessünk, fenntartsunk, üzemeltessünk. Hajlandók vagyunk hajszával megrövidített életünk végéig vállalni az adósrabszolgaság lerázhatatlan nyűgét mindezek kedvéért, hogy esténként elnehezült testünket hordozó elsatnyult tagjainkkal a képernyő felé fordított fotelbe zökkenve rákattintsunk a szennyecsatornák valamelyikére a távirányítóval – a távirányítóval, hisz már azt a két-három métert is olyan fárasztó megtenni ültő helyüinktől a tévéig. Persze jól tudom, hogy az emberek többsége még nem effélékéért, hanem a lét elemi feltételeinek a megteremtéséért s fenntartásáért, nagy részük pedig a pusztá fennmaradásáért küszködik, ám a céljuk – ha vágyaikat a másnap felvirradtánál távolabbra is ki bírják egyáltalán terjesztetni – nekik is az, hogy a mások által már megszerzett javakat ők is megszerezzék, s ha maguknak nem, hát az utódaiknak. Ez a törekvés természetesnek tekinthető. Ha azonban az értékrend csúcsára emelkedik, már ott hordozza méhében az erkölcsi, szellemi, sőt a fizikai romlás torz embrióit. Tekintünk csak a végletesen önzővé, mohóvá, tunyává nevelődött, elhízott fiatalok riasztóan megnövekedett számára. Vajon nem a szülők (t)enyésztették ilyenné őket? Ezt a szálát nem fonom tovább – túl messzire vezetne.

Létkellékeink másik csoportját a különböző okmányok, iratok, igazolványok – a továbbiakban az egyszerűség kedvéért: *papírok* – alkotják. Ezek legfontosabbika kétségtől a *személyazonossági igazolvány*. (Új típusú esetében ehhez szükséges még egy lakóhelyet igazoló lap is. Nekem – egyelőre még – szerencsém van: régi fajta, határidő nélküli személyimből a lakhelyem adatai is kiolvashatók. Ha azonban a valaha tintával beírt adatok továbbra is az eddigihez hasonló mértékben fakulnak, úgy előbb-utóbb be kell szerezni mindkettőt.) Személyi nélkül a létem kétségbe vonható, sőt megcáfolható. A tied is. Én nem vagyok, te nem vagy, ő nincs. Mi nem vagyunk. Fontosabb tényező, mint nemzőapánk. Még megérhetjük, hogy szülőanyánknál is fontosabb lesz. Ugyanilyen fontos az adóigazolvány. Világra jötte után kisvártatva megkapja az újszülött is: már akkor adózó polgárrá, adóalannyá válik. (Ez még a jobbik eset: hisz őt magát is lefoglalhatnák s elvihetnék adóba.) *Társadalombiztosítási igazolvány*, a rajta feltüntetett TAJ-számmal (NB: a számoknak minden egyes *papíron* kiemelt fontosságuk van, csak egy számmal ellátott papír *számít papírnak*). Ilyen igazolvány híján is lehetsz ugyan beteg, de megbánod. Tovább. Szakképesítésedet, illetve legmagasabb iskolai végzettségedet igazoló *oklevél, bizonyítvány*. Bizonyos munkakörök betöltéséhez az effélét megkövetelik. Ez természetes, hisz még így is becsúszik egy-két kontár a szakmákba. (Ide tartoznak a nyelvvizsgákról szóló bizonyítványok is – ahelyett, hogy jól megbeszéltenék az illetőt...) *Nyugdíjas igazolvány*: a némely igazolásokhoz szükséges törzsszám miatt, továbbá: ha valaki ránézésre netán még nem hinné el... (ámbár

ez utóbbinak egyre csökken a valószínűsége, s egy ponton végül meg is szűnik, sőt eljő az az időpont, amikor a nyugdíjas-igazolványra sem lesz többé szükség, ám erre, s a minden – vagy: szinte minden – eddigi papírt helyettesítő okiratra később visszatérünk, ill. *odaérünk*). Következzék néhány nem mindenki számára kötelező papír. *Útlevel*: csak külföldre utazni szándékozók számára. Hajdan – úgy 30–40 éve – világraszóló eseménynek számított, ha a néhány *baráti* országba érvényes útlevelet megkaphattad. Ma – némi fizetségért – minden további nélkül tied az egész világra szóló útlevel. Gépkocsivezetői engedély, közismertebben *jogosítvány* (jogi): csak ha vezetni akarsz (és tudsz, legalábbis a vizsgabiztos szerint); ennek megszerzéséhez némi pénzen kívül – ez manapság átlagosan 100 000 Ft – tanulni is kell. *Forgalmi engedély*: 1. Ha gépkocsid van, és ha 2. azzal részt akarsz venni a forgalomban. *Bankkártya*: ha fizetésedet, egyéb járandóságaidat bankon keresztül utalják, megnehezül életed enélkül. Hosszan folytathatnám még a különböző engedélyekkel, igazolásokkal, szerződésekkel, bérletekkel, bizonylatokkal, de nem céloim s nem szándékom a teljesség. Viszont fel kell hívnom rá a figyelmet, hogy pl. a forgalmi engedély fabatkát sem ér a *zöldkártya*, a kötelező *felelősségbiztosítási díj* feladószelvénye(i) meg a *súlyadó* befizetését igazoló szelvény nélkül, továbbá a gépkocsi *törzslapját* is ajánlatos készenléten tartani. Bizonyos esetekben szükség lehet a *születési*, illetve *házassági anyakönyvi kivonatra*, kórházi kezelések után pedig a *zárójelentéseket* ajánlatos hosszú időre megőrizni, akár csak a *villany-, víz- és gázdíjak* befizetési bizonylatait. Nem befejezem, csupán félbeszakítom e se vége, se hossza felsorolást, mégpedig azzal a biztató kilátással, hogy életünk legutolsó s egyben lezáró mozzanatának igazolását már nem nekünk kell beszerezniünk. (S ami körül az egész forog: *a pénzről* nem is szóltam.)

Talán a fenti vázlatos eszme-futtatásból is kitűnik: mennyire kiszolgáltatottjává váltunk az egyéni és társadalmi létünk megkönnyítését, biztonságát, átláthatóságát szolgáló tárgyakká, eszközöknek, jelképeknek és létesítményeknek, s hogy e kiszolgáltatottság, függetlenségünknek e részint kényszerű, részint önkéntes feladása mennyire ellehetetleníti embervoltunk egyik lényegének: a szabadságnak a kiteljesítését.

Mindez a szemüvegem keresése közben fordult meg a fejemben: egy papírt kellett a segítség közbeiktatásával tüzetesebben szemügyre vennem.

*

„Számon tarthatják, mit telefonoztam,/s mikor, miért, kinek.” (József A.) – Csak úgy eszembe jutott. Csak úgy.

*

A minap a szerkesztőségben fölvetem Füzi Lacinak: a *Hiánylexikon* analógiájára össze lehetne állítani egy tematikus számot a *fölöslegeinkből* is: azokból a dolgainkból, holmijainkból, tulajdonságainkból, törekvéseinkből, eszméinkből stb., amelyek vagy már eleve fölöslegesek voltak, vagy pedig az idők során váltak életünk, mindennapjaink, emberi létünk-lényegünk koloncaivá, fölösleges, sőt alkalmanként káros tartozékaivá, s amelyekkel valójában nem a létszükség, csupán a kényelemszeretet, a megszokás, a végig nem gondolt társadalmi konven-

ció köt össze bennünket. (Lám csak, egyet már ezek közül is kipécézhetnénk: *kényelemszeretet.*)

*

Meghalt Gion Nándor, a valaha élt legjobb magyar elbeszélők egyike. Első találkozásunkkor, vagy negyedszázada – egyéb odaajándékozni való nem lévén nálam – nekiadtam a kisbaltámat. Hogy legyen mivel megvédjed magad, mondtam. Úgy láttam, örül neki. Eszembe se jutott, hogy egy üveg konyaknak talán jobban örült volna. (Azt persze sejtettem, hogy a balta rendeltetészerű vagy legalábbis *afféle* használatára aligha fog sor kerülni.)

Sajnos, sem a kisbalta, sem pedig más nem védte, nem védhette meg őt attól, ami az embert belülről rágja.

Vajon tudja-é, sejtí-é ez a cserepekre töredezett, szilánkokra szakadozott, ostoba kánonok s piszkos kis érvényesülési taktikák kiigyalásával s egyéb szöszmötölésekkel elfoglalt hazai irodalmi köz(?) élet(?), hogy mi veszteség ért mindannyiunkat Gion Nándor távozásával?

Néhány hete még együtt voltunk vele Veránka szigetén, kicsiny társaság, örömben s jó barátságban, ki Pestről, ki az országból, s így egyben a szűkebb és tágabb haza szinte mindegyik szegletéből s végvárából. Hogy fényelt a Duna a két part között! Ezentúl akárhányan gyűlünk is össze, eggyel mindenkor kevesebben leszünk.

Ám a Virágos Katona ott áll azóta is a sziget fokán; nézi, figyeli az érkező s távozó vizeket.

*

Látvány: a vasútállomás vadgesztenyefáin a rozsdásodó szegélyű, nagy levelek. Milyen szép: az elmúlás örökösen ismétlődő képe, ám egyben a majdani, belátható időn belüli újjászületés ígérete is.

Az én rozsdásodásom nem ilyen látványos – s főleg: egyáltalán nem gyönyörködtető –, inkább rejtett, de annál gonoszabb s alattomosabb: az ízületeké, forgóké s olykor az emlékezeté. Mind az elmúlásra: elmúlásomra figyelmeztet. Újjászületés? Visszatérés? Hajjaj! Ehhez most kissé lennebb szállt a lelkem.

Korábban, már kisgyermekkoromtól fogva láttam halottat, temetést, találkoztam a halállal. Eleinte irtózáttal töltött el, később, már felnőttkoromban, többnyire csak keserű szomorúsággal. De mindannyiszor megrázott, felkavart. Ám abba, hogy valamikor – esetleg: bármikor – én is meghalhatok, nagyon sokáig nem tudtam magam – hogy úgy mondjam – beleélni. (V. ö. Hemingway: *Indián tábor* című novellájának gyermekalakja.) Talán életidőm előbbre haladtából s a velejáró kisebb-nagyobb meghibásodásokból, működési zavarokból ered, hogy szüleim távozása óta már látom a magam elmúltát is időnként.

Nem ráz meg jobban, mint az övéké.

*

Életem meghatározó helyszínei: a szülői házak. Már egyikük sincs meg. Se házak, se szülők.

*

Versmondó verseny zsűrijébe hívtak Miskolcra. Nem mentem el. Vezeklésül megírtam s elküldtem nekik a lektori jelentést a pályázatukra érkezett versekről s prózákról. Sok volt, de igen gyenge. (Nagyrészt ez vette el a kedvem az egésztől.) Ezentúl kímélet nélkül le kell faragnom az efféle elfoglaltságokat: túl sok időt és erőt emésztenek föl az életemből, s másoknak sem válik akkora hasznára, hogy megérné.

*

Ma egy éve, hogy apám is elment.

Tegnap: B. J. F. előadása Kecskeméten, az Ifjúsági Otthonban. Némi tépelődés után – hisz nagyjából sejtettem, mi vár rám – rászántam magam, hogy elmegeyek s meghallgatom.

A meghirdetett időpont – 17 óra – előtt vagy negyedórával a hűvös, barátság-talan idő elől felballagok az Ifjúsági Otthon I. emeleti előadótermébe. Bizony, épp jókor: még sikerül székhez jutnom baloldalt a második sorban. A közönség tódul, nyomakszik befelé. Körbepillantok. Valahol középtájt egyetlen ismerős arc, hordozója minden előadásra eljár. Gyűlnek csak, egyre gyűlnek az emberek. Az életkori megoszlás változatos: nyolcvanévestől húszévesig lefelé és vissza. A többség férfiú, ám nők – lányok, asszonyok s anyókák – is vannak szép számmal. Teli a terem, de még egyre tolnak, türemkednek befelé. Hová fér itt ennyi ember? „A Professor Úr késni fog tíz-tizenöt percet!” – kiáltja tovább valaki az imént hallott értesülést. Idebent a levegő melegszik s fogyatkozik. A tömeg növekszik, a testek sűrűsödnek. Ismét valaki fölveti: át kellene vonulni a moziaterembe. Ebből nem lesz semmi. Előretologatjuk a széksorokat, az első sort már az előadói asztal pereme akasztja meg. „Nyisson valaki ablakot!” – hangzik az újabb indítvány. Ez nagy nehezen megtörténik, sikerül idejében elejét venni az oxigénhiány okozta váratlan rosszulleteknek. Közben újabb ismerős érkezik: K. Á. a Szórákából, lecsüccsen a mellettem lévő fenntartott, de el nem foglalt helyre. Némiképp megkönnyebbülök a láttán: nem leszek egészen egyedül. Az előadói asztaltól jobbra egy lány keresztbe vetett lábbal letelepszik a padlóra. Példáját hamarosan többen is követik. Újabb késedelmi terminust hirdetnek ki. Végre háromnegyed hat körül a professzor megjelenik. Kissé hajlott tartású, szikár kezű, de sima arcú férfiú, 93 esztendejéhez képest rendkívül jó állapotban. Beléptét hatalmas, szűnni nem akaró ütemes taps fogadja. Ettől – valószínűleg minden ok nélkül – kellemetlen emlékek ébrednek bennem. A nagyhírű ember s kísérői – egy negyvenes forma, természetes férfi s egy nagyjából hasonló korú hölgy – elhelyezkednek az asztal túloldalán. A hölgy az öregúr balján ül s komoran, szúrós szemmel pásztázza a hallgatóságot. E szúrós tekintetből – főleg az összejevetel vége felé, amidőn néhány kérdést tesz fel – nekem is kijut. B. J. F. előre megvásárolható könyvei – *Jezzus párthus herceg*, *A táltos isten*, *Történetünk a sorsdöntő államalapításig* – már ott vannak a kezekben, kíváncsian, sőt áhítatos figyelemmel forgatják, lapozgatják a köteteket, kétkedő arcot alig látni. Ez itt a hívek gyülekezete. Felvezető házigazdaként T. G. K. lép elő. A *világhírű professzor* hódolatteljes köszöntése után a tőle megszokott villámsebességgel elősorjázza a nagy tudósnak szánt kérdéseit. Túl heves a roham, a megcélzott sze-

mély egyenként kéri a kérdéseket. Megkapja sorra: beszéljen elődeiről, a tordas-tatárlakai leletről, a Biblia sumer előzményeiről etc. Beszél. Szavaiból – akárcsak írott műveiből – nyomban kiderül, hogy a napjainkban ki tudja hányadik újjászületését ünneplő áltudomány jellegzetes példáját szemlélhetjük a jeles úr szellemi tevékenységében, azt a tipikus esetet, amelynek lényege: az előre kiagyalt elmélet utólagos igazolására keresünk tényeket, s ha *nem találunk* ilyesmit, akkor *kitalálunk*. „Elemzései” a nyelvészet valóságon kívüli tartományaiba kalandoznak el. Természetesen a tordasi lelet feliratát is megfejtette. (S ha már belefogott, hát egyazon ajtónyitással a Tordas helynév jelentését is: *tur-dis*, amiből *dis* = dicső – ugyan mi más lehetne?! – persze „szumir” nyelven...) A felirat jelentése B. J. F. szerint: „Óvjon minket Nap atyánk fényében.” Szavai hallatán átvillan agyamon J. W. Goethe ironikus négy sora: „A kommentálás szép dolog,/Én attól sose fázom,/ Mit ki nem magyarázhatok,/Azt belemagyarázom.” Még a *valódi* tudomány módszereivel is lehetséges bizonyos határok között szélhámoskodni; e módszer lehetőségei viszont elvileg határtalanok. Nos, professzorunk nem is hagyja kihasználatlanul e lehetőségeket. „Ki a mi oltalmazónk?” – teszi fel a szónoki kérdést. – „Ki más, mint, Boldogasszony?” Hasonló hevülettel folytatja: „A protestánsok vajon miért nem imádkoznak Boldogasszonyhoz? Egyszerű a válasz: mert a reformáció révén nem az igazi, ősi magyar kereszténységhez tértek vissza, hanem a zsidó kereszténységhez!” Pap Gábor ezt megerősítő véleményére is hivatkozik, én pedig – kemény nyakú öreg protestáns – kissé riadtan körülnézek a zsúfolt teremben: nem készül-e valaki egy kereszttel kupán vágni. A református gyülekezetbeliek láttán sem nyugszom meg maradéktalanul, ám a magam körülmélet avagy körülméletlen voltát ennyi ember előtt átallok kitapintani, marad tehát a szorongató bizonytalanság hovatarozásom felől... (Közben azért eszembe jut Pap Gábor megboldogult édesapja, aki derék református lelkész volt, Isten nyugosztalja.) A Biblia sumer előzményeire térve a némiképp meglepő „*kezdjük az Új Testámentummal!*” felkiáltással nekiront János evangéliuma legelső mondatának – „Kezdetben volt az Ige” –, mondván, hogy nem az igéről, hanem a tudásról van szó. (Otthon az ógörög szótárban utánanézek: a *logosz* szó félszáz körüli – nagyjából rokon értelmű – jelentése között valóban szerepel mellékesen a tudás is, ám az újszövetségi textusokban mindig, minden esetben az igéről, Isten, illetve Krisztus igéjéről van szó. Egy Concordantia segítségével ez a görög nyelvű Szentírásban is ellenőrizhető.) Közben az előadó rátér a *magyar* népnév „igazi” jelentésére. Természetesen ezt is a sumerból „*fejti meg*”: *mah-gur* = „a tudás népe”, hisz Isten a tudást nálunk helyezte letétbe. „Semmi közünk hát Mózes öt könyvéhez, a Tórához!” – mondja emelt hangon, a hallgatóság helyeslő morájától kísérvé. „Lélekszámunkhoz képest nekünk van a legtöbb Nobel-díjas tudósunk” – jelenti ki. Jólneveltségem visszatart tőle, hogy közbeszóljak: egy kivételével mind zsidó származású volt. Felmutat egy képet: „Az Úrban talált, életfára ágaskodó kos szarva akár a magyar rackajuhé” – szól diadalmasan. Fellapozom magamban háziállattani ismereteimet: ezt a valóban nagyszerű tulajdonságokkal büszkélkedhető juhajtát a középkor vége felé szerb – azaz: rác – pásztorok terelték hazánk területére a Balkánról; nevében máig őrzi hajdani gazdáinak nevét. No de figyeljünk

csak tovább. Zavaros fejtegetés következik az ószövetségi áldozatokról; ezek nagy ívben s messzire kikerülnek az áldozatok lényegét s értelmét, mindazonáltal – ugye, már nem is meglepő? – van egy ránk vonatkozó, sőt bennünket közvetlenül érintő magyarázatuk: a zsidók kos-áldozata voltaképp a magyarok feláldozása, ugyanis a *kos* héber ejtésben *kús*, s mi a kúsiták közé tartozunk. Jézus vállára pedig semmiképp nem szállhatott galamb, hisz „az volt a legócskább áldozati állat”: azt a havi tisztulásban leledző nőknek kellett engesztelésül megölniük, mégpedig annak penitenciájaként, hogy a menstruáció idején nincsenek fogamzóképes állapotban, tehát nem tudják szaporítani a zsidókat. Jézus (a „párthus herceg”...) „különbön sem héberül, hanem arámiul beszélt”. Az arámi pedig „szintén mah-gar nyelv”. (Egyébként: „arámi /saját elnevezés: armájá vagy arámája; régebbi, latinus elnevezése: *arameus*: a sémi nyelvek északnyugati ágába tartozó nyelvek, annak a kánaáni mellett fő csoportját alkotják.” In: *A világ nyelvei*: Főszerkesztő Fodor István, Akadémiai Kiadó, 2000.) Szó esik még – bőségesen – az Új Testamentum zsidók általi fondorlatos meghamisításáról, amiben orozslánrésze volt Pálnak, azaz B. J. F. szavai szerint „Saul rabbi”-nak, a Vatikánban máig zár alatt rejtegetett ismeretlen bibliai könyvekről, nyelvünk s eredetünk isteni voltáról – nem folytatom. Az előadás befejezése s a zúgó tapsvihár elülte után lehet kérdezni. Egy – minden bizonytalansággal – ifjú megpendíti a professzor esetleges antiszemitizmusát. „Szó sincs róla – tiltakozik élénken a jeles úr. – Sőt. Hisz akad rendes zsidó is”. Őt is egy zsidó ismerőse figyelmeztette annak idején a háború után, hogy ajánlatos lesz elhagynia az országot. A magyar ősvallás pedig a szeretetet hirdeti mindenki iránt.

Magam is fölteszem kérdéseimet. (Igazából nem sok értelmét látom, de ha magamban tartanám, az *oldalamon is kifakadozna.*):

– A szeretet himnuszát (I. Kor. 13.) is Saul rabbi írta?

A kérdés váratlanul éri a professzort. Sebttiben összeöltögetett mondatokban kerülgeti az egyenes választ, végül – jobb megoldást nem találván – bevallja: „Azért az eredetiből is maradt benne valamennyi.”

– Ön szerint tehát a Biblia nem egyéb, mint egy különböző hamis és igaz részletekből összehordott kompiláció?

Füléhez tartott tenyérrel jelzi, hogy *nem hallja* a kérdést. Az ellenem, eretnek viselkedésem ellen feltámadó morgolódást, az arctalan tömegeből a hátam mögött felém röpködő megjegyzéseket figyelmen kívül hagyva, kissé hangosabban megismétlem a kérdést.

Zavaros, semmitmondó, se ilyen, se olyan válasz a fizetségem. No meg a hívek fokozódó ellenszenvé. Lesz, ami lesz – jöjjön a harmadik kérdés:

– Ön szerint mi hát az igazság?

– Igazság az, ami nekünk hasznos – hangzik az eltökélt, s végre kendőzetlen, egyenes válasz.

A választ megköszönő szavam belevész az újból felcsattanó tapsba, a lelkes ováció zajába.

Felbolydult lélekkel indulok hazafelé. Nem az előadás: annak fogadtatása tölt el baljós érzésekkel. Aki erre az árura vevő, azt józan érvekkel meggyőzni lehetetlen. Az a józan érveket meg sem hallgatja. Az hajlamos rá, hogy az érvelőt

erőszakkal is elhallgattassa. Az ekként *megvezetett* tömeg válik leghamarabb alkalmassá rá, hogy ölni elindítsa valaki.

Mert ölni mindig könnyebb volt, mint eleveníteni. Mindig könnyebben kapóra jött.

Miként lehetne gátat vetni a téveszmék, áltudományok terjedésének? Erőszakkal semmi esetre sem. Szellemi járványügyi állomások létesítésével? Talán. Hamar eredményt persze ezektől sem várhatnánk, hisz a hülyeség mindig gyorsabban táptalajra lel, mint a bölcsesség. A szívós, következetes, türelmes felvilágosításon kívül azonban más eszközt, más kiutat nem látok.

Sajnos: a létrehozásukhoz és fenntartásukhoz szükséges pénzt sem látom.

*

Kaptam egy levelet a hosszú nevű átvilágító bizottságtól. Tudtomra adják: az eddigi vizsgálatok alapján nem merült fel olyan adat, ami érintettségemre utalna. (Orvosi műszavak *merülnek fel* bennem: *intactus, intacta; virgo intacta*. A latin helyett más tanulók kedvéért: *érintetlen szűz*. Hát az *érintett szűz*? Az *virgo tacta*? Hímnemben persze *tactus*. Jó, hogy nem *cactus*. A rám vonatkozó lényeg az, hogy a vizsgálat – az eddigi! – alapján nem vagyok *tactus*. *Intactus* vagyok. Vajon *virgo* is? Nézőpont – azaz: *aspectus* – kérdése. Ám meglehet: csak *contactusé*.) Sarjadásnak induló asszociációim buja virágfüzéreit félbenyisszantva sebtiben magyarról magyarra műfordítom az értesítés mag-mondatát. Eszerint: ez idáig nem sikerült rám sütni, hogy besúgó (spicli, vamzer) lettem volna.

Jó, hogy ennyi év után ezt is tudatják velem.

Jó, hogy épp ők tudatják. S épp velem.

Nem keltik rossz híremet előttem. Majdnem olyan ez, mintha a jó híreket keltenék. (Előttem.)

*

Október 23. Szerda.

Ma 46 éve. Uram-Istenem, milyen fiatalok voltunk! S milyen rohamos gyorsasággal váltunk felnőtté – úgyszólván néhány hét leforgása alatt.

A tévében a hivatalos ünnepséget közvetítik Pestről. Ki kellene menni inkább a szabadba, a Tiszához: a tegnapi eső fellegeit elfújta a szél, ragyogó tiszta idő van, semmi hideg. Igen hasonlít arra a hajdani napra, amikor még csak húszévesek voltunk. Hívom, biztatom a feleségemet is, de igen fáradt: tegnap az apósomat látogatta meg a János Kórházban, s az utazás, cipekedés kivette belőle az erőt. Idehaza maradunk hát mind a ketten.

Este a tévében ötvenhatos versekből szerkesztett műsor. Látom s hallom Ágh Pistát, Nagy Gazsit: szép verseket mondanak szépen, ünneplőbe öltözött lélekkel. A vége felé – Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Tamási Lajos és mások művei sorában – az én egyik versemből is elhangzik egy részlet. Szóval: nem maradtam ki mégsem. Ennyivel miért ne lennék elégedett? Engem – szerencsémre – nem lóttak lábon, folyóiratot sem tiltottak be, szerkesztőket sem váltottak le a versem miatt. Az én verseim miatt csak kettőnket: Vass Lacit meg engem zártak be egy

esztendőre. (Mások nevét nem sikerült belőlünk kiszedni.) Ez az egy év: magánügy. Az utána következő öt esztendő is magánügy. S innét: 45 év távolából visszatekintve már nem is olyan nagy idő. (Csak közelről látszott kissé hosszúnak; ez azonban nyilvánvaló optikai csalódás.)

*

Az előző tünődések záróköveként: ma pedig november negyedike van. Tegnap töltöttem be huszadik évemet. Mára virradólag: a sötét hajnal dőrejei, toroklattüzei szülővárosom széles horizontján. Végigvirrasztott éjszaka után a fénylő napok fekete vége. Kijózanító lánctalpcsörömpölés az Egyetem előtti téren. Még nem maga a bosszú – csak az elkövetkező halálos megtorlások vigiliája. S aztán: túlélni, megmaradni. *Itt* maradni.

Harminchárom esztendő: jégverte fiatalságunkkal, felnőtté facsarodásunkkal. Ahogy a csavart indájú dinnye kínjában megérik.

Ez volt. Volt. Akik megéltük, máig – tán holtig – cipeljük, vonszoljuk mindannyian.

2002. tavasz vége – 2002. ősz

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.